

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**AFGANİSTAN TÜRKLERİNİN DİNİ, İNANÇ VE
YASAYISLARI
(KUZEY AFGANİSTAN ÖRNEĞİ)
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Najiba ZİYAYI, 0230206081**

**Danışman
Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU**

İSPARTA, 2004

KISALTMALAR

S.A.V.	: Sallallahu aleyhi ve selem
M. E. B.	: Milli Egitim Bakanligi
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfi
TDK.	: Türk Dil Kurum
DIA.	: Diyanet Islam Ansiklopedisi
Mad:	: Madde
Mkl.	: Makale
Bkz.	: Bakiniz
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
A g k.	: Adi Geçen Kisi
Üni.	: Üniversite
Yay.	: Yayinlari
Çev.	: Çeviren
Trc.	: Tercüme
a.g.e.	: Adi geçen eser
a.g.m.	: Adi geçen makale
c.c.	: Celle celâlühü
vs.	: Ve saire
vb.	: Ve baska
S.	: Sayi
Ö.	: Ölüm
a.s.	: Aleyhisselam
c.	: Cilt
s.	: Sayfa

ÖNSÖZ

Afganistan'ın hemen hemen her yöresi kendine has kültür değerleriyle doludur. Bilindiği gibi, daha önce Afganistan'da yaşamakta olan Türk kavimlerinin dini inanış ve yasayış yapısı hakkında, bazı dergilerde ve kitaplarda az da olsa bilgi verilmiştir; fakat şimdiye kadar Kuzey Afganistan Türkleriyle ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın seçme sebeplerinden en önemli sebebi Afganistan ile Türkiye arasındaki kültür yapısının yakın olmasıdır.

Ülkenin her köşesinde halk inanışlarına rastlanmaktadır. Genel olarak geçmiş ile bir bağlantı içerisinde incelersek özellikle orta Asya'dan büyük bir etkilenme, geçmiş kültürünü günümüze taşıdığı görülebilir. Ülkenin genel itibarıyla her halk inancında büyük benzerlikler vardır. Bu çalışmada Kuzey Afganistan yöresindeki halk inanışlarını incelerken Afganistan hakkında genel bilgiler vererek en önemli izlenim ne yazık ki bazı yanlış halk inanışları hala yöre halkınca büyük önem arz etmektedir.

Kuzey Afganistan'da gelişen halk inanışları, sadece bu tezde yer alanlardan ibaret değildir. Bu çalışmayı, o coğrafyada gelişen sosyal yapıyı etkileyen örnekler olarak kabul etmek daha makûl görülür. Çünkü, genel anlamda, “ halk inanışları ” derken batıl inanışlar yanında halk anlatıları, gibi kültürel değerler aklımıza gelir. Burada yer verilen husus bu tez ile yeterli anlamda tatmin edici olmayacaktır. Bunun sebebi de, son dönemlerde Afganistan'daki siyasi ve sosyal vaziyetin buhrana uğrayarak söz konusu bölgeye gidip bizzat araştırma yapsam da imkansızlıklar yüzünden daha geniş bilgi elde edememektir.

Bitirme tezi olarak seçtiğim bu konu hakkında araştırabildiğim kadar kaynaklardan istifade ederek bizzat görüşmeler yaptım ve o bölgede yetmiş bir fert olarak da istekli ve zevkle çalıştım. Tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Afganistan hakkında genel bilgiler vererek Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilere değindim. Birinci bölümde günlük ve sosyal hayatla ilgili

inançlar hakkında bilgi verildi. İkinci bölümde tabiatla ilgili inançlara değinilmektedir. Üçüncü bölümde halk hekimliği incelendi. Dördüncü bölümde ise yöredeki ziyaret yerleri ile ilgili incelemeleri ele almaya gayret gösterdim.

Bu çalışmamdaki eksiklikleri ve kusurlarımı maruz görmenizi dileyerek, tez konusunu seçmemde, araştırmamda ve izleyeceğim metotta benden her türlü desteği ve yardımı esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU, sayın Yrd.Doç. Dr. Nasuh GÜNAY' beyefendiye, ayrıca çalışmam esnasında kullanılan kaynakları temin ederek bana ulaştıran aileme, dostlarıma ve kuzey Afganistan halkına tesekkürlerimi sunarım.

Najiba ZIYAYI

ISPARTA-2004

SONUÇ

Afganistan'da yasayan insanların bir arada olması aralarındaki etkileşimi kaçınılmaz kıldığı gibi bir arada yaşayan toplumlar arasında etkileşimin olmaması imkansızdır. Afganistan farklı etnik gruplar arasında ister istemez bir kültür alış verisi olmuştur. Ancak bu kültürel etkileşim Özbekler, Pestunlar, Hazaralar vb. gibi etnik gruplar arasında ki farklılıkları yumuşatmamış ve bu gruplar ideal bir toplumun örgüsü meydana getirmemişlerdir. Bunun temelinde yatan nedenlerin başında ise kabilecilik anlayışı yatmaktadır. Her ne kadar halkın büyük bir kısmı Sünni olsa da, bu kabilecilik anlayışı demokratik bir devlet yapısını ulaşmasına mani olmuştur. Kabilecilik anlayışının yanında dine bakış açıları da gruplar arasındaki farklılığı artırmaktadır. Tüm bu etkileşim ve farklılıkların birlikteliğiyle Afganistan halkları kendilerine özgü bir yaşam biçimi geliştirmişlerdir.

Toplumların kültürel yapısı ve yasayışını gösteren halk inançları milletlerin düşünce hayatında önemli bir yeri vardır. Toplumların kültürel yapısını ve yasayışını gösteren halk inançlarının sınırları çok geniş, muhteva ve coğrafi konumu da oldukça büyüktür. Halk inançları konusunda Afganistan'ın muhtelif yerlerinde önemli benzerlikler, ülkede yaşayan insanların aynı tarih ve kültüre sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Var oldukları günden bu yana hastalık, doğal felaketler, gizli güçler ve ölüm gibi durumlarla karşılaşan insan, korkularını çeşitli şekillerde yenmeye çalışmıştır. Büyü, sihir ve zaman için de dini bir takım törenler yapmıştır. Uygulamalar doğrudan yararlanmış, bitki ve hayvansal ürünleri hatta hayvani dahi malzeme olarak kullanmıştır. Halk arasında türbe ve yatırlardan medet umma yaygın bir inanç olarak yaşamaktadır. Bu türbe ve yatırların bir bölümü, dini ve büyüsel özelliklere,

bir bölümü ise halk hekimligi alanina giren özelliklere sahiptir. Baktigimizda Afganistan'da ki ziyaret yerleri gerek Sünniler gerekse Siiler tarafından büyük bir saygiyla karsilanir. Türbeler oldugu gibi gönülleri birlestirme, çocuk sahibi olma, hastalari iyilestirme vb. özelliklere sahiptir.

AFGANISTAN'DAKI ETNIK GRUPLAR

Etnik Grup	Dil	Din	Açıklamalar
------------	-----	-----	-------------

	Lehçeleri (H/A)*	Sünni, Harici (Sia)	yaklaşık 6.5 milyondur. Bu sayı nemen nemen Pakistan'daki sayıya esittir. Temel fiziksel tipleri: Kafkas irkinin Akdeniz altsoyudurlar.
Tacik	Dari, Tacik Lehçeleri (H/A)	Çogunlukla Hanefi Sünni; biraz (özellikle kuzeyde) İsmaili Sia	Sayıları Afganistan'ın kuzeyinde yaklaşık 3.5 mily Yogun olarak kuzeydoguda bulunurlar. Genellikle yasadıkları vadi veya bölgeye göre adlandırılırlar. Diğer etnik olduğu alanlarda yaşayanlar kendilerini basitçe Ta diye adlandırır. "Tacik" terimi eski Farsça "taz" y dan gelir. Anlamı "Arap" tir. Temel Fiziksel tipleri: Akdeniz altsoyudurlar. Moğ özellikler güneyden kuzeye doğru artar.
Farisi	Dari (H/A)	İmami Sia	Sayıları yaklaşık 600.000 dir. Çogunlukla çiftçidir sınırındaki Herat, Kandahar, Gazni ve diğer güney Afganistan kasabalarında yaşarlar. Literatürde sık olarak Tacik olarak nitelendirilirler. Temel fiziksel tipleri: Akdeniz alt soyudurlar.
Kızılbaş	Dari (H/A)	İmami Sia	Aslında kentli bir grup olup Afganistan'ın her tara yayılmışlardır. Bunlar 18. yüzyılda Nadir Şah Afs biraktığı askeri ve idari personelin torunlarıdır. Bu bunların çoğu çok önemli bürokratik ve profesyon konumları ellerinde tutarlar. Afganistan'daki oldu egitimli gruplardandır. Bazıları tikiyye yapıp S hareket ederler ve böylece aleyhlerinde olası bir ayrımçılıktan kurtulurlar. Temel fiziksel tipleri: Akdeniz alt soyudurlar.
Hazara	Hazarca Dari lehçesi (H/A)	Bir kısmı imami Sia, bir kısmı İsmailiye Sia, Çok az Sünni	Sayıları 870 bin kadardır. Muhtemelen 1229-1447 arasında Afganistan'a geldiler ve çoğunlukla bilin aksine Cengiz Han'ın askerlerinin torunları degild Temel fiziksel tipleri: Mogol tipi hakimdir. Etnik ş bölgelerde biraz Akdeniz karışımı tip hakimdir.
Aimak	Çok Türkçe kelime (U/A)** içeren Dari Lehçeleri (H/A)	Hanefi Sünni	Afganistan'da sayıları 800 bin kadardır. Genelde C Aimak olarak bilinirler. (Darice'de '4' demektir. 7 'kabile' anlamına gelir.) Onlar, soru soran söylem müddetçe asla kendilerine Çehar demezler. Bazıla tasınmışlardır. Bunlara Berberi veya Barbari denir Temel fiziksel tipleri: Mogol (Hazara'dan daha az daha çok Akdeniz karışımı tip hakimdir.
Mogol	Bugün çoğu Dari Lehçesi ile konuşur. Ama dil çok fazla Mogolca kelime içerir. Mogolca (U/A) ana dilleridir.	Hanefi Sünni	Baslangıçta Gohor'da yoğunlardı. Şimdi Merkeze Kuzey Afganistan'a yayılmışlardır. Muhtemelen b dağılma 125 yıl veya daha da önce olmuştur. Mog Cengiz Han'ın ordularının torunlarıdır. Temel fiziksel tipleri: Mogol ama çok az Akdeniz Yani mavi veya karışık gözlü ve sarı ve kızıl saçlı

* Hint/Avrupa dil ailesi

** Ural/Altay dil ailesi

HAZARALARA KLE.

İslam dininde önemli bir yeri olan Ramazan ayı Afganistan halkı tarafından büyük önem tasımaktadır. Hazaralar yıllardır bu ayın 19- 21ni Hz.Ali'nin yaralandığı ve şehit edildiği gün olarak sayarak gam ve kaderle geçirirler.²

MEZA-I SERIF

Mezar-i Serif'ta yaşanan sosyal hayat hakkında geniş bilgi için Sheila Paine'nin Teh Afghan Amulet (Afgan tilsimi) isimli kitabının 187- 191. sayfalarına bakılabilir.³

b-) Afgan Sahlarının Modernleşme Cabaları (SONUNDA EKLE)

Yenilik ve modernleşme adına yapılan reformlar ve bu reformların sonuçları hakkında geniş bilgi için Raja Anwar'ın “ The Tragedy of Afghanistan ” (afganistan'ın trajedisi) adlı eserine bakılabilir.⁴

Hizirelyas: İslam Türk inançlarında Hızır yahut Hızır- İlyas konusu İslam tarihi boyunca bütün Müslümanları ilgilendiren ve yüz yıllarca değişik kültür ve inançların katkısıyla renklenen böyle bir konunun kaynaklarını tanımak, sağlam ve sağlıklı bilgi edinmek ve doğru sonuçlara varmak için şarttır.⁵ Anadolu'da kutlanan Hızır-İlyas (6 Mayıs) bayramı bahar bayramıdır. Efsanevi şahsiyete sahip olan bu iki kişinin bu gün buluşarak, bitkileri kutsadıklarına inanılır.⁶ Kuzey Afganistan'da özellikle İslami devirde tesekkül eden bazı orta Asya Türk masallarında Hızır motifine veya ak saklı, beyaz elbiseli ihtiyar tipine rastlanmaktadır. Halk arasında Hızır-İlyas'la ilgili efsanelere baktığımızda onu bir kurtarıcı yardımcı ve değişik kilitlerle görünen bir şahsiyat olarak biliriz.⁷

Hızır-İlyas bir dilenci şeklinde hangi kapiya gelirse o evde huzur ve bereket doğacaktır. Hızır (as) olduğunu fark edenler, bas parmağının kemiksiz olduğundan anlamaktalar. Hızır-İlyas kültürü ile ilgili inanç ve uygulamaların tek bir mensei değil zaman ve mekan içerisinde pek çok mensei ve kaynakların, kültürlerin katkısını kabul etmek gerekir. Hızır'la ilgili törenler söz konusu değil fakat bir folklorik bir yapı kazandığını görmekteyiz.

.....

Dini inanç ve bilinç bütün Afganistan toplumunu üzerinde açıkça kendini göstermektedir. Afganistanlıların çoğu adeta küçük bir hac gibi “ ziyaretler ” yapar.

En büyük camilerden biri olarak bilinen Mezar-i Serif 'te Hz. Ali'nin nasinin gömülü olduğu söylenir. Bununla beraber ülkenin pek çok yerinde " ziyaretler " mekanlar olduğundan Hac ziyaretiyle esit görürler. İnsanlar kutsal yolculugu yapmak için çok uzun mesafeler kat etmek zorunda kalmazlar.⁸

Her yerlesim biriminin kendine ait bir mollasi vardir. Bazen molla o yörenin yerli halkından olur, bazen da komsu bölgeden gelir. Her yerlesim biriminin kendine ait bir mollasi vardir. Bazen molla o yörenin yerli halkından olur, bazen de komsu bölgeden gelir.⁹ Afganistan mollalarının sorumlulukları bütün İslam dünyasında kabul edilenlerle aynıdır. Molla, namaz kıldırma ve müezzinlik görevini ifa eder. Evlilikleri onaylar ve nikah kıyar. Bütün dini bayramlarda dua eder kurban bayramında kurbanı kesme vazifesini ifa eder. Bulduğu yerde öğretici vasfiyla çocukları eğitir. Genellikle pek çok mollanın kendine ait mülkiyeti ve isı vardır, evlenirler ve çocuk sahibi olurlar. Bir molla toplum içinde ki bu konumundan değil içinde bulunduğu halkın üzerindeki otoritesine göre saygı görür. Eger yaslı ise sadece saygı görmeye kalmaz halk üzerinde büyük bir etkiye sahip olur. Bununla beraber bir molla kutsanma, saygı ve güç pesinde değildir.¹⁰

Afganistan toplumu yıllarca süren imparatorluk politikalıdır. İsgaller ve siyasi baskılar sonucu meydana gelen tahrip ve kaosun etkisiyle karışık bir toplu durumundadır.¹¹ Asırlardır kuzey Afganistan'da yasayıp kendi emir ve beyleri tarafından yönetilen Afganistan Özbekleri, ki daha sonra Afganistan hükümeti kontrollü altına girdiler, bu bölgenin yerli insanlardır. Deger Özbek toplumu ise Afganistan'a çarlık Rusya'sinin SSCB genişlemesi esnasında göç etmişlerdir.¹²

Afganistan'ın en geniş Türkçe konuşan gurubu olan Özbeklerin nüfuzu 1,5 milyon olarak tahmin ediliyor. Çogunlukla ülkenin kuzeyinde yasıyorlar. 19. yüzyılın sonlarına kadar yarı uzgur ve göçebe olarak yasadılar. Bu gün özellikle kuzey Afganistan'ın önemli şehirlerinden olan Mezar-i Serif, Meymana, Ser-i Pul, ve Kunduz şehirlerinde yerleşmişlerdir. Özbeklerin çoğu çiftçilik, ticaret ve el sanatlarıyla uğraşmaktadırlar.¹³

1. Nazarla ve Nazarlıkla İlgili İnanışlar

Nazar inancına, hemen hemen dünyanın her tarafında rastlanmaktadır. Çok eskiden beri bununla zararlı kuvvete karşı konulmaya, onun çarpıcı ve öldürücü gücünden korunmaya çalışılmıştır. Psikolojik temlinde kıskançlık ve haset duygularının yatığı bu vurucu kuvveti durdurmanın yahut zararından kurtulmanın tek çaresi " göze gözle " karşı koymaktır. Afganistan'da insanlara, tarladaki mahsule, hayvanlara, dükkanlara, arabalara, evlere nazar degmemesi için bir takım araçlar kullanılmaktadır. Bunların basında Afganistan'ın genelinde rastlanan nazar boncuğu ve nazar muskasi gelmektedir.

a. Nazar (Kimlerin nazari deger) Gözünde siyah benliler, mavi gözleri olan kişilerden oldukça uzak durulur bu kişilerin nazarinin degeceğine inanılır. Nazardan en çok zarar gören çocuklar dir. Nazardan korunmak için bir takım pratiklere başvurmaktadır: Bir miktar suya kül ve un karıştırılarak altı adet yuvarlak şekil yapılır ve kor atesinin üstüne nazar taşıyan insanın ismi söylenerek

atilir. Her taneyi atarken nazar ettiklerinden süphe edilen sahiplerin isimleri söylenerek atese atilir. Hangisi isim söylendiğinde patlarsa onun nazar ettiğine inanilir. Isin ilginç tarafı taneler ne kadar çok olsa dahi bir tanesi patlar. Aynı işlem Mezar-i Serif yöresinde değişik şekilde uygulanmaktadır. Unla yumurta karıştırılarak evin duvarına atilir, kim nazar ettiyse gözü çıksın denilir ve böylece nazir olan kisten nazar uzaklasir inanci tasinmaktadır.

b. Nazardan Korunmanın Yolları: Nazar boncugu çocukların giysilerine ,yeni yapılan evlere, hayvan arabalarına ,meyveli ağaçlara ve dükkanlara takilir. Gezmeye götürülen çocuğu nazardan korumak için evden çıkarken “ nazar una gitsin sana bulasmasın denilerek. ” alınina, göbегin un sürülür. Bakıldığında nazari çekmek , kötü niyetle bakan kişinin bakışlarını bu siyah , beyaz , kırmızı ,mavi boncuk üzerine çevirmek içindir. Bu boncuklar nazardaki öldürücü veya hasta edici gücü üzerine çekerek , onu taşıyan insani bundan korumaktır.

Afganistan'ın her yerinde yaygın olan tütsü, yeni çocuk doğduğunda, gelin damat yeni evine girerken, yeni esya satın alındığında, vs. nazardan korunmak için yakılır ve evlerde mutlaka Masallah, ve Kur'an-ı Kerim'den ayetler asılı olur. Nazardan korunmanın yollarından bir değeri ise kor halindeki atesin içine zerlik atilir ve nazar degen kişi basını yanın üzerlik otunun dumanına tutar etrafından 3 kez döner böylece nazarin geçeceğine inaniliyor. Tütsüyü getiren kişiye para verilir, para mutlaka verilmeli yoksa nazar geçmez. Nazardan korunmak için nazar muskasi alınir. Bu muskalar Mollalar tarafından para karşılığı yazilir. Kırmızı kumaşla üç kat kaplanır ve sağ omuzda tasinir.¹⁴

Açığ tas ezmesi: (aci tas) Nazar degen çocuklara yapılan işlem, demir kasık üzerinde atese tutulur. Böylece Açığ tas erir. Eritilen Açığ tas çocuğun sırtına, kafasına, göbегine, el ve ayak avuçlarına sürülür ve nazarin çocuktan uzaklastığına inanilir.¹⁵

CINCILIK BÖLÜMÜNE YAZILSIN

Koçurme: cin çarpıldığına inanılan hastalara ve çocuk sahibi olmak için uygulanan kötülükleri uzaklastırma işlemlerine verilen isimdir. Mevlit şeklinde kadın topluluğu tarafından keçi veya kuyun kesilerek yapılır. Hayvanın yüreginin kani çömlek tabağı ayırılır. Eti misafirlere ikram edilir. Beyaz ve mavi renkli iplikler birbirine geçirilir ve hastanın boynuna sarilir. Ayrılan kan hastanın alınina, avucuna, vücuduna halkalar (OOOOOO) şeklinde sürülür. Beyaz renkli keten kumaş kişi üzerine örtülür. Molla işleme başlamadan önce Müslüman cinlerin bütün türbelerde yerleştiği hakkında bilgi verdikten sonra bildiği bütün ülkelerdeki türbelerin ismini sırayla sayar ve su sözleri söyle.

Özbekçe

Sar-i Pul'ga Katta imam, kiçik imam
Sizden lesker isteymen
Sibirgan'dan hoca mirzap sah pehlevan
Sizden lesker isteymen
Mezar-i Serif'ten Revze-i Serif
Sizden lesker isteymen
Özbekistan'dan Buhara evliyalari
Sizden lesker isteymen
Türkmenistan Askabat ziyaretleri
Sizden lesker isteymen
Türkiye Istanbul velileri
Sizden lesker isteymen
Pakistan evliyalari
Sizden lesker isteymen
Hidüstan ziyaretleri
Sizden lesker isteymen¹⁶

Türkçe:

Sar-i Pul'de bulunan türbeler
Sizden cin ordu istiyorum
Sibirgan'da bulunan türbeler
Sizden cin ordu istiyorum
Mezar-i Serif'te bulunan türbeler
Sizden cin ordu istiyorum
Özbekistan'da bulunan evliyalari
Sizden cin ordu istiyorum
Türkmenistan'da bulunan ziyaret yerleri
Sizden cin ordu istiyorum
Türkiye Istanbul'da bulunan veliler
Sizden cin ordu istiyorum

Pakistan’da bulunan evliyalar
Sizden cin ordu istiyorum
Hindistan’da bulunan ziyaretler
Sizden cin ordu istiyorum

Molla apa Saydigi bütün ziyaret yerlerinin görür ve yatirda yatan kisinin özelliklerini söylemeye baslar. Hasta kisi bu özellikleri duyunca etkilenmeye baslar ve topluluk halinde her kes 7 kez :

“ Allahuuu, eyya huuu eyya huuu ”
Leysel hadu ilah-uu
Ism-i Rabbim cellila
Nur-i Muhammet sallillah
Lailaha illallah,

okurlar.

Hasta kendini yavas yavas iyi hissetmeye baslar. Molla apa Kur’an-i Kerim’den “ Allahumme megfirli ” ayetini okur dua eder. Müslüman olmayan cinlerin hastadan uzaklasmasi için herkes alçak sesle; “ uzaklasirken kimseye zarar vermeden gidin. Hz. Süleyman’in yüzük tasina yemin olsun ki, kimseye zara vermeden gidin ” denilir. Iki üç dakika sessizlikten sonra, Molla apa hastayla birlikte su sözleri söyler.

La Feta Ilah Ali
La Seyf-i Ilah Zülfikar
Her belah-i her kazah-i
Pes ayet def-i kun Perverd-i gara

“ Bütün belalar ve kazalardan
Korumani isteriz Bizi kuruyan Rabbim”

Hastaliktan kurtulan kisi üç gün cille yapar söyle ki; kötülüklerin bir daha yaklasmamasi için cinleri kizdiracak, hosuna gitmeyen seylerden uzak dururlar. Üç gün yagli yemek yemez, banyo yapmaz, gezmeye gitmez, namazlarini kaçirmaz. Sonra yine normal hayatina devam eder.¹⁷

KISALTMALAR.....

İÇİNDEKİLER.....

ÖNSÖZ.....

I. BÖLÜM

GİRİS

AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. 1. Afganistan'ın Tarihçesi.....

1.1.1. Afganistan Devleti'nin Kuruluşu ve Dis Müdahaleler.....

1.1.2. Afgan Sahlarının Modernleşme Çabaları.....

1.1.3. Rus İsgali ve Mücahit Gruplarının Mücadelesi.....

1. 2. Afganistan'ın Coğrafi Konumu.....

1.3.Afganistan'ın Ekonomik Durumu.....

1.3.1. Tarım

1.3.2. Hayvancılık

1.3.3. Sanayi

1. 4. Afganistan'ın Etnik Yapısı

1.4.1. Pestunlar.

1.4.2. Özbekler

1.4.3. Tacikler

1.4.5. Hazaralar

1.4.5. Aymak Hazaraları

1.4.6. Türkmenler

1.4.7. Batı Beluciler

1.4.8. Teymuriler	
1.4.9. Brahuiler	
1.4.10. Basgariler	
1.4.11. Darvaziler	
1.4.12. Firozkohiler.	
1.4.13. Cemsidiler	
1.4.14. Taimaniler	
1.4.15. Vaigaliler	
1.4.16. Pesseyiler	
1.4.17. Bati Panjabiler	
1.4.18. Türtler	
1.4.19. Sindiler	
1.4.20. Guurjistaniler	
1.4.21. Nangalamiler.....	
<i>1.5. Tarihte Afganistan Türkleri.....</i>	
1.5.1. Özbekler.....	
1.5.2. Türkmenler.....	
1.5.3. Kirgizlar.....	
1.5.4. Kazaklar.....	
1.5.5. Kara Kalpaklar.....	
<i>1. 6. Afganistan'in Dini Yapisi.....</i>	
<i>1.7. Afganistan ve Türkiye Arasındaki İlişkiler.....</i>	
1.7.1. Ataütrkün Cenaze Töreninde Afgan Kirali Amanullah Han	

II. BÖLÜM

GÜNLÜK HAYATLA İLGİLİ İNANÇLAR VE UYGULAMALAR

2. 1. *Kutsal Günlerle İlgili İnançlar*.....
 - 2.1.1. Nevruz Kutlamaları.....
 - 2.1.2. Semenek.....
 - 2.1.3. Hizirelyas.....

2. 2. *Sosyal Hayatta Görülen İnançlar ve Görenekler*.....
 2. 2.1. Evlenme.....
 - 2.2.1.1. Kız İsteme Merasimi ve Nisan Merasimi.....
 - 2.2.1.2. Nikah Kıyma Merasimi.....
 - 2.2.1.3. Hes Huri erasimi.....
 - 2.2.1.4. Kına Gecesi.....
 - 2.2.1.5. Gelin Alma Merasimi.....
 - 2.2.1.6. Ayna Sarap Merasimi.....
 - 2.2.1.7. Selam Verme Merasimi.....
 - 2.2.1.8. Hos Geldin Merasimi.....
 - 2.2.1.9. Kutlama Merasimi.....
 - 2.2.2. Doğum
 - 2.2.2.1. Hamilelik.....
 - 2.2.2.2. Bibi Müskil.....
 - 2.2.2.3. Bibi Perde Bos.....
 - 2.2.2.4. Bibi Sesenbe.....
 - 2.2.2.5. Çelten.....
 - 2.2.2.6. Is Çikartma.....

2.2.2.7. Dogum Ani	
2.2.2.8. Isim Koyma.....	
2.2.2.9. Seb-i Ses Merasimi	
2.2.2.10. Besik Toyu	
2.2.3. Cenaze	
2.2.3. 1. Cenazeyle Ilgili Uygulamalar.....	
2.2.3.2. Iskat Isleri.....	
2.2.3.3. Cenazenin Ardindan Yapilan Islemler.....	
2.2.3.4. Üçüncü Gün.....	

III. BÖLÜM

ÇESITLI HALK INANÇLARI

3.1. Tabiat Olaylariyla Ilgili Inançlar.....	
3.1.1. Yagmur Duasi.....	
3.1.2. Günes Tutulmasiyla Ilgili Inançlar.....	
3.1.3. Ay Tutulmasiyla Ilgili Inançlar.....	
3.1.4. Yildizlar ile ilgili inançlar.....	
3. 2. Büyü Ile Ilgili Inançlar ve Uygulamalar.....	

3.2.1. Büyü	
3.2.3. Muska (Ugurluklar).....	
3.2.3. Cincilik.....	
3.2.4. Göçtürme.....	
3.2.5. Çalig.....	
3.2.6. Kazan Uçugu.....	
3.3. <i>Vücut organlari</i>	
3.3.1. Saç.....	
3.3.2. Kulak.....	
3.3.3. Eller.....	
3.3.4. Tırnak.....	
3.3.5. Ayak.....	
3. 4. <i>Nazar ve Nazarla Ilgili Inançlar</i>	
3.4.1. Nazar	
3.4.2. Nazardan Korunmanın Yolları.....	
3. 5. <i>Halk Hekimligi</i>	
3.5.1. Bezeme.....	
3.5.2. Kızamik.....	
3.5.3. Kabakulak.....	
3.5.4. Suçiçeği	
3.5.5. Arpacık.....	
3.5.6. Yürümeyen Çocuklar İçin Uygulamalar.....	
3.5.7. Akrep ve Yılan Zehirlenmesinin Tedavisi.....	

IV. BÖLÜM

KUZEY AFGANISTAN 'DA MESHUR TÜRBELER

4. 1. *Mezar-i Serif Türbesi*.....
4. 2. *Kata Imam Türbesi*.....
4. 3. *Kiçik Imam Türbesi*.....
4. 4. *Mizrap Sah Pehlivan Türbesi*.....
4. 5. *Molla Aka-i Sibirganî Türbesi*.....
4. 6. *Seyit Miskin Aga Türbesi*.....
- SONUÇ:**.....

BIRINCI BÖLÜM

GİRİS

AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bilindiği gibi çok değil, bundan iki yüzyıl önce Asya, Batı Avrupa ve Kuzey Afrika'da Türklerin hakimiyeti vardı. Yani kuzey kutbundan Akdeniz ve Hint okyanusuna ve Alaska'dan Alp dağlarına kadar olan ülkelerin isimleri baska baska olsa da Türklerin elinde idi. Bu ülkelerin arasında günümüz siyasi haritasında Afganistan olarak bilinen ülke de dahildi.¹ Afganistan devletinin kurulması, bes asır öncesine İslam dinini kabul etmesi² ve sınırlarının oluşturulması ve yaşayan insanların bilgisi dahilinde olmamıştır. Bugünkü Afganistan'ın Kuzeyi (Güney Türkistan) ile Batı Türkistan arasından geçen sınır 1885'te Rusya ile İngiltere arasında çizilmiştir. Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır ise 1893'te yine Rusya ile İngiltere arasında çizilmiştir.³

Böyle suni bir devletin oluşturulmasındaki amaç Batı Türkistan'ı işgal ederek Güneye doğru inen Çarlık Rusya'sı ile Hindistan'ı sömürgesi altında tutan İngiltere arasında tampon bir bölge oluşturmaktı. Bu şekilde Türkistan'ın Güney bölgesi (Güney Türkistan), Pestunistan ve Belucistan'ın ise kuzey bölgesi koparıp alınarak ortadaki Hazaracat ve Nuristan bölgelerinin katılımı ile bu suni devlet kurulmuş oldu.⁴

Söz konusu olan bugünkü Afganistan adının temeli Nadir Afsar'ın ölümünden sonra onun hakim olduğu toprakların bir kısmına sahip olan Ahmet Sah'in 1947'de kurduğu Afgan Kraliyeti ile ortaya çıkmıştır. Ancak o dönemde söz konusu olan Afganistan'ın tamamı Afgan Kraliyeti sınırlarına dahil olmayıp

¹ Erges UÇKUN, *Elli Bin Yasındaki Turan Afganistan olur mu? Mazlum Türklerin ülkesi Afgan Türkistan'ı*, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul 2001, s.43.

² Mir Gulam Muhammed GUBAR, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, c. III, Meyvent Yay., Kabul Hicri 1382/ Miladi 2003, s. 154.

³ Kemal ÇAPRAZ, *Azad Beg ve Afganistan Türklüğü, Afgan Türkistan'ı*, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul 2001, s.61.

⁴ Ahat ANDICAN, "Afganistan ve Türkler", *Türk Kültür Dünyası Arastirmalari*, S.60 İstanbul 1989, s.13.

Hazaracat kendi beyliğinin ve Güney Türkistan da kendi beyliğinin hakimiyetinde idi.⁵

Bazı tarihçiler “Afgan” adında belli bir milletin bulunmadığı ve 18.yy.in ortalarında Ahmet Han Durani liderliğinde kurulan Pestun devletinin hakimiyeti altında yaşayan halklara 19.yüzyılda İngiliz ve İranlıların verdiği siyasi bir isim olduğunu öne sürerler. Oysa ki, M.S.6 asırda bir Hint müneccimi, Himalaya dağlarının eteginde yaşayan “Ugan” adındaki bir kabileden söz etmiştir. Daha sonra İslam kaynaklarında bu isim Arap alfabesinde okunus hatasından dolayı “Avgan” şeklini almıştır. Çünkü Arap alfabesinde “Ugan” ve “Avgin’in” yazılışı aynıdır.⁶

Günümüzde de Afgan olmayan Özbekler, Türkmenler, Tacikler ve Hazaralar, Afganlara Avgan demektedirler. Güney Türkistanlı ünlü sair ve yazar Erges Uçkun Afgan kelimesini bir Türkçe kelimesinin bozuntusu olduğunu savunuyor. Ona göre Avgan, avub kelghan kelimesinin bozuntusu olup zaman içerisinde Afgan şeklini almıştır.⁷

Ünlü sair yazısının devamında, Afganistan’ın eski adlarını söyle sıralamaktadır. Tatarya, Babaria, Atli göçebe diyari, (mounted nomands)Atli Akincılar imparatorluğu, Iskitler, Seltler ve Sakalar ülkesi Parthia ve Partlar veya bugünkü adıyla Bakhtar (Bacteria), Belh, Horosan, Cenubi Türkistan (Güney Türkistan), Turan Zemin, Türkistan, Taharisan, Siyungnular, Hunlar, Oguzlar, Kushaniler, Samaniler, Seybaniler, Harezmsahlar, Gorilar, Gazneliler, Selçuklular, Ghajarlar, Afsarlar, Timuriler, Baburiler ve Belh Hanlığı, Akça Hanlığı, Meymene Hanlığı, Taskurgan Hanlığı, Tahhar ve Katagan Hanlığı şeklinde sıralanmaktadır.⁸

Yukarıda da görüldüğü gibi bugünkü Afganistan eskiden beri Türklerin yurdu olup Afganlara “Afgan” ismi iddia edildiği gibi 19. yüzyılda İngiliz ve Farslar tarafından siyasi bir isim olarak verilmemiştir. Fakat 19. yüzyıldan sonra kendilerine “Pestun” demeye başlayan Afganların amacı, bugünkü Afganistan sınırları içerisinde yaşayan Afgan olmayan diğer milletleri Afgan kimliği altında asimile etmektir.

⁵ Çapraz, a.g.e., s.62.

⁶ Fazul Ahmed BURGET, *Afganistan Türk Soylularının Edebiyatı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir 1999, s.8.

⁷ Uçkun ,a.g.e, s.42.

⁸ Uçkun, a.g.e, s.43-44.

Uzun zamandan beri oynanan bu tür sömürge politikalarına karşı ayakta kalma mücadelesi veren Türkler zaman zaman baskılara maruz kalmaktadırlar. Kimlikleri basta olmak üzere her türlü maddi ve manevi değerlerini ayakta tutabilmek için, kimi zaman can ve mallarından oluyorlar.

Tabi ki bütün bunlar doğal olarak Afganistan Türklerinin dil, edebiyat ve kültürlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ama her şeye rağmen onların ayakta kalabilmeleri ve Türklüğü yasatabilmek için verdikleri mücadele bizi kendi geleceklerine umutla bakmaya sevk eder.

1. Afganistan'ın Tarihçesi

Milattan bin yıl önce Ariya ismiyle tanınan Afganistan miladi üçüncü asırdan sonra Hurasan ismiyle anıldı ve on üçüncü asırda ilk kez ülkenin bir bölümü için Afganistan ismi kullanılırken on dokuzuncu asırda ülkenin tamamı için Afganistan ismi verildi.⁹ Afganistan'ın tarihi çok gerilere gitmektedir.¹⁰ Coğrafi konumu itibarıyla düşündüğümüz zaman, Afganistan, Orta Asya'dan aşağıdaki sıcak denizlere veya tersi, Hint Okyanusundan, denizlerden Orta Asya'ya ulaşım yolu üzerinde yer almaktadır; ama, bu ulaşım yolu, sadece kuzeyden güneye değil, doğudan batıya da ulaşım yolu. O çok bildiğimiz, tekrarladığımız ipek yolunun üzerinde yer almaktadır. Afganistan'ın bu konumu, onun hem lehine olmuş hem de basına problemler getirmiştir. Bu problemler de çeşitli ülkelerin, ulusların bu toprakları işgal etmesiyle ortaya çıkmıştır.¹¹

Asya kıtasında önemli bir stratejik yeri olan Afganistan sayısız istila ve yağmalara hedef olmaktan günümüze kadar kendisini kurtaramayan, farklı farklı milletlerin yaşadığı bir ülkedir.¹² Ülkenin bu stratejik durumundan ilk istifade edenler eski İranlılar olmuştur. M.Ö 500'de İran hükümdarı Dora'ya bağlı ordular bu ülkeyi işgal ederek güney Indus vadisine inmeye çalışmışlardır. İki asra yakın hüküm süren İranlılardan sonra, doğu seferine çıkan Makedonya kralı Büyük İskender

⁹ Abdul Mecit MUBARIZ, *Tahlil Vakiyat-i Siyasi Afganistan*, Meyvent Yay., Kabul Hicri 1377, s.6.

¹⁰ AHMETBEYOGLU, Ali, *Afganistan Üzerine Araştırmalar, Tarih ve Tabiat Yayınları*, İstanbul 1997.

¹¹ www.aso.org.tr/afganbrifing1.html. 2004-05.22.

¹² Necip ABDÜLHAMİTOĞLU, "Tarihte Afganistan Türkleri ve Afganistan", *Türk Kültür Dergisi*, S.229, İstanbul 1982, s.17.

hakimiyeti devr almıştır.¹³ Kısa bir zaman sonra Makedonya'ya dönen İskender bölgeyi bir grup Yunanlıya teslim etmiştir. Ülkeyi teslim alan bu grup Baktariana devletini kurmuştur. Kısa bir süre sonra bu devlet ile Hindistan'da gelisen Çandra Gupta devleti arasında uzun süren amansız bir mücadele başlamış ve bu mücadele sonunda Baktariana devleti zayıflamıştır. Bu durumdan istifade ederek kuzeyden saldırıya geçen Türkler bölgeyi ele geçirmiştir.¹⁴

Ülke idaresi M.S .50-125 yılları arasında Saka(İskit)'lerin 125'le 480 yılları arasında da Kusanilerin hakimiyeti altında kalmıştır. Batı'da Sasani devletinin ve Hindistan'da da grupların genişlemesiyle zamanını dolduran Kusanilerin elinden ülkenin hakimiyetini bir başka Türk devleti olan ve Akhunlar olarak bilinen Halaç Türkleri devir almıştır.¹⁵ Akhunlar kendilerine müttefik olarak seçtikleri Juan'larla beraber Göktürkler aleyhinde takip ettikleri yanlış politika neticesinde 569'da Göktürkler'den yedikleri darbe ile zayıflamıştır. Altıncı asrın sonlarına doğru hakimiyetleri sona ermiştir. Devletleri dağılmasına rağmen Halaç Türkleri olarak bölgede yaşamaya devam ettiler.¹⁶

Hiz. Osman'ın hilafet döneminde İslam orduları Kabil civarına kadar gelmiş ise de Herat, Belh, Kabil şehirleri Muaviye döneminde Basra valisi Abdurrahman B. Samura komutasındaki ordular tarafından fethedilmiştir.¹⁷ Arap ordularının Afganistan'da uzun zaman kalmamalarına rağmen İslamiyet halk arasında hızla yayılmaya devam etmiştir. İslam'ın kabulünden sonra büyük bir kuvvetin Afganistan'da hakimiyet kurmadığını, ahalinin kendilerine "sah" unvanını veren kabile reisleri ve beylikler tarafından yönetildiği görmekteyiz. Bu durum İran'daki Samaniler devletinin XI. asrın ikinci yarısında Afganistan'ın büyük bir kısmını işgal edene kadar devam etmiştir. Samani ordularının büyük bir kısmını teşkil eden Türkler Afganistan'daki Halaç Türkleri ile birleşerek ordularını daha da kuvvetlendirdiler. Bununla da yetinmeyip Afganistan'da yaşayan bütün kabile ve

¹³ Mehmet SARAY, *Afganistan ve Türkler*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1997, s.26.

¹⁴ *Türkiye Diyanet Vakfı Haber Bülteni*, Türk- İslam Dünyası – Afganistan, S. 46, Ankara Ocak-1997, s.21.

¹⁵ Ahmet TABAKOĞLU, *Afganistan Tarihi*, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yay., S.19, İstanbul 1998, s.364.

¹⁶ Saray, a.g.e, s.27.

¹⁷ "Afganistan", Komisyon, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, c.I, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul 1993, s.180.

beyliklerden ordularına süvariler alarak kısa dönemlerde halk arasında kaynasmayı sağladılar.¹⁸

Türk-Islam nüfusunun Afganistan'a iyice yerlestiren onun sarsılmaz temelini atan Gazneli Devleti ordulari Hindistan'a kadar yayilmistir. Afganistan'daki Selçuklu hakimiyeti, ülkenin güneydogusundan Hindistan'a dogru uzanan (Bugünkü Pakistan) bölgede hakim olan Gurlular Devleti tarafından zaman zaman tehdit edildi ise de Selçuklu Devleti sonuna kadar Gurlulara yenilmeden devam etmistir. Ancak Büyük Selçuklu Devletinin son hükümdari Sultan Sancar (1119-1157)'in ölümünden sonra Gurlular kısa bir müddet kontrolleri altına almislardir. XII. Asrin sonlarına dogru Gurlular'i yenerek, Harzemsahlar, Afganistani hakimiyetine almislardir. 1220'den sonra Harzemshlar'i yenerek hakimiyeti ellerine alan Cengiz Ogullari, özellikle Kuzey Afganistan'da yasamakta olan bazı Türk boylarini Anadolu'ya göç etmeye mecbur birakmistir. XIV asrin sonlarına dogru Türkistan'da parçalanmis halde bulunan Cengizogullari hakimiyetine son veren Timur, bütün Türk boylarini bir araya getirerek Büyük Türk Devleti'ni kurmustur.¹⁹

Basta Timur Han olmak üzere onun hanedanından hükümdarlar Cengizogullarinin yaptıkları tahribati onarmaya çalışir. 1369'dan 1505'e kadar Afganistan topraklari Timurlularin hakimiyeti altında kalir.²⁰Timurlular hükümdarlarından Hüseyin Baykara'nin ölümünden sonra Türklerin kendi aralarında çıkan taht kavgalari, bugünkü Afganistan topraklarinin parçalanmasına sebep olur. Babür devletinden sonra mahalli devletler kurulmussa da İran asilli Afsar Türklerinden Nadir Sah Afsar'in zuhuruyla Afganistan onun hakimiyetine girer.²¹ Nadir Sah Afsar'in ölümünden sonra onun komutanlarından Abdali kabilesinden Ahmed Han (Ahmed Sah) Kandahar'a giderek Afgan devletini kurar.²² 1747'de kurduğu Afgan devleti teskilatında bu günkü Pestun kabilelerinin yani sıra Kizilbaslara da görev veren Ahmed Han, bugünkü Afganistan'in Güneyi merkez olmak üzere İran'in Meshedi ve bugünkü Pakistan'in bazı bölgelerine hakim olur.²³

¹⁸ Saray, a.g.e., s.28.

¹⁹ a.g.e., s.30.

²⁰ Burget,a.g.e., s.30.

²¹ a.g.e., s.31.

²² Y. Hikmet BAYUR, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basim Evi, c. III, Ankara 1950, s.99.

²³ Bayur, a.g.e., s.100.

Ahmed Sah'in kurduğu devlet teskilatında her ne kadar ordu da Kizilbaslar ve Özbeklere görev verildi ise de Afgancilik ve Afgan ulus severligi üzerine kurulan bu devletin önemli mevkilerine bugünkü Pestunlar getiriliyordu. Kendisini Hindistan'da saltanat sürmüş olan bütün Afgan sultanlarının mirasçisi sayan Ahmed Sah, ülke hakkında alınacak kararları Afganlar (Pestunlar)'dan oluşan Cinge (meclis)'de aliyordu.²⁴

Ahmed Sah'dan sonra oğlu Timur Sah tahta geçti. Tam anlamıyla devlet adami olma sifatini tasimayan Timur Sah, kendisine biat etmesine ragmen, isyan edeceğine dair dedikodulara inanarak kardesi Süleyman'i katlederek saltanata basliyordu. Devlet merkezini Kandahar'dan Kabil'e tasiyan Timur Sah babasından teslim aldığı toprakları koruyamaz duruma geldi. Bir taraftan kabileler ayaklanması olurken, diğer taraftan Buhara emirligi Merv bölgesini geri almıştır. 20 senelik bir saltanattan sonra, 1800'de kendisinden daha kötü bir idare ile saltanatini tamamlayacak olan oğlu Zaman Sah'a 1793'te ölümüyle tahti bırakmıştır. Zaman Sah kardesi Mahmut Sah tarafından tahttan indirildi. Zaman Sah yedi senelik saltanati boyunca ülkeyi batıracak kadar kötü yönetmiştir. İçerde kardesi Mahmut Sah ve Süca'ül Mülk ile hariçte ise Hindistan'in ve bugünkü Pakistan'in yeni hakimi olacak İngilizlerle meydana getirdiği ihtilaflarla devletin gücünü gereksiz şekilde azaltmıştır.²⁵Bunların yani sıra Zaman Sah döneminde İran'da Emir Sah Murat'in Belhi olmasına ve kardesi Mahmut'un Herat'taki isyanına müdahale edemeyisi, Barakzayların kabile reisi Payende Han'in öldürülmesi ve onun oğlu Vezir Han'in Mahmut Sah ile ittifak kurmasına mani olmayarak geliştirdiği hadiseler Zaman Sah'in sonu oldu. Kabil'e doğru yürüyen Mahmud Sah kısa zamanda kardesi Zaman Sah'i yakalayıp gözlerine mil çekti (1800).²⁶

Böylece tahta Mahmud Sah geçer. Bu sırada Pesaver'de bulunan kardesi Süca-ül Mülk'de istiklalini ilan etmişti. 1803'te Mahmut Sah aleyhinde Galzayların isyan etmelerinden istifade eden Süca'ül Mülk Kabil'i zapt ederek kardesi Mahmud

²⁴ a.g.e., s.100.

²⁵ a.g.e., s.100-101.

²⁶ Saray, a.g.e., s.42-43.

Sah'i hapis ettirip gözlerine mil çekilen kadesi Zaman Sah'i serbest birakir. Süca'ül Mülk'le vezir Fetteh Han arasında çıkan bir savas sonunda Sücaül Mülk bugünkü Pakistan'a kaçmak zorunda kalir. Tahta tekrar Mahmut Sah oturur. Bundan sonra Mahmut Sah tamamen vezir Fetteh Han'in istegi doğrultusunda hareket etmek zorunda kalir. Bu duruma dayanamayan Mahmud Sah vezir Fetteh Han'in oğlu Karaman'i kiskirtarak baba katili yapar. Bu durum kabileleri çileden çıkartir ve olaylar yeni bir kan davasina dönüverir. Kadesinin öldürüldüğünü duyan Dost Muhammed topladigi kuvvetli ordularla Mahmud Sah'in ordusunu 1818'de yenilgiye ugratir. Mahmud Sah bu yenilginin ardından Kabil'i terk etmek mecburiyetinde kalir.²⁷

Kabil kısa bir zamanda Barakzay ailesinin hakimiyeti altına girdi. Bu hakimiyet kısa sürede ülkenin genelini kapsamistir. Bu devirde Afganistan topraklarının büyük bir kısmi kayba ugramistir. Dost Muhammed döneminde ülke bir çok kez iç ve dış savaslar yasadi. Ülkenin güney ve merkezi kismilari İngilizler tarafından işgal edilerek Süca'ül Mülk hakimiyetine verildi (1839). Kabilen kaçmak zorunda kalan Dost Muhammed Hindu Kus daglarini asarak Türkistan beyliklerine sigindi. İngilizlerin yardimiyla tahta oturan Süca'ül Mülk memleketi yönetmekten çok acizdi. Bunun üzerine İngilizler ister istemez idareyi doğrudan ellerine aldilar. 1840'da Dost Muhammed Özbeklerin destegi ile Kabil yakinlarında İngiliz'lerin bir süvari birligini hezimete ugratti. Avantajli durumda olmasına ragmen, Dost Muhammed İngilizlerle basa çıkamayacağını düşünerek mücadeleden vazgeçtigini ilan etti. Bunun üzerine İngilizler Dost Muhammed ve ailesini Hindistan'a yerlestirdi. İngilizlerle Afganistan halklari arasında çıkan bazı olaylar ve İngilizlerin tecavüz gibi yaptiklari kötü ameller Afganistan halklarini çileden çıkarmisti. Kabil basta olmak üzere ülkenin her tarafında İngilizlere karsi cihat baslatildi. Neticede Afganistan'daki 17 binin üzerindeki İngiliz askeri imha edildi.²⁸

İngilizler ugradiklari yenilgiden sonra intikam amacıyla yirmi bin kişilik (bu kişilerin tamamı İngiliz) bir orduyla Afganistan'a girdiler (1842). İngilizler halktan 70.000 kişiyi katlettiler. Bu katliam tamamlandıktan sonra Hindistan'a dönen

²⁷ Saray, a.g.e., s.43.

²⁸ Saray, a.g.e., s.44.

İngilizler Dost Muhammed'i tekrar memleketine gönderdiler. Ülkeye tekrar dönen Dost Muhammed, zaman zaman İngilizlerle dostluk anlaşmalarında bulundu. Dost Muhammed'in ölümünden sonra oğlu Sir Ali ki babasının sağlığında veliyaht ilan edilmiş ve kabul görmüştü, 12 Haziran 1863'de Hindistan İngiliz umumi valisi Ear Elgin'e durumu izah edip kendisinin tahta geçmesinin resmen tanınmasını istemistir. Buna karşılık İngiliz valisi beklemesini bilmistir.²⁹

İngilizlerin Sir Ali'yi tanımakta tereddüt ettiklerini öğrenen kardeşleri taht için mücadeleye başladılar. Bu durumda Afganistan, bir kısmı bağımsız olmak üzere üç dört bölüme ayrılır. Bu arada Sir Ali tekrar İngilizlerle anlaşma sağlamaya çalışır, fakat o sırada Eyüp Han'dan büyük bir darbe alan İngilizler Kabil'i terk ederek Hindistan'a çekilir (1880).³⁰ İngilizlerin çekilmesinden sonra Türkistan'da sığınmacı olan Emir Abdurrahman, kısa sürede Özbek ve Türkmenlerin desteği ile Afganistan'ın hakimiyetini ele geçirir. Abdurrahman ölümünden sonra yerine büyük oğlu Habibullah Han geçer. 1918 yılında bir suikast sonucunda ölen Habibullah Han'ın yerine oğlu Emir Amanullah Han tahta geçer. 1919 da Amanullah Han'ın çabalarıyla Afganistan İngilizlerden bağımsızlığını alsa da iç çatışmalar bir türlü sona ermez. İngilizlerle bir barış anlaşması imzalamakla birlikte basta Türkiye olmak üzere, birçok ülkeyle siyasi ve askeri konularda anlaşma yapılmasını sağlar. Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alarak Afganistan'a yenilikler getirmek istese de halkın ayaklanmaları sonucunda başarılı olamamıştır. Ülkenin dört bir yanında çıkan çatışmalardan istifade ederek Beçe-i Sakav adındaki bir çete reisi Kabil'i yağma ile ele geçirdi. Bu durumda tahtını kardeşi İnyetullah Han'a bırakarak kaçmak zorunda kalan Amanullah Han ailesi ile birlikte İtalya'ya yerleşti.³¹

Kısa bir dönem sonra Fransa'da sürgünde olan Nadir Han ülkeye dönerek topladığı kuvvetlerle Kabile yürümüş ve Kabili çete reisi olan Habibullah'dan geri almış, onu yakalayarak idam etmiştir. (12 Ekim 1929)³²

Kısa bir dönem sonra kral Nadir Şah on beş yaşındaki bir lise öğrencisi tarafından herkesin önünde tabancayla öldürülür. Nadir Şah'ın ölümünden sonra

²⁹ a.g.e., s.44, 45, 65, 66, 67, 71.

³⁰ a.g.e., s.73, 78, 79, 82, 83.

³¹ a.g.e., s.34.

³² Bueget, a.g.e., s.35.

onun yerine tahta on dokuz yasındaki oğlu Zahir Sah geçer.³³ Zahir Sah 40 senelik bir kraliyet döneminden sonra amca oğlu ve basbakan Davut Han'ın darbesiyle tahtan indirildi. Darbe yapıldığında kral Zahir Sah İtalya'daydı. Basbakan Davut Han darbeyi başarıyla gerçekleştirerek 1973'de cumhuriyeti ilan etti.³⁴ 27 Nisan 1978'i takiben Taraki darbesiyle birlikte gelen komünist rejim ise basvurduğu tüm barbarlıklara, kullandığı bütün vahset makinelerine rağmen yıkılmakta olan ama Rus desteği ile ayakta duran bir duvardan öte bir görüntü sergileyemedi.³⁵ 1978 – 1992 yılları arasında Rus yanlısı olarak hakimiyet edenler Taraki, Hafizullah Emin, Bebrek Karmel ve sonuncusu Necibullah idi ki General Abdurresit Dostum'un indirdiği darbeyle 1992'de Birleşmiş Milletlerin Kabil'deki bürosuna sığındı. Ancak 1996 yılında Kabil Taliban'ın eline geçmesiyle asılarak öldürüldü.³⁶

Afganistan, Sovyetler Birliği işgaline karşı on yıl mücadele etmiştir. Bu mücadelelerini tabii, Afgan mücahitleri kendi imkanlarıyla yapamamışlardır, birtakim dış çevrelerden yardım, destek almıştır; bu yardım, silah yardımı, askerî eğitim yardımı, parasal yardım, propaganda yardımı gibi her alanı kapsayan bir yardım olmuştur. Başlıca Batı devletleri derken bunun en başında Amerika gelmektedir, onun arkasından da Amerika'nın bölgede kullandığı ülkelerden birisi olan Pakistan gelmiştir.³⁷ Ülkenin önemli şehirleri, Kuzeyde Mezar-i Serif, Ser-i Pul, Sibirgan. Batı bölgesinde, Herat. Güneyinde Kandahar. Doğusunda Celalabattir.³⁸

³³ Saray, a.g.e., s.201, 202.

³⁴ a.g.e., s.206.

³⁵ Mir Muhammed Siddik FERHENG, *Afganistan der Penç Karn-i Ahir*, Irfan Yay., Iran 1994, c. II, s.626, 627.

³⁶ a.g.e., s.799.

³⁷ www.aso.org.tr/afganbrifing1.html. 22.05.2004

³⁸ Mawlavy Hafizullah Haggani, " *From the dreams of Mullah to the Leadership of the Faithful* " Translated by Rahimullah Safi, Hakikat Yay., Hicri 1377, s. 2.

1.1. Afganistan Devleti'nin Kuruluşu ve Dis Müdahaleler.

Afganistan'ın bir devlet olarak ortaya çıkışı, Nadir Sah'ın ordusunda yer alan Abdaliler' in 1747 yılında is basına geçmeleriyle başlar. Nadir sah döneminde askeri disiplini ve örgütlenmeyi iyi öğrenen Abdali asiretleri "han" adı verilen oymak beylerinin öncülüğünde Kandehar' da toplanarak aralarından birini (Ahmed Han) ilk Afgan kralı seçtiler. 23 yaşında kral olduktan sonra sah ve "inciler incisi" anlamına gelen "dürr-i dürran" ünvanı alan Ahmed Sah Dürrani, Nadir Sah'ın ordusunda yetişmiş ve güçlü bir karizmatik liderliğe sahip iyi bir taktikçi idi. Diğer Afgan asiretleri tarafından da krallığı kabul edilen Ahmed Sah, daha sonra bölgedeki Özbek ve Tacikler'i de egemenliği altına alarak ilk milli Afgan devletinin kurucusu olmuştur. Asiretler arası birliğe dayalı feodal bir yönetim kuran Ahmed Sah, 1748-1760 yılları arasında Hindistan'a yaptığı dört seferle Babürlüler' den bölgelerin yönetimini ele geçirmiş ve İran'a karşı girdiği fetihlerle de Herat ve Meshed'i ülkesine katmıştır. Doğu ve güney istikametinde gerçekleştirdiği bu fetih hareketleriyle güçlü bir devlet kurmayı başaran Ahmed Sah, 1772'de öldüğü zaman Amuderya ile Hint Okyanusu ve Delhi ile Nisabur arasında kalan toprakların büyük bir bölümüne egemen idi.

Ancak tahta çıkma hususunda herhangi bir düzenleme yapılmamış olması, her zaman kimin Afgan kralı olacağı sorusunu gündeme getirmekte ve zaman zaman asiretler arasında kavgalara neden oluyordu. Halkın milli duyguları, henüz yeterince gelişmediği için bağlılıklar daha ziyade oymaklarla ya da asiretlerle sınırlı kalmaktaydı. Bu yüzden anlaşmazlıklar kişisel ya da asiret çıkarları etrafında düğümlenmekte ve uzun sürüncemelere yol açmaktaydı. Nitekim, Ahmed Sah'ın ölümünden 50 yıl sonra onun kurduğu imparatorluk dağılarak güçsüz hale ve kendi içinde bölünmüştü. Kuzey Afganistan Özbek Hanlarının eline geçerken, diğer bölgelerde de çeşitli Afgan kabileleri özellikle Muhammedzay asiretinin beyleri kendi egemenliklerini kurmuşlardı. Sihler Pencap'ta iktidarı ele geçirerek Pesaver' i hakimiyetleri altına almışlar, İngilizler de Hindistan' da sürekli olarak ilerleme imkanı bulmuşlardı.³⁹ İşte bu dönemde aynı Abdali asiretinin Barakzay oymağı hanlarından

³⁹ İsmail Hakki GÖKSOY, *Çağdas İslam Ülkeleri Tarihi*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2003, s. 124.

biri olan Dost Muhammed, Kabil sehrine ve çevresine hakim idi. Ahmed Sah gibi karizmatik ve üstün bir yetenege sahip olan Dost Muhammed, daha sonra diğer kabilelerin desteğini de alarak tüm Afganistan'a egemen oldu ve 1834 yılında da Kabil'de "Emir" unvanı aldı. Onun döneminde ülke yeniden siyasi istikrara kavuştu. Ancak ülke bu dönemde Rusya ve İngiltere gibi iki büyük sömürgeci devletin rekabet alanı içine girdi. İngiltere Rusya'nın doguya yayılmasını hakimiyeti altında tuttuğu Hindistan için potansiyel bir tehlike olarak görmekteydi. Bu yüzden İngilizler Hindistan'ın kuzey batı sınırlarını sağlam bir şekilde korumak ve Rus ilerlemesini önlemek için Afganistan'a birkaç defa saldırıda bulundular. Hatta İngiliz strateji uzmanları bir İngiliz kuklasının Afganistan tahtını oturtulmasıyla bölgenin güvenliğinin sağlanabileceğini sanmışlardı. 1839-1842 yılları arasındaki birinci saldırı, Afganların kuvvetli bir direniş göstermeleri karşısında fiyasko ile sonuçlandı. Tahta çıkardıkları Sah Suca'nın ölmesi ve Dost Muhammed'in 1863'deki ölümüne kadar ülkeyi içine düştüğü sıkıntidan ve Afganlılar arasındaki düşmanlıktan kurtarmayı başararak ülkenin yeniden birliğini sağladı.⁴⁰

Ölümünden sonra oğulları arasında başlayan saltanat mücadelesi tekrar kanlı bir iç savaşa dönüşmesine de, 1868'de mesru veliaht kardeşlerini yenerek idareye hakim oldu. Fakat Ruslar'ın Afganistan'a yaklaşma politikası takip etmeleri üzerine İngilizler tekrar müdahale ederek 1878-1880 yılları arasında ülkeyi işgal ettiler. İkinci İngiliz-Afgan Savaşı adı verilen bu savasta ise İngilizler emellerine kısmen ulaşmışlar ve Afganistan'ı tampon bir devlet olarak bırakmışlardı. Çünkü İngiliz ordusunun Afganistan'dan çekilmesi karşılığında Afgan Emiri Abdurrahman Han Afganistan'ın dış politikasının kontrolünü İngiltere'ye bırakmıştı. Ayrıca 1879'da yapılan Gandamak Antlaşması çerçevesinde ülkenin sınırları 1893'de Durand hattı olarak belirlenmişti. Bu antlaşmayla ülkenin doğu sınırları İngilizler'ın istekleri doğrultusunda güvenlik altına alınmış, fakat Hayber Geçidi'nin Hindistan'a (bugünkü Pakistan'a) bırakılmasıyla günümüze kadar ulsan bir sorun haline getirilerek milyonlarca Afganlinin ülke sınırları dışında kalmasına neden olmuştur.⁴¹

⁴⁰ a.g.e., s.125.

⁴¹ Geniş bilgi için Bakınız. MECIDI Abdulgaffar, "Nigahi be Güzeste" , Peyami Bel, S.2, Tehran 1990. s. 25.

Bu arada Ruslar' da Afganlilar' a 1888 yilinda Amuderya ve 1895 yilinda da Pamir antlasmalarinin maddelerini dikte ettirmislerdi. Tüm bu antlasmalar 1907 yilinda Petersburg'da Ingilizler' in ve Ruslari imzaladiklari bir antlasmayla da teyit edilmisti. Bu sekilde ortaya çikan Afganistan'in sinirlari iki büyük sömürgeci devletin stratejik hedeflerine hizmet eder nitelikte ve hiç tarihi baga ve özellige dayanmayan dogrultuda çizilmisti.⁴² Dis istilalar neticesinde Ingilizler' e verdigi tavizler ve iç çekismeleri bastirmek için yönetimi sirasinda basvurdugu siyasi hile ve baskici tutumundan dolayi Abdurrahman Han halk arasinda sevilen bir han degildi ve öldüğü zaman asiretlerin gücünü tamamen kirmasa da büyük ölçüde zayıflatmisti.

Birinci Dünya Savasi sirasinda Afganistan, asiret liderlerinin Hindistan'daki Ingilizler' e saldiri yapma yönündeki baskilarina ragmen, tarafsiz kalmayi basarmistir. Afganistan' a bu tutumuyla tam bagimsizligi kazandiracagini uman Abdurrahman' in büyük oğlu Habibullah Han'in Subat 1919'da öldürülmesi üçüncü bir Ingiliz-Afgan savasi'nin çikmasına neden oldu. Yerine geçen Amanullah Han, Hindistan'daki Ingilizler' e küçük çapli askeri seferler düzenlemesi üzerine Ingiltere de 6 Mayıs 1919'da ona savas ilan etti. Ancak savas sonuçsuz kaldi ve 8 Agustos 1919'da Rawalpindi' de yapilan bir antlasmayla Ingilizler Afganistan'in tam bagimsizligini kabul ettiler.⁴³

1.2. Afgan Sahlarinin Modernlesme Çabalari

Savas sonrasinda dis tehditlerden kurtulan ve "sah" unvani alan Amanullah Han, bir dizi reform programini uygulamaya koyarak ülkede modernlesme sürecini baslattı. 1927 ve 1928 yillarinda Hindistan, Türkiye, Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne yaptigi gezilerden sonra ülkeye çok sayıda Avrupalı danismanlar getirterek sosyal reformlara giristi. Kadınların disarida taktiklari purdah (peçe) mecburiyetini kaldirdi; tek kadınla evlilik ve kız çocuklarının okula gönderilmesini zorunlu kildi. Kabileler üzerindeki merkezi yönetimin otoritesini güçlendirme- ye çalışti. Eğitim alanında da mecburi ilkokul öğretimini baslattı. Ancak bu Kabil disinda istihdam edilecek yeterli eleman ve altyapi hizmeti olmadigi için tam olarak uygulamaya konulamadi. Ayrıca, ulemeden ve kabile reislerinden Batı tipi eğitime karsi tepkiler de vardi. Ser'i kanunların sadece aile, evlilik vs. gibi alanlarda ve ikinci derecede bir hukuk sistemi

⁴² a.g.e., s.125.

⁴³ Göksoy, a.g.e, s.126.

olarak kabul edilmesi de ulemanın muhalefetine maruz kaldı. Vergiyi de mal yerine para olarak ödenmesini şart koştu. Askeri alanda da eşitliğe ve mecburi askerliğe dayanan bir sistem geliştirerek kabile reislerinin gücünü kırmaya çalıştı. Onun reformlarına karşı ilk ciddi tepki, 1924 yılında Khost adlı Mangal kabilesinin askerî alandaki reformlara direnmesi ve ulemanın da desteğiyle büyüyerek bir ayaklanmaya dönüşmesiyle geldi. Bir süre modernleşme çabalarını sürdürebilme gücünü kendinde bulamayıp reform programından vazgeçer görüldü. Ancak 1928'deki Avrupa turundan sonra tekrar sıkı bir şekilde reform programına başlaması, muhafazakar kesimlerin yoğun tepkilerini üzerine çekti ve etkili Müceddidi ailesi ile Shinwari kabile- sinin isyanları neticesinde Ocak 1929'da tahttan indirilerek ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Böylece, onun başlattığı modernleşme faaliyetleri yarıda kalmış oldu.⁴⁴

Okuma yazma bilmeyen bir çete lideri Emir Habibullah Gazi kendisini kral ilan etti. Birkaç yıl karışık bir dönemden sonra Muhammed Zaylar' dan Amanullah Han'ın ailesine yakın dört yetenekli kardeş bir direniş örgütleyerek ve çeşitli asiretlerin de desteğini aldıktan sonra Emir Habibullah Gazi'yi yakalayıp idam ettiler. 17 Ekim 1929'da bu kardeşlerden biri olan Nadir Han, şah unvanıyla Afganistan tahtına oturdu. Nadir Şah, yoğun modernleşme programından vazgeçerek seri kanunları tekrar tek hukuk kaynağı olarak tanıdı ve çıkarılan kanunların İslam hukukuna uygunluğunu düzenlemek gayesiyle bir Ulema Cemiyeti kurdu. Kızların eğitimini kaldırdı ve köy okullarının yönetimini tekrar ulemanın denetimine verdi. Onun döneminde kabile reislerinin ve ulemanın istekleri doğrultusunda sınırlı bir modernleşmeye izin verdi. Ancak dört yıl sonra Kasım 1933'de Nadir Şah'ın öldürülmesi üzerine oğlu Muhammed Zahir Şah tahta geçti ve başbakanlık görevi de yapan Davud Han'ın bir darbeyle krallığa son verdiği 1973 yılına kadar uzun süre idarede kaldı. Darbe Nadir Şah'ın İtalya'da tatilde bulunduğu sırada kansız bir şekilde yapıldı. Zahir Şah'ın döneminde Afganistan İkinci Dünya Savaşı sonrasında Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını kazanmasıyla Pakistan'la bazı sınır tartışmalarının ortaya çıkmasına neden oldu. 1953'de Davud Han'ın başbakanlığa geçmesiyle birlikte ülkede tekrar geniş çaplı bir modernleşme ve gelişme dönemi başlatıldı. Bu gelişmeyi sağlamak için

⁴⁴ Göksoy, a.g.e, s.127.

Afganlilar, baslangiçta Amerika'ya yönelmelerine ragmen, daha sonra Rusya'nin tesiri altına girdiler. Rus etkisi ilk olarak ülkede yeni yolların, fabrikaların ve elektrik santrallerinin insasiyla kendisini göstermeye basladi. Ruslar Afgan ordusunun modernlestirilmesine, Kabil Üniversitesi'nin reform edilmesine ve kuzeydeki petrol alanlarının isletilmesine de aktif olarak katildilar. 1964'de kabul edilen yeni anayasayla da demokratikleştirme süreci baslatildi. Islam hukuku, devletin temel hukuk kaynaklarından biri olarak kabul edilmiş ve Hanefi mezhebinin öngördüğü hukuki prensiplerin anayasada ve diger kanunlarda açıkça belirtilen kurullarla çatismadigi müddetçe uygulanacağı ifade edilmisti. Ülkede yapılan seçimler sonucunda meclis açılmış ve Demokratik Halk Partisi adında bir kurulmustu. Ancak demokratikleştirme süreci sol egilimli ve Sovyetlerle yakın ilişkisi olan eski basbakanlardan Davud Han'in 1973'te hükümet darbesi yaparak monarsiye son verip cumhuriyet ilan etmesiyle yarida kaldı. 27 Nisan 1978'de Sovyet eğitimi görmüş hava kuvvetleri subaylarının giristigi yeni bir darbeyle Davud Han ve yakınları öldürüldü. Böylece yönetim tekrar Halk Partisi'nin Marksist egilimli kanadının eline geçti.⁴⁵

Nur Muhammed Teraki başkanlığındaki yeni hükümet, Aralık 1978'de Sovyetler Birliği'ne gerektiğinde Afganistan'ı korumak için askeri müdahalede bulunma yetkisi veren bir dostluk antlaşması imzaladı. Bir yandan da ülkede toprak reformu, eğitim seferberliği gibi radikal reformlar yapmaya basladi ve ülkedeki tüm güçleri tek parti sistemine bağlamaya çalıştı. Basta ulema ve çeşitli asiret reisleri hem toprak reformuna hem de komünizm ideolojisinin yerlestirilmesini hedefleyen eğitim seferberliğine karşı çıktılar. Özellikle kızların ve yaslı kimselerin okuma-yazma kurslarına gitme mecburiyeti ve öğretmenlerin farklı bir hayat tarzına ve fikri yapılarına sahip olmaları birçok kimsenin tepkisine maruz kaldı. Rus yanlısı yeni rejimin giderek güçlenmekte olan İslami muhalefete karşı tutumu da oldukça baskıcı idi ve yüzlerce din alimi, aydın, han ve tüccar ya hapse atıldı ya da öldürüldü. Nur Muhammed Teraki bir yandan dinin siyasetten ayrılması gerektiği fikrini yaygınlaştırmaya çalışırken, diger yandan da 1929'da kurulan resmi Ulema Cemiyeti ve Afganistan İslam Alimleri Genel Konseyi vasıtasıyla rejimin İslami yönden mesruluğunu savunmaya çalışmaktaydı. Ancak, Eylül 1979'da yakın generallerinden Hafızullah Amin'in darbe yapması üzerine Sovyetler Birliği'nde 24 Aralık 1979

⁴⁵ a.g.e, s.128

tarhinde Afganistan'ı isgal etti ve Halk Partisi'nin Perçem grubu lideri Babrak Karmal'ı parti genel sekreterliği ve devlet başkanlığına atadı.⁴⁶ Yenilik ve modernleşme adına yapılan reformlar ve bu reformların sonuçları hakkında geniş bilgi için Raja Anwar'ın “ The Tragedy of Afghanistan ” (Afganistan'ın trajedisi) adlı eserine bakılabilir.⁴⁷

1.3. Rus İsgali ve Mücahit Gruplarının Mücadelesi

Afganistan'ın Ruslar tarafından işgali, milletler arası camiada büyük yankı uyandırdı. Sovyet yöneticileri Afganistan hükümetinin daveti üzerine yardım etmek için bu ülkeye girdiklerini iddia etmelerine rağmen buna kimse inanmadı. Uluslar arası camianın büyük tepkisini çeken Rus işgali, Subat 1989 yılında Rus birliklerinin çekilmesine kadar sürdü. Ruslar 10 yıl boyunca ülkede 100 bin dolayında asker bulundurarak mücahit grupların mücadelesine içindeki işbirlikçileriyle birlikte karşı koymaya ve halkın desteğini sağlamaya çalıştıysa da, uzun vadede bunda başarılı olamadı. Hükümet şehir merkezlerine hakim olurken, kırsal kesimler mücahit grupların elinde kaldı. Ülkedeki komünist yönetime karşı savasın imkanı bulamayan çeşitli mücahit grupları da, yurt dışına giderek mücadelelerini çoğu Pakistan'a ve bir kısmı da İran'a göç eden milyonlarca Afganlinin desteğiyle yürüttüler. Basta İslam dünyası olmak üzere bazı Batı bloguna mensup ülkelerden de destek alan mücahitler, Ruslar'a karşı amansız bir silahlı mücadele verdiler.⁴⁸

Aslında mücahit grupları ilk olarak 1960'lı ve 1970'li yıllarda teşekkül etmeye başlamıştı. Halk Partisi'nin 1960'larda kurulmasından ve bu partinin Sovyet yanlısı bir politika izlemeye başlamasından sonra faaliyetlerini yoğunlaştırarak yeni rejime karşı muhalefeti oluşturdular. İslami gruplar bu dönemde özellikle basın, üniversiteler ve parlamento aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. Bunlardan ilki, siyasi ve fikri Müslüman öğrencilerin kurdukları Müslüman Gençlik Teskilatı idi. Modernist eğilimli bir gençlik teskilatı olarak ortaya çıkan bu hareketin üyeleri, sol kesime, devlete ve geleneksel dini liderliğe şiddetle karşı idiler. Mevcut Afgan kültürünün gerçek İslam kültürüyle hiçbir ilişkisi olmadığını, dolayısıyla ilerici ve insani bir toplumun oluşturulmasının sadece topyekün bir mücadeleyle ve mevcut sistemi

⁴⁶ a.g.e, s.129.

⁴⁷ Raja Anwar “ *The Tragedy of Afghanistan* ” , published by Verso, London 1989, p.141-151.

⁴⁸ Göksoy, a.g.e, s. 129.

yikmayla mümkün olabileceğini savunuyorlardı. (Roy, 1990: 119-127). Zaman içinde üniversite dışındaki kesimlerde de taraftar bulan bu hareket, daha sonra iki gruba ayrıldı. Öğrenci konseyinde İslami bir grubun temsilciliğini yapan Gülbeddin Hikmetyar, 1977'de Pesaver' de Hizb-i İslami, Burhaneddin Rabbani de Cemiyet-i İslami teşkilatlarını kurdular. Diğer İslamcı aydınlar da Gahez (Safak) adlı bir gazete vasıtasıyla fikirlerini yaymaya çalışıyorlardı. Özellikle Mevlevi Yunus Halis adlı radikal bir grubun lideri bu gazetenin basyazarlığını yapmaktaydı. Rus işgalinin akabinde Herat' ta başlayan mücahitlerin ilk isyan hareketi, daha sonra çevre bölgelere de yayılarak genişledi. Bu arada askeri müdahaleye ve rejime karşı Afgan halkını teşkilatlandıran çok sayıda yeni mücahit grupları kuruldu ve bunlar zor şartlar altında bağımsızlık için mücadele verdiler.⁴⁹

Tüm mücahit grupları İslam adına hareket etmekte, fakat her birinin İslam anlayışı farklılık göstermekteydi. İlimliler teorik olarak siyasi çözüm için daha meyilli idiler. 1983 baharında üç ilimli grubun liderleri açıkça eski Afgan kralının inisiyatifini desteklerken, radikaller kralın Pesaver'e gelmesi halinde öldürüleceği tehdidinde bulunmuşlardı. Radikaller ülkede İslami bir devrimin yapılmasını istemekteydiler. Sovyetler' e karşı yapılan mücadeleyi ikinci planda görmekte ve esas olarak toplumu yeniden İslami ölçülere göre yapılandırmayı hedeflemekteydiler. Bunlar geleneksel din alimlerinin toplumu ahlaki çöküntüye sevk ettiklerine inanmaktaydılar. İlimlilerden Mehaz-i Milli-i İslami lideri Seyyid Ahmed Geylani ve Cephe-i Necat-i Milli lideri Sibgatullah Müceddidi' nin taraftarları daha çok Pestular' dan meydana gelirken, Cemaat-i İslam'ın Tacik lideri Burhaneddin Rabbani'nin taraftarları ise büyük oranda Tacikler- den teşekkül etmişti. Ahmed Sah Mesud'un Pensir grubu da büyük ölçüde Özbek ve Tacikler' den oluşmaktaydı. Tüm mücahit grupları 1982 yılında Afgan mücahitleri Birliği adıyla bir birlik oluşturdular. Ancak, hiçbir mücahit grubu kendisini feshetmediği için daha sonra bu birlik işlevini yitirerek dağılmak zorunda kaldı. 1985 yılında da yine aynı adı taşıyan bir birlik kuruldu ve bu defa dönüşümlü başkanlık sistemi benimsenerek bir süre fonksiyonel halde kaldı. Bu arada Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan Afganistan ve Pakistan'ın arasındaki dolaylı görüşmeler neticesinde 14 Nisan 1988'de Cenevre Antlaşması imzalandı. Amerika

⁴⁹ Göksoy, a.g.e, s.130.

Birlesik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin garantör olarak imza koyduklari bu antlamaya göre, Sovyet askerlerinin 1989 yilinin ilk aylarinda ülkeden çekilmesi ve yurtdisindeki göçmen ve mücahit gruplarin ülkeye dönmesi kararlaştirildi. Haziran 1988'de de bu birlik sürgünde bir hükümet kurdu ve Afgan Mücahitleri Danisma Meclisi adıyla bir meclis olusturuldu. Sura adi verilen bu meclis, Sibgatullah Müceddidi' yi devlet başkanligina, Abdülresül Seyyaf'i basbakanliga ve Gülbeddin Hikmetyar' i da Disisleri Bakanligi'na getirdi. Çesitli Islam ülkeleri tarafından taninan bu hükümet, Afganistan'daki komünist rejimin temsilcileriyle görüşme yapmayı reddetti ve neticede rejimin yıkilmasini gerçekleştirdi. Ancak kendi aralarında zaman zaman anlaşmazliga düşen ve bunu da birbirlerine karşı siddetli saldırilar düzenleyerek çözmeye çalisan mücahit gruplarinin liderleri, ülkede tam olarak istikrarli bir yönetimin kurulmasini sağlayamadilar.⁵⁰

2. Afganistan'in Cografî Konumu

Günümüz siyasi haritasinda Afganistan olarak bilinen memleketin adi Afgan kavminin üstünlük kazandigi 1747 yilindan sonra ortaya çıkmissa da bugünkü sınırlari 1880'de İngilizler tarafından çizilmistir.⁵¹Daha önceleri belli bir siyasi birlik olmadigi için memleketteki bölgelerin ayrı ayrı isimleri vardı. Bu bölgede yasayan halklar arasında dil ve ırk yönünden bir bağ bulunmamaktadır.⁵²Bugünkü yüz ölçümü 650.000 km² olup nüfusu konusunda kesin bir bilgi yoktur. ⁵³ Birlesmis Milletlerin gerçeğe yakın bir tahminde bulunarak 2001 yilinda verdiği rakam 28 milyon civarındadır.⁵⁴

Afganistan'in yüz ölçümü 652.000 km² olup, kuruluşundan günümüze kadar ülkede tarafsizlik ilkesine dayali bir nüfus sayimi yapılamadigindan nüfusu konusunda kesin bir bilgi olmamakla beraber, ülke nüfusunun yüzde doksani Müslüman olup Hanefî ve Caferî mezheplerine mensupturlar. Ancak çoğunlugu Hanefidir. Bir orta Asya (Türkistan) ülkesi olan Afganistan kuzeyden Tacikistan,

⁵⁰ a.g.e., s.130-131.

⁵¹ Andican, a.g.m., s.10.

⁵² Saray, a. g. e., s.17.

⁵³ A.M.TASKIN, *Türklüğün Besigi Olan Afganistan ve Oradaki Türkler*, Dr. Bay Mirza Hayit Armagani, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul 1999, s.218.

⁵⁴ www.tika.com / Afganistan'in Yeniden İmari. 05.06.2004.

Özbekistan, Türkmenistan ile doguda kısa bir mesafede Dogu Türkistan ile, Kesmir ve Pakistan ile, güneyde yine Pakistan ile batıda da Iran ile siniri bulunmaktadır.⁵⁵ Afganistan'ın ortalama yüksekligi 1200 metreyi geçer. Dogu- Batı arası uzunluğu 1240 km, kuzey- güney arası 653 km.dir. Dag silsileleri , kuzey- dogudaki Vakhan koridorundan güney- batıya doğru ülkeyi ikiye ayırır. En önemli dag silsilesi Himalaya dağlarının uzantisi olan Hindikus dağlarıdır. Bu dağlar kuzey ve güney Afganistan bölgeleri arasında adeta bir set teskil eder. 2987 metre yüksekliğindeki Siber en önemli geçittir.⁵⁶ Hindikus dağları batıya doğru açılarak İran sınırına kadar uzanır. Ülkenin tam arasında Kuhu Baba Dağı vardır.

Afganistan'ın diğer önemli dağları doguda bulunur. Bunlardan Sefid Kuh (Akdağ) Kabil' in güneyinde Logar vadisine, batıya doğru uzanır. Bu dağların stratejik önemi çok büyük olan Hayber Geçidi, Kabil' in güneyinde ikiye bölünür. Daha güneyde Pakistan'daki Süleyman Dağlarının kuzey uzantisi vardır. Kovaja Arman Dağı Kandahar Bölgesi ve Pakistan'ın siniri arasında güney- batıya uzanır.⁵⁷ Afganistan'a güzellik ve özellik kazandıran, ovalarına hayat vererek ekilen toprakların su ihtiyaçlarını sağlayan Afganistan'ı verimli bir ülke yapan nehirlerin en uzununu ve tarihe damgasını vuran Amu Derya'dır.

Amu Derya, Kuzey Afganistan (Güney Türkistan) la Tacikistan ve Özbekistan arasında tabii hudut olarak uzanıp Pamir dağlarından (Dogu Türkistan' la Güney Türkistan arasındaki dağ) çıkarak ana Türkistan'ın Aral Gölü' ne dökülür.Tarihi adı “ Oxus veya Öksüzdür.” Uzunluğu 2400 kilometre karedir.⁵⁸ Küçük tasit gemilerinin kullanılmasına uygundur. Nehrin önemli limanları, Kızıl Kale, Das Güzel ve Derkat'tir.

Güney Türkistan' la Özbekistan arasındaki gidis gelişlerde Hayratan Köprüsü kullanılırken, Tacikistan ve Güney Türkistan arasında Derkat ve Kızıl Kale limanlarında küçük sandal ve gemiler kullanılmaktadır.

Amu Derya Afganistan Türkleri (Güney Türkistanlılar) için maddi değerinin

⁵⁵ “Afganistan” *Yeni Rehber Ansiklopedisi* , c.I, İstanbul 1993, s.180.

⁵⁶ a.g.e., s.180.

⁵⁷ a.g.e., s.181.

⁵⁸ Uçkun, a.g.e., s.45.

yani sira manevi deger de tasimaktadır. Birçok Türk Hakani bu tarihi nehirden geçerek dogu ve batida fetihler yapmistir. Ayni sekilde Dogu Türkistan'dan baslayip Aral gölüne dökülünceye kadar geçtiği köy ve kasabaların daha dogrusu ülkelerin çoğu tarih boyunca Türklerin yurt tuttuğu yerlerdir.

Afganistan'ın yıllardır iç savaş yaşamamasında dış güçlerin parmağı olmasının en önemli sebeplerinden biri sahip olduğu yeraltı zenginlikleri olsa gerek. Bu kaynaklar: Petrol yatakları, doğalgaz, altın, kükürt, tuz⁵⁹, demir, bakır, lacivert taşı, çinko, sodyum, magnezyum sülfat, magnezyum klorat, krom, berilyum, sülfür, talk, gümüş.⁶⁰ Bahs edildiği gibi kaynaklardan petrol ve doğal gaz basta olmak üzere birçoğu kuzey bölgesinde yani Türklerin yaşadığı bölgededir.⁶¹ Ekonomik açıdan ülkenin durumu gerek savaş öncesi gerekse savaş döneminde hiç iç açıcı değildir. Dünya'nın en fakir ülkelerinden biri olan Afganistan'da kişi başına düşen milli gelir 200-300 dolar olarak tahmin edilmektedir. Halkın çoğunluğu ziraat ve hayvancılıkla uğraşırken, kalan kısmı ticaret, serbest meslek ve devlet dairelerinde çalışmaktadır. Rus işgalinden bu yana beş milyon kişi ülkeyi terk etmiştir. Afganistan halkının büyük bir kısmı savaşla meşgul olup silahlı adeta geçim kaynağı yapmıştır. Hatta ülkenin istikrara kavuşmasını istemeyenler vardır. Bunlar silah ticareti haricinde ekonomik bir gelir düşünmemektedirler.⁶²

Ülke, sulama kanalının olmadığı için verimli tarım arazilerinden yeterince faydalanamamaktadır. Afganistan'ın dışarıdan buğday aldığı da son yıllarda görülmüştür. Birleşmiş Milletler raporuna göre tarım arazileri tam anlamıyla kullanılırsa kuzey bölgesindeki, Baglan, Kunduz ve Thhar vilayetinin tarım mahsulleri tümüyle Afganistan'a yetecektir. Coğrafi şartlara uygun olarak Afganistan, kuzey, kuzey-dogu, güney-bati, simali, Merkezi ve Baskent olarak yedi idari bölge ve bu bölgeler 3 vilayet, 216 ilçe, 117 belediyeye ayrılmıştır.⁶³

⁵⁹ a.g.e., s.46.

⁶⁰ "Afganistan", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, c.1. s.183.

⁶¹ Uçkun, a.g.e., s.46.

⁶² Mahmut OSMANOĞLU, *Afganistan Cihadın On Yılı*, Rehber Yay., Ankara 1990, s.15.

⁶³ Taskin, a.g.e., s.226.

3. Afganistan'ın Ekonomik Durumu

Afganistan'ın yer altı zenginlikleri yönünden büyük bir potansiyele sahip olduğu bilinmektedir. Ancak uzun süreli savaş ve nakil güçlükleri dolayısıyla madenler yeterince işletilememektedir. Afganistan ulasimında daha çok karayolları kullanılmaktadır. 1978'de bir Fransız firması Kabil, Kandahar ve Herati bir birine bağlayacak ve batıda İran'a, güneyde de Pakistan'a kadar uzanacak olan demiryolunun yapımını üzerine almış da çıkan iç savaşlar nedeniyle tamamlayamamıştır. Kara yollarını Kandahar-Çaman, Kabil-Torham ve Herat-Islamkale kısmını Amerikalılar, Kabil-Kunduz-Kizilkale ile Puli-humri-Mezar-i Serif kısmını da Sovyetler yapmıştır. Ulaşımında Amuderya üzerinde çalışan küçük deniz araçlarından da faydalanılmaktadır.⁶⁴

3.1. Tarım: Verimli tarım alanlarına sahip olan Afganistan halkının büyük bir kısmı tarımla uğraşır. Araziler küçük gruplar halinde olup, toprak çoğunlukla ilkel metotlarla işlenir. Afganistan'ın başlıca tarım ürünleri : Buğday ,mısır, pirinç, arpa, fasulye, bezelye, çavdar,darı,yonca,patates, soğan, lahana, patlıcan, kabak, limon, kiraz, elma, pamuk,seker pancarı ve tütündür.⁶⁵

3.2. Hayvancılık: Afganistan ekonomisinde önemli bir yere sahip olan hayvancılık da halkın en çok uğraştığı alanlardandır. Koyun, keçi, deve, at ve esek beslenen önemli hayvanlardandır.Afganistan'da dört çeşit koyun türü vardır. Bunlardan Gilzai cinsi yünü için, Türki cinsi et-yün-süt için,Arabi cinsi hali yünü için,Karakul cinsi derisi için beslenir.⁶⁶

3.3. Sanayi: Evlerde ve atölyelerde yapılan el işleri dışında Afganistan sanayi bakımından yeni yeni gelişmekte olan bir ülkedir. Kumaş,çimento,seker ve gübre fabrikaları vardır.⁶⁷

⁶⁴ Gültepe, N., *Afganistan: Mazlum Türklerin Ülkesi*, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul 2001, s.11.

⁶⁵ "Afganistan", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, c.I, s.184.

⁶⁶ a.g.md., s.185.

⁶⁷ Sahailla, KAMALLUDDIN, *Afganistan'da İlk Öğretim Kurumlarında Eğitim ve Din Eğitimi*, SDÜSBE Seminer Çalışması, Isparta 2003, s.23.

Kisi Basi Milli Gelir	800 Dolar (2001 tahmini)
Isgücü	10 milyon (2000 tahmini)
Isgücünün Sektörlere Dagilimi	Tarim %53, Endüstri %28,5, Hizmetler %18,5 (1990)
Dis Borç	5,5 Milyar Dolar
Dis Ticaret Hacmi	230 Milyon Dolar (1996 tahmini) 2,5 Milyar Dolar (UNDP 2000 tahmini)
Ihracat	80 Milyon Dolar (1996 tahmini) 1,27 Milyar Dolar (UNDP 2000 tahmini)
Ithalat	150 Milyon Dolar (1996 tahmini) 1,25 Milyar Dolar (UNDP 2000 tahmini) ⁶⁸

4. Afganistan'in Etnik Yapisi

Afganistan'da 20 kavimden fazla yaşamakta olup⁶⁹ nüfusunun %84'ü Sünni Müslüman ve diğer dinlerde de %1'i oluşturmaktaydı. Ancak Afganistan'daki iç savasta radikal Sünni İslamcılarının oluşturduğu Taliban hareketinin önlerine gelen herkesi özellikle Siileri katletmeleri nedeniyle su anda etnik dağılım gibi din inanç oranlarından ne olduğu tahminlerin ötesine geçememektedir. Bugünkü Afganistan'ın nüfusunu meydana getiren ahalinin etnik yapisi oldukça karışık görülmektedir.

4.1. Pestunlar: Afganistan'da en kalabalık ve hakim etnik grubu teşkil eden Pathan diye de isimlendirilen Pestunlar %48,5 ile (9.768.000) Afganistan'ın en büyük etnik grubunu oluşturmaktadır. Pestunlar, Afganistan'ın doğu bölgelerinde yaşayan bir etnik gruptur. Pestu dilini benimsemiş ve bu dili konuşmaktadırlar.⁷⁰ Pestun (Pathan) halkı yaklaşık altmış farklı kabilelerden oluşmaktadır. Kabile adı (soyu)

⁶⁸ www.tika.com/Afganistan'in Etnik Yapisi. 2004-06-12

⁶⁹ *Afganistan Mesail Cenk ve Sulh* (çev. Aziz Arya Nefir), Meyvent Yay., Kabul 1989, s.84.

⁷⁰ Saray, a.g.e., s.21-22.

miras ve mirasa sahip olma haklari, kabile konseyinde konusma haklari ve kabile topraklari kullanma hakkini vermektedir. Kadınlar kisisel kazalar ve mallar üzerindeki anlasmazliklari genellikle aileler ve klanlar arasında kan davasına dönüsmektedir. Bu kan davasi iller arasi kan davalari, eger kabile konseyi ya da klan sefi tarafından durdurulmazsa nesilden nesile geçen bir davaya düsmektedir.

Sehirlerde yasayan yüksek egitimli Pestunlar disinda diger Pestun kabileler çadirde yasayan göçebelere dir. Pestunlar'in da %99'u Sünni müslümandir. Pestunlar sürekli bir savas halinde bulunan insanlar olarak bilinmektedir. 1979'da Sovyet Isgali ile yaklasik 3 milyon Afgan Pakistan sinirina dogru kaçmaya basladilar ve bunlariin çoğunluğu pestun idi. Bu halk devam eden sivil savas ve Sovyet isgalinin bir sonucu olarak asari bir karmasa içinde bulunmaktadirlar.⁷¹

4.2. Özbekler: Afganistan'in ikinci büyük etnik grubunu teskil etmektedirler. Türk boylarinin içinde en kalabalik olani Özbeklerdir. Ülkede Egitime en çok önem veren Özbekler tüccarlik, ziraat ve sanatkarlik yalamaktadirlar.⁷² Kendi dinleriyle anilan cumhuriyette yasayan 15 milyon Özbek'in disinda yaklasik 5 milyon Özbek de Afganistan, Kazakistan, Kirgizistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da yasamaktadır. Afgan Özbeklerinin nüfuslari tahminen bir buçuk milyonu bulmaktadır. Afganistan'da en kalabalik Türk grubunu olusturan Özbekler Afgan Türkistan'i denilen bölgede yasamaktalar. Özbekler özellikle Ser-i Pul, Kunduz Andhoy, Sibirgan, Tas-Kurgan, Mezar-i Serif Belh Maymene, Alica ve Bala Murgab bölgelerinde yogundurlar.⁷³

4.3. Tacikler: Afganistan'in üçüncü büyük etnik grubunu teskil eden Tacikler ülkenin kuzey, kuzeydogu. Farsça'nin Derice lehçesini konusmakta olup, Fars irkına mensupturlar.⁷⁴ Afganistan ve Türkmenistan'in Fars orijinli halki olduguna inanilan Tacikistan'in büyük çoğunluğu eski SSCB cumhuriyetlerinden biri olan Tacikistan'da yasamaktadirlar. 1995 sayimlarina göre 3.605.200 (%17.9) nüfusa

⁷¹ Dursun GÜLFEM, " Afganistan'in Etnik Kimligi " *Avrasya Dosyasi*, Afganistan ve Pakistan Özel, C.IV, S.III-IV, Ankara 1998/99 s.50.

⁷² Saray, a.g.e., s.23.

⁷³ Gülfem, a.g.d., s. 57.

⁷⁴ Burget, a.g.e., s.19.

sahip olan Afgan Tacikleri de Tacikistan'a kadar uzanan Hindikus Daglarinin kuzeydogusunda yaşamaktadırlar. Daglik bölgelerde yasayan köylü Tacikler göçmen çiftçiler ve çobanlar olarak çalışırlar. Kabile halinde yaşamalarına rağmen en az kabile organizasyonuna sahip görünmektedirler. Örneğin onların çoğu buğday, arpa ve hububat yetistirdikleri kendi topraklarına sahiptirler. Şehirli Taciklerin çoğu genelde tacir olarak ya da büyük ölçüde yetenekli sanatçılar olarak çalışırlar. Kendi değerlerini ve geleneklerini korumak Tacikler için çok önemlidir.

Taciklerin %99'u Sünni müslümandır. Fakat uzak dag bölgelerinde yasayan Taciklerin bir kısmı İsmaili Sii Müslümanlardır. İslam yaşamlarının her sahasını nüfuz etmiştir. Okuryazar oranı Afganlılar arasına %25 iken Taciklerde bu oran %10'a düşmektedir. Tacikler Farsça (Derice) konuşmaktalar.⁷⁵

4.4. Hazaralar: Ülkenin dördüncü büyük etnik grubunu teşkil etmekte olup Hazarecat denilen merkezi bölgelerde yaşamaktadırlar. Farsça konuşuyorlar, bu gruplardan başka değişik sivelerde konuşan azınlıklar ülkenin değişik bölgelerinde yaşamaktadırlar.⁷⁶

Afganistan, bulunduğu konum itibarıyla her zaman istilacıların akınlarına uğramıştır. Hazaracat'ın, Afganistan'ın ortasında olması sebebiyle akıncılar, ülkenin bir tarafından diğer tarafına ulaşmak için bu bölgeden geçmek zorundaydılar. Bu sebepten dolayı Hazaracat, tarihin çeşitli dönemlerinde istilacıların hakimiyeti altında kalmış ve Hazara Hanları veya Mirleri tarafından merkezi hükümete haraç vermek suretiyle idare edilmiştir. H. IX. Yüzyılın sonlarında Hazaracatta Emir Zunnün Ergün tarafından kurulan Ergüniye Hazara Emetinin son emiri olan Sah Beg Ergünün, Sah İsmail Safevi tarafından öldürüldükten sonra bu Emet sona ermiştir.⁷⁷

Hazaralar, gürültülü ırmaklar dar vadiler ve yalçın sıra dağlarından oluşan Orta Asya'nın uçsuz bucaksız sahalarında yaşamaktalar. Temel işleri hububat ekimdir. Bütün Afgan hakları gibi iç savaşın bir sonucu olarak bir karmaşa kaos yaşamaktalar. Köylerin yıkılıp yok olması insanların mülteci olarak ya Kabil'e ya İran'a ya da Pakistan'a kaçmalarına neden olmuştur. Hazaralar yılın büyük çoğunluğuna da 30 ila 100 arasında değişen sayıdaki evden oluşan köylerde yaşamaktalar. Köylülerin üçte

⁷⁵ Gülfem, a.,g.,d, s. 50-51.

⁷⁶ Burget, a.g.y, s.20.

⁷⁷ Yezdani, *Defai Hazaraha Az Istiklal ve Tamamiyeti Arzi-yi Afganistan*, Ahmet İhsani Yay., Kum 1368, s. 10,11.

biri Mayıs'tan Eylül'ün baslarına kadar sürüleriyle yaylalara çıkmaktadırlar. İslam dininde önemli bir yeri olan Ramazan ayı Afganistan halkı tarafından büyük önem tasımaktadır. Hazaralar yıllardır bu ayın 19- 21. günlerini Hz.Ali'nin yaralandığı ve şehit edildiği gün olarak sayarak gam ve kaderle geçirirler.⁷⁸

Köylerdeki çalışmalar geleneksel olarak lider insanların uzlaşması ile çözümlenmektedir. Politik liderler kişisel değerler yada sosyal bağlantıları temel olarak iktidara gelebiliyorlar, diğerleri halk tarafından belirlenen temsilcilerdir. En etkili şahsiyetlerden biri topluluğun dini ihtiyaçlarına hizmet etmek için dini özelliklerini kullanan 'Seyyid'lerdir. Bir iki yıllık temel eğitim yalnızca erkek çocuklara verilmektedir. Eğitim, İslami temele dayanmaktadır. Hazaraların büyük çoğunluğu Siilerdir. Hazaraların çoğunluğunun İsmaili Sii olan Taciklerle güçlü bağları vardır. Her iki grup genelde birbirleri arasında etnik benzerlik olduğunu yalanlasalar da aralarında çok güçlü hisler vardır. Okur yazar oranı çok düşüktür.⁷⁹

4.5. Aymak Hazaraları: Daha çok Herat ve Badgsan vilayetleri basta olmak üzere Faryab ve Ser-i Pul vilayetlerinin Kohistanat denilen kırsal kısımlarında yaşamaktadırlar. Diğer Türk gruplarına nazaran Fars kültürü etkisi altında kalan Aymakların çoğunluğu Farsça konuşmaktadırlar. Ser-i pul ve Faryab vilayetlerinde yaşamakta olan Aymaklar Türk olduklarını kabul ederlerken, Herat ve Badgis vilayetlerinde yaşamakta olanların ancak yaşlıları Türk olduklarını bilmektedirler.Nüfusları konusunda kesin bir bilgi olmamakla beraber, Türkmenler kadar kalabalık oldukları tahmin edilmektedir.

Afganistan'da orta bölge dağlarında yaşayan bir azınlık kabile olan Aymak Hazaraları'nın sayısı 1995 verilerine göre 141.000'dir. Aymak Hazaraları Afganistan'a ve kuzey İran'a dağılan Çar Aymak'ın sekiz kabilesinin en kalabalık grubunu oluşturmaktadır. Bu kabilenin hepsi içinde bazı Türkçe kelimeler içeren Fars dil ailesinin bir grubunu oluşturan Aymak'ça konuşmaktadırlar.

Yıllarca Çar Aymak kabileleri değişik yönetimler tarafından sürüldüler, dağıtıldılar. Aymak Hazaraların dağlık bölgelerde yaşayan göçebe bir kabiledir. Yasadıkları bölge dünyanın en önce ticaret yollarının geçtiği bir bölgedir. Değişik

⁷⁸ Hasan POLAD-I, " *Hazaras* " (çev. Ali Alemleri Kermani), İranyekta Yay., Tahran 1381, s. 225.

⁷⁹ Gülfem, a.g.d., s. 51.

gruplarla etkileşim Çar Aymaklar arasında karışık bir miras oluşturdu. Çoğu Mogol yüz hatlarını sahip olduklarını söylemekte ve Cengiz Han askerlerinden geldiklerini ileri sürmektedirler. Çar Aymaklar Sovyetler'in Afganistan işgallerine karşı savunmada olduğu gibi iç savasta da aktif görünmektedirler. Bir zamanlar bütünüyle göçebe bir hayat süren Aymak Hazaraları günümüzde belli mevsimlerde dolan yarı göçebe bir yaşam sürmektedirler. 1950 ve 1960'larda kuraklık ve erozyondan kaynaklanan problemler yüzünden Aymak Hazaraları çiftçilikle, tarımla uğraşmaya başladılar. Bununla birlikte tarım hala kültürlerinde ikinci bir aktivite olarak düşünülmekte ve görülmektedir. Asıl zenginlikleri sahip oldukları hayvan sürülerinin büyüklüğüne bağlıdır.

Aymak Hazara toplumu baba-erkek gelenekçi bir yapıya sahiptir. Çekirdek aile topluluğunun en önemli grubudur. Genelde bu aile erkek, karısı, annesi, babası ve çocuklardan oluşmaktadır. Bir genç kız evlendiğinde esi onun hayat boyu ailesi olur. Etnik kimlikleri aile ve klan yapısını temel alır. Aymak Hazaralar yiyecek kaynakları azaldığı zaman hayatlarını idare ettirmek için tek geçim yolları kadınların yaptıkları kilimleri satmaktır. Aymak Hazaralar Sünni Müslümanlardır.⁸⁰

4.6. Türkmenler: Afganistan'daki Türk toplumlarına dahil kalabalık boylardan biri olan Türkmenler, Yarım milyondan fazla, Afganistan'ın Türkmenistan sınırına yakın kuzey bölgelerinde yaşamaktalar. Bu bölge Hazar denizinin doğusu, Karakum Çölü'nün çevresinin kapsamakta. Göçebe sigirtmaçlar olarak yüzyıllarca yaşayan kabile bir topluluktur. Bununla birlikte son zamanlarda bir çoğu çadırları yanında kendi evlerinde de yaşayan yarı göçebe bir hayat tarzına geçti.

Türkmenler Batı Türkçe'si sivesiyle konuşurlar. Türkmenlerin öz vatani olan Türkistan'ın güneyi bugünkü Afganistan'a dahildir ve çeşitli boylar halinde esas itibarıyla Andhuy, Murgab arasındaki bölgede bulunurlar. Ayrıca Meymene, Akçe Belh, Devlet Abad, Taskurgan, Herat ve Kunduz şehirlerinde de Türkmen nüfusu vardır.⁸¹

Afganistan'da yaşamakta olan Türkmenlerin nüfusu 900 bin kadardır. Su boylara ayrılmaktadır: Salur, Sarık, Ensar, Teke, Alieli ve Çavdar Türkmenleri. İlk

⁸⁰ Gülfem, a.,g.,d., s.51-52.

⁸¹ Merçil, a.g.e., s. 13.

dört tanesi Türkmenler arasında en önemli boy olarak kabul edilir.⁸²

Türkmenler çoğunlukla konar-göçerdir. Nispeten pek azı tamamen yerleşmiştir. Andhuy'da daha çok tüccar ve işçilerden mürekkep yerleşmiş bir Türklerin nüfusu vardır. Herat'taki Türkmenlerin hepsi şehirde yerleşmiş olup çeşitli işlerle bilhassa ticaretle uğraşırlar. Belh ve Mezar-i Serif bölgelerinde de tamamen ziraat yapmak üzere yerleşmiş bazı Türkmen köyleri bulunmaktadır. Bazıları aynı yerdeki Özbeklerle beraber yasarlar, ve aralarında evlenirler. Bunların çoğu bölgedeki büyük arazilerin sahipleridirler.⁸³ Geçmiş zamanlarda Fars tüccarlarının kervanlarına saldırdıkları için 'çöl çocukları' olarak güçlü bir etnik kimlik geliştirdiler. Sonuçta köle ticareti de yapmaya başladılar. 1880'lerin başlarında toprakları Rus orduları tarafından işgal edildi. Bolşevik Devrimi 'Basmacı İsyanı' olarak da bilinen bir ayaklanma süreci sonucunda ayaklanmayı bastırarak Rus yönetimini tekrar tesis etti. Bir çok Türkmen bu ayaklanmada yer aldı, fakat Sovyet zaferinden sonra çoğu İran ve Afganistan'a kaçtı.

Karakum, savaş boyunca Türkmenlerin sigindikleri bir yer oldu. Bu bölge kesin çok az, yazın ise hiç yağış almadığı için Türkmenler yakın su kaynaklarında yaşamak zorunda kaldılar. Türkmen toplumu hiçbir zaman güçlü politik liderler ya da kabile seflerinin etkisi altında kalmadı. Toplumda, önemli yetkileri ellerinde tutan ailenin yaşlı insanları ile birlikte erkekler baskındır. Her ailede oğlanlar babalarına saygılı ve itaatli olmak zorundadırlar. Türkmenlerin çoğunluğu Sünni müslümandır. 4. yüzyılda Nashuri Hıristiyanlar Türkistan'a nüfuz etmiştir. Ancak 14. yy.in başlarından itibaren bu bütünüyle İslamla yer değiştirdi. Konuştukları dil Türkmen'cedir.⁸⁴

4.7. Batı Beluciler: Afganistan'ın 252.500 kişilik etnik grubunu oluşturan Beluciler yaklaşık 8 milyon olan Belucilerin en büyük grubunu oluşturmaktadır. Güney Afganistan'ın küçük bir bölümünü de içine alarak İran ve Pakistan sınırlarında yaşamaktadırlar. Çeşitli Beluci grupları konuştukları dilleri ile ayırt edilmektedir. Bu dil üç bölüme ayrılmaktadır: Doğu, Batı ve Güney Beluci Beluciler, kendi evlerini inşa

⁸² *Genelgeler*; Türkiye Cumhuriyeti Kâbil Büyükelçiliği Yay., s.47.

⁸³ Andican, a.g.m; s. 16.

⁸⁴ Gülfem, a g d. s. 52-53.

etmede, günlük yasamlari için gerekli aletleri gelistirme gibi becerilerine bagli olarak devamlı kendi kendilerine yeten bir halk olmuslardir. Toprak özel mülkiyete ait degildir, bütün kabileye aittir.

Beluciler kabile ve klanlar olarak organize olmuslardir. Kabileler yasli bir erkegin sef olduğu yönetime sahiplerdir. Klan aile baglari üzerine kuruludur. Çogu Beluci okuma-yazma bilmez ve son zamanlara kadar kendi dilleri yazili degildi. Beluciler Sünni Müslümanlaradir. Dini uygulamalari özel kalmakta ve bir devlet dini konseptinde degil. Laik otoritenin bütün formlari dini liderler tarafından temsil edilen dini otoritede ayrilir. Degisen ekonomik ve politik sartlar Belucileri ekonomik bagimsizliga itmistir. Bundan ötürü seflerin gücü azalmistir.⁸⁵

4.8. Teymurîler: Afganistan'ın kuzeybatı daglarına yerlesmis küçük bir azinlik kabiledir. Aymak'lar'ın kalabalık kabilelerinden biridir. Ulusal sinirlari gözerdi eden yarı göçebe Teymurîler Afganistan daglarında dolasmaktadırlar. Diger Aymak kabileler gibi Teymurîler bazı Türkçe kelimelerin de bulunduğu Farsça'nın bir lehçesini konusmaktalar. Bununla birlikte ovalarda yasayan insanlar daglık bölgelerde yasayanlardan daha farklı bir lehçe de konusurlar. Teymurîlerin toplam nüfusu 90.600'dür ve dini inançlari Sünniliktir.⁸⁶

4.9. Brahuiler: 250.000 nüfusa sahip Brahuiler 'kumlar bölgesi' ya da 'Registan' diye bilinen bir bölgede yaşamaktadırlar. Bu bölge asil Brahuî grubunun yasadığı Pakistan'ın sinirlarina yakin olan güney Afganistan'da bulunmaktadır. Brahuiler 29 kabilenin olusturdugu bir konfederasyona sahipler. Onlari Pestun ve Balucilerden ayird eden özellikleri dilleridir. Pestun ve Beluciler Hint-Iran dillerini konusurlarken Brahuiler Dravidçe dilini konusurlar. Bu 1000 milden daha fazla uzaklık bulunan güney Hindistan'da Dravidçe konusan birçok kabilenin bulunmasi yüzünden dilbilimciler için bir sir olusturmaktadır.

Hindu krallarının hanedanligini yiktikten sonra Brahuiler basta 1600'ler boyunca iktidara yükseldiler. Nadir Sah idaresinde konfederasyon 1700'lerde zirveye ulasti. Brahuiler 'kisasa kisas' disinda hiçbir hukuk kuralini tanımayan güçlü çöl adamlarının olusturdugu kızgın bir kabile olarak ün salmislardir. Onların bu

⁸⁵ a g d. s. 53.

⁸⁶ Gülfem, a g d, s. 53.

dayanıklılık ve dogaya karsi koyuslari yasadiklari çevrenin zorlugundan kaynaklanmaktadır.

Brahuiler temelde göçebe bir topluluktur. Bazen yesil alan bulundugu için Iran'a da göç etmekte. Brahuiler, gönüllü olarak 'halk' diye çağrılan ev halkinin isbirliginden olusan gruplari olusturmuşlardır. Her Halk profesyonel bir yerli çobanın gözetimi altında kendi hayvanlarını bir sürüyle birleştirirler. Halklar Brahuilerin ekonomisi için çok yararlıdır. 500 koyunu kontrol eden yerli çobani kullanarak erkekler ve onların yetiskin erkek çocuklari bugday ekimi için geri dönüp köylerinde çalışabilmekte ve mallarini pazarlara götürüp satabilmektedirler. Brahuilerin çoğunluğu Sünni müslümandır.⁸⁷

4.10. Basgariler: Afganistan'ın 12.600'lük nüfuslariyle % 1'inden daha az bir oran olusturan Basgariler hakkında, Nuristan diye bilinen bir bölgede yasayan Nuristeniler'in bir alt gruplari olduklari disinda çok az sey bilinmektedir. Nuristan denen bölge Hindukus daglariinin güney ucunda Kuzeydogu Afganistan'da yer almakta. Nuristan, yeterince yağisin yagdiği ilimli bir iklim sahiptir. Basgariler isimlerini yasadiklari Basgal vadisinden alırlar. Konustuklari lisan Basgali ya da Kati diye çağrılır. Bu dil Hint-Iran dil ailesindedir. Basgarilerde de diger çoğu Afgan kabilesi gibi yari göçebe bir hayat tarzina sahiptirler. Basgarilerin % 99'u Sünni Müslümanlar, çok az bir kısmi hristiyandır.⁸⁸

4.11. Darvaziler:Darvaziler halklarda da Amu Derya nehri üzerinde kurulu Darvazi şehirde yasayan insanlar olduklari disinda çok az sey bilinmekte. Amu Derya nehri Afganistan ile kuzey komsulari Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında sinir olusturmaktadır. Bölge iliman bir iklim sahiptir. Darvazi isminin şehirde yasayan halktan mi kaynaklandığı yoksa şehrin bu halka isim verdiği bilinmiyor. Dilleri de Hind-Iran dil ailesinin bir parçası olan Darvazidir. 13.00 nüfusa sahip olduklari tahmin edilen Darvazilerin hepsi Sünni müslümandır.⁸⁹

4.12. Firozkohiler:Afganistan'ın merkez daglik bölgelerinde yasayan 181.300 nüfuslu çok küçük bir kabiledir. Çar Aymak kabilelerinden biridir. Isimleri 'turkuaz.daglar' anlamına gelen 'Firuzkuh' sözünden gelmektedir. Firozkohiler

⁸⁷ a g d., s. 54.

⁸⁸ Gülfem, a g d. s. 54.

⁸⁹ a g d., s.54.

içinde bazı Türkçe kelimelerin de bulunduğu Farsçanın bir lehçesini konuşmaktalar. Hepsi Sünni mezhebindedirler.⁹⁰

4.13. Cemsidiler: Bu topluluk da Çar Aymak kabilelerinden biridir. Cemsider de diğer Aymak kabileler gibi Farsça konuşmaktadırlar. Yarı göçebe bir hayat tarzına sahiptirler. Sünni Cemsidiler'in toplam nüfusu 1995 rakamlarına göre 80.600'dür.⁹¹

4.14. Taimaniler: Diğer bir Çar Aymak kabilesi de 362.500 nüfusıyla Taimanilerdir. İsimleri 1650'li yıllarda Ghor dağlarında bir koalisyon kuran ve kurucuları olduklarını düşündükleri Pestunu Taiman'dan gelmektedir. Farsça konuşurlar ve Sünni müslümandırlar.⁹²

4.15. Vaigaliler: 11.800 nüfuslu Vaigeliler Nuristanilerin bir alt grubudur. Kuzeydoğu Afganistan'da Hindukus'un güney ucunda yaşamaktalar. İsimleri Vaigel vadisinden gelmekte. Vauqeli ya da Kalasaala denen bir dili konuşmaktalar. Vaigelilerin % 90'i Sünni Müslümanken % 10'u etnik dinlerini devam ettirmektedirler.⁹³

4.16. Passeyiler: Passeyi adlı bu grup kuzey doğu Afganistan'daki Hindukus dağlarının derin vadilerinde yaşamaktalar. 'Passeyi' terimi, halkın çok az kısmi kendisini gerçekte bir Passeyi olarak nitelendirmesine rağmen, Passeyi dilini kullanan halkı nitelendirmek için kullanılmaktadır. Passeyice konuşanlar Safi, Kohistani ya da Nuristani diye de çağrılmaktadır. Passeyi, birçok aksanına sahip ve bunların çoğunu da konuşanlar tarafından anlaşılamadığı Dardic dilidir. Passeyi güneydoğu aksanını konuşmaktadırlar.

Passeyilerin orijini bilinmemektedir. Daha önceleri kuzey doğu Afganistan düzlüklerinde yaşayan Passeyiler Pestun işgalcilerinin gelmesi ile dağlara göç etmek zorunda kaldılar ve buralarda coğrafik bir izolasyon içinde yaşadılar.

Günümüzde Passeyiler büyük nehirlerin bulunduğu vadilerde yaşamaktalar. Yaşamlarını çiftçilik ve hayvancılıkla kazanmaktalar. Zengin bir folklor ve müzik geleneğine sahip olan Passeyiler Sünnilerdir.⁹⁴

⁹⁰ a g d. s. .55.

⁹¹ a g d. s. .55.

⁹² a g d. s. .55.

⁹³ Gülfem, a g d. s.55.

⁹⁴ a g d. s. .55.

4.17. Bati Panjabiler:Büyük çoğunluğunun Pakistan'da yaşadığı Bati Panjabilerin yaklaşık 20.000'i Afganistan'da yaşamaktadır. "Panjabiler" Hindistan ve Pakistan'ın Panjab bölgesinde yaşayan ve bu Panjab konusunu ifade etmekte. Farsça "Panj" (bes) ve "ab" (nehir)'den gelmektedir.

Panjabi altı temel dialekti olan bir Hind-Avrupa dilidir. Bati Panjabiler"Lahurda" ya da Bati Panjabça" denen aksani konuşmaktalar. Panjab bölgesi, Hindistan'a göçün ve işgalin yapıldığı temel nota üzerinde olan eski bir medeniyetler merkezidir. Modern Panjab kültürü esas olarak 1947'de Pakistan ve Hindistan arasında paylaşılması ile şekillendi. Yoğun göçler sonucu Müslümanlar Hindu ve Siklilerden ayrıldılar. Milyonlarca Hindu ve Sikh Hindistan'a göç ederken milyonlarca Müslüman Pakistan'a göç etti. Panjab bölgesi dünyanın en önemli tarım bölgelerinden biridir. Panjablular bir kast sistemine tabidirler. Jati denen kast sistemlerine bölünmüşlerdir. Kastlar genelde geldikleri bölgelere ve/veya mevcut iş statülerine göre belirlenmiştir. Afganistan'da yaşayan Bati Panjabluların sayısı 1995 sayımına göre 19.600'dür ve % 99.8'1 Sünni Müslümanlardır.⁹⁵

4.18. Kürtler: Afganistan'da küçük bir Kürt topluluk dört yüzyıldan daha fazla süredir kuzeybatı İran'daki geleneksel yurtlarından çok uzakta yaşamaktalar. 1500'lerde Fars yönetimi boyunca bu Kürtler Dogudan gelen ordulara karşı sınırları korumakla görevlendirilerek bu bölgelere göç ettirildiler.

Afganistan'daki Kürtlerin geçen on yıllar boyunca nasıl yaşadıklarını bilmek zordur. Sovyet işgali ve iç savaş bir bütün olarak bütün ulusu yıkıcı şekilde etkiledi ve yeterli mevcut bilgilerini edinmek zordur. Savaş yüzünden birçoğunun Herat ya da Kabil'e gittiği ve bir kısmının da İran'daki mülteci kamplarında olduğu tahmin edilmekte. Afganistan Kürtlerinin çoğu günümüzde Türkmence veya Derice konuşmaktalar. Kendi ana dilleri Kürtçe'yi de unutmamışlardır. Şimdi yaşadıkları bölgenin özel konumuna bağlı olarak büyük ölçüde ekonomik, sosyal ve politik organizasyonlardan ayırdılar.

⁹⁵ Gülfem, a g d. s. 56.

Birçok Kürt geçimini çiftçilik ve hayvancilikla sağlamaktadır. İlkel tarım metotları kullanılmaktadır ve yıllık hasat çok düşük olmaktadır. Çoğunluğu yerleşik bir hayat sürmesine rağmen hâlâ bir kısmı yarı-göçebe bir hayat sürmektedir. 20.100 nüfuslu Kürt topluluk safi Müslümanlardır.⁹⁶

4.19. Sindiler: 10.700 nüfusa sahip Afganistan'ın etnik gruplarından biri olan Sindhiler, Sindhi halkının da en büyük gruplarından birini oluşturmaktadır. Sindiler aynı zamanda Pakistan'ın ikinci en büyük etnik grubunu da oluşturmaktadır. İsimlerini Sindhu (Indus) nehrinden alan Sindhilerin Pakistan'ın en eski halklarından biri olduğu söylenmektedir. Onların çoğu yüzyıllardır orada yaşamaktalar ve kendilerini 'pukka' (gerçek) Sindhiler diye nitelendirmekteler. Müslüman ve Hindu Sindhiler 1947'ye kadar aynı bölgede birlikte yaşamaktaydılar. Fakat bugün Müslüman Sindhilerin çoğu Pakistan'da Hindu Sindhilerin çoğu ise Hindistan'da yaşamakta 1947'de Pakistan ve Hindistan'ın bölünmesi ile birçok Müslüman Sindhi Hindistan'dan Pakistan'a göç etmek zorunda kaldılar. Diğer Sindhiler Orta Doğu'nun petrol sahalarından Hong Kong ve Singapur is merkezlerine kadar bütün dünyaya dağılmış durumdadırlar. Afganistan Sindhilerinin % 99.9'u müslümandır.⁹⁷

4.20. Guurjisthaniler: Guurjiler Afganistan, Pakistan ve kuzeydoğu Hindistan'ın çeşitli bölgelerinde yaşamaktalar. Buna ek olarak batı Hindistan'ın Guurjiler bölgesi tarihi Guurji halklarına ismini veren bölge olarak bilinmekte. 11. yüzyılda birçok Müslüman grup Hindistan ve Pakistan'ı işgal etmeye başladılar. Bunlar olduğu zaman ikinci Hindu komsuları bölgede ayaklandılar ve kontrolü ele aldılar. Guurjiler bölgeden ayrılmaya zorlandılar. Bu baskı sonucu Guurjiler çoğunluğu Afganistan ve Pakistan'a göç ettiler. 1947'de Pakistan ve Hindistan bölünmesi tekrar birçok göçe neden oldu.

Afganistan'daki Guurjiler çoğu müzisyen tüccar, falci ve gezici tamirciler olarak yaşamlarını idame ettiren çingene gruplarıdır. Çoğunluğu çok fakir ve suçlu ve suça meyilli insanlardır. Diğer bir kısmı ise göçebe bir yaşam sürmekteler. Guurjiler Gujuri denen bir Hindu-Aryan dilini konuşmaktalar. Afgan Guurjileri aynı zamanda Pestu ve/veya Dari denilen Fars dillerini de konuşmaktalar.⁹⁸

⁹⁶ a g d. s.56.

⁹⁷ Gülfem, a g d. s. 56-57.

⁹⁸ a. g. d. s. 57.

4.21. Nangalamiler: Birçok Afgan etnik grubu gibi 21.200 nüfuslu Nangalamiler hakkında da Kanar nehrinin güney yakasında Grangali ve zemiaki şehirlerinde yaşayan halk olmaları dışında çok az şey bilinmekte. Nangalamilerin hepsi Sünni müslümandır.⁹⁹

⁹⁹ a. g. d., s. 57.

5. Tarihte Afganistan Türkleri

Afganistan toplumu yıllarca süren imparatorluk politikalıdır. İsgaller ve siyasi baskılar sonucu meydana gelen tahrip ve kaosun etkisiyle karışık bir toplu durumundadır. Asırlardır kuzey Afganistan'da yaşayıp kendi emir ve beyleri tarafından yönetilen Afganistan Özbekleri, ki daha sonra Afganistan hükümeti kontrollü altına girdiler, bu bölgenin yerli insanlardır.¹⁰⁰

Afganistan'ın en geniş Türkçe konuşan gurubu olan Özbeklerin nüfuzu 1,5 milyon olarak tahmin ediliyor. Çoğunlukla ülkenin kuzeyinde yaşıyorlar. 19. yüzyılın sonlarına kadar yarı uzgur ve göçebe olarak yaşadılar. Bu gün özellikle kuzey Afganistan'ın önemli şehirlerinden olan Mezar-i Serif, Meymana, Ser-i Pul, ve Kunduz şehirlerinde yerleşmişlerdir. Özbeklerin çoğu çiftçilik, ticaret ve el sanatlarıyla uğraşmaktadırlar.¹⁰¹

Afganistan'da Türk varlığı m.s. 50'li yıllarda İskitlerle başlar, daha sonra bölgeye hakim olan Akhunlar, Halaç Türkleri olarak bölgede yaşamaya devam etmişlerdir. 10'ncü asrın sonlarında Gazneliler, 1041 den sonra Selçuklular, 12. asır sonları Harzemsahlar sonra Timurlular Nadir Sah (Afsar) nihayetinde Amanullah Hanla devam eder.¹⁰²

Türkler bugünkü Afganistan'ın Kuzey kesiminde otururlar. Bu bölgeye "Afganistan Türkistan'i" daha doğrusu "Güney Türkistan" denir. Yayılış sahalarının güney sınırını Hindikus dağları teşkil etmektedir. Afganistan'daki en kalabalık Türk Cemiyetleri Özbekler, Türkmenler ve Aymaklardır. Ayrıca Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar, Kıpçaklar ve Karluk boyları da buradaki Türk Cemiyetine dahildir.¹⁰³

Türklerin tarih boyunca yayıldıkları ve devletler kurdukları ülkelerden birisi Afganistan'dır. Türkler, M. Ö. II. yüzyıldan itibaren orada aralıklarla 1747'ye kadar Afganistan'a ve onun siyasi ve içtimai kaderine hâkim olmuşlardır. Bugünde

¹⁰⁰ William Maley, *Fundamentalism Reborn? Afghanistan And The Taliban*, published by Hurst company, India 1999., s. 167- 172.

¹⁰¹ Vartan Gregorian, *The Emergence of Modern Afghanistan. Politics of Reform and Modernization, 1880- 1946.*, Stanford University Press, Yayınları, Stanford California 1969, s. 35 .

¹⁰² www.turan.tc/orkun/turkbirligi.htm 2004-05.19.

Afganistan'da bir Türk Cemiyeti varlığını muhafaza ettiği gibi, Afgan kabilelerinin bazılarının etnik yapısında da yine Türk boyları mühim tesirler bırakmışlardır.¹⁰⁴

Afganistan'da görülen ilk Türk devleti M. Ö. II. yüzyılda Sakalar'dır. Hunlar tarafından batıya itilen Yue-çiler M. Ö. 140-130'da bütün Kuzey Afganistan'a hâkim oldular. Bir müddet sonra Yue-çiler bes prensliğe ayrıldılar.¹⁰⁵ Bu Prensliklerden biri olan Kusan Prensliği diğerlerini itaat altına almak için M. Ö. I. yüzyılın ortalarından itibaren mücadeleye başladı ve tahminen M. S. 40 yılında mücadeleyi kazanarak Afganistan'a hâkim oldu. Kusan devleti, topraklarını Hindistan'a kadar genişletti. Ancak, M. S. 220 yılından sonra Hindistan üzerindeki hakimiyetleri kayboldu. Kusanlar'ın Afganistan'daki üstünlüğü diğer bir Türk kabilesi olan Akhunlar tarafından sona erdirildi. Ancak, Kusan reisleri 880 yılına kadar Kâbil'de hüküm sürdüler. Akhunlar devleti VI. yüzyılın ortalarında Gök Türkler tarafından ortadan kaldırıldı. 560-650 yıllarında Maveraünnehir'deki, Samani emirlerinden Abdel-Malik'in kumandanlarından Alp Tegin Gazne'yi zapt ederek bu şehirde yeni bir Türk devletinin temellerini attı.¹⁰⁶ Sebük Tegin (977-997) ile Gazneli devleti tam manasıyla kuruldu. Sultan Mahmud'un zamanında en parlak devrini yasadı. Afganistan bu devrede bir ilim ve ticaret merkezi oldu. XI. Yüzyılda Afganistan'da Oguz kütlelerinin akınları görüldü.¹⁰⁷

Selçuklular, 1040'da Gazneliler'e karşı Dandanakan zaferini kazandıktan sonra, Afganistan'da hakimiyet kurmaya başladılar. Gazneliler daha sonra, Afganistan'da hakimiyet kurmaya başladılar. Gazneliler daha sonra, Selçuklu Sultani Sancar'a (1118-1157) tâbi oldular. 1197'de Gurlular, Gazneli devletine son verdiler. Ancak, kısa bir müddet sonra diğer bir Türk devleti Harezmsahlar Afganistan'a hâkim oldu. 1215'de Gazne'yi işgal ettiler, çok geçmeden Mogollar Afganistan'ı ele geçirdiler. Cengiz'e mağlup olan Harezmsahlar'dan Sultan Celaleddin Mengübirtili

¹⁰³ E. MERÇİL, "Afganistan, Türkleri, Türk Kültürü", S. 205, İstanbul Kasım 1979, s. 7.

¹⁰⁴ Merçil, a.g.e, s. 7.

¹⁰⁵ Kiyamüddin BARLAS, *Afganistan Özbeklerinin Sözlü Edebiyat Örnekleri*. Türkistan Dergisi, Sayı: 2: İstanbul 1988, s. 11.

¹⁰⁶ Merçil, a.g.m; s. 7, 8.

¹⁰⁷ Kiyamuddin BARLAS, "Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü", "Türk Kültürü," S. 290, İstanbul Haziran 1987, s. 1.

hâkimiyeti Mogollara terk etti.¹⁰⁸ Timur Beg devrinde (1370-1405) Afganistan tekrar diger bir Türk devletinin hâkimiyetine giriyordu. Timur'lular devrinde Herat büyük bir kültür merkezi oldu. XVI. yüzyilin basinda Afganistan'in Kuzeyinde Seybani Muhammed (1500-1510) idaresindeki Özbeklerin kudreti gittikçe artmakta idi. 1505'de Kabur'u zapt eden Babür de Afganistan'da hâkimiyetini kurdu. Bu yüzyilda Afganistan, Safeviler ve Babür'lüler gibi iki büyük devlet arasında paylasildi. Afsarlar'dan Nâdir Sah (1736-1747) Afganistan'i idaresi altına aldı. Nâdir Sah'in ölümünden sonra onun ordusundaki yüksek bir mevki isgal eden Ahmed Han memleketin ilk Afgan sülalesini kurdu.¹⁰⁹

XVI. yüzyilin hemen ilk yıllarında Özbekler Afganistan'in kuzeyine hâkim olmaya başladılar ve kurdukları Özbek Hanlığın Seybaniler (1500-1920) Sülaleleri vasıtasıyla XIX. yüzyilin başına kadar bu bölgede hâkimiyetlerini devam ettirdiler. Özbekler bu yüzyıldan itibaren üstünlüklerini kaybettiler ve Güney Türkistan (Kuzey Afganistan'da) yarı bağımsız mahali hanlıklar kurdular. Afgan Krallığı ise 1883'de Hanlıklara hâkimiyetini tanıtabildi.¹¹⁰ Afganistan'da resmi bir sayım olmadığından nüfus sayısı ancak tahminlere göre ortaya konabilmektedir. Aşağıda Afganistan'daki Türk boylarını ayrı ayrı ele alacağız.

5.1. Özbekler : Afganistan'daki Türk boylarının en kalabalık kısmını Özbekler teşkil etmektedir. Özbeklerin yaşadıkları alan Çeçektü ve Kaysar (Meymene'nin batısında) yakınlarından başlar. Herat'tan sonra Kuzeyde Bala Murgab, Meymene, Endhuy, Sibirgan, Seripal, Akça, Belh, Mezar-i Serif, Tas Kurgan, Semengan, Puli Humri, Bağlan, Kunduz, Tahar (Taluka), Bedehsan, Özbeklerin kalabalık yaşadıkları yerlerdir.¹¹¹ Resmi nüfus sayımı mevcut olmadığından tahmin edilen ve yakından araştırıp öğrenen, Türkiye Kabil Büyükelçiliğinin verdiği rakam dört milyondur.¹¹² Özbeklerin büyük çoğunluğu şehirlerde ve köylerde yerleşmiştir. Bununla beraber tam yerleşmemiş yarı konar-

¹⁰⁸ Merçil a.g.m;s. 10.

¹⁰⁹ Barlas a.g.m; s. 8.

¹¹⁰ Merçil, a.g.m; s. 11.

¹¹¹ Burgat, a.g.e., s. 14.

¹¹² *Kripto Genelgeler*; Türkiye Cumhuriyeti Kâbil Büyükelçiliğinin A. 27 Temmuz 68'li ve 542 Sayılı 16.08.1968, s. 47.

göçer Özbekler de vardır.

Afganistan'daki Özbekler, ziraatçı ve hayvan besleyicisi oldukları kadar da sanatkardırlar. Ülkenin ticaretinde de söz sahibi olan Özbekler ülke ekonomisine bu yönden de faydalı olmaktadır. Diğer Türk toplulukları gibi Özbeklerin de en çok sevdiği yemeklerden bir tanesi "Pilav"dir.¹¹³ Özbekler, 1883'ten 1992'ye kadar Afganlar tarafından uygulanan her türlü asimilasyon politikasına rağmen dil ve edebiyatlarını yasatabilmişlerdir. Tamamen Müslüman olan Özbekler Sünni Mezhebinden olup fazla mutaassip değildirler.¹¹⁴

5.2. Türkmenler: Türkmenler:Afganistan'daki Türk toplumlarına dahil kalabalık boylardan biri olan Türkmenler,Yarım milyondan fazla, Afganistan'ın Türkmenistan sınırına yakın kuzey bölgelerinde yaşamaktalar. Bu bölge Hazar denizinin doğusu, Karakum Çölü'nün çevresinin kapsamakta. Göçebe sigirtmaçlar olarak yüzyıllarca yaşayan kabile bir topluluktur. Bununla birlikte son zamanlarda bir çoğu çadırları yanında kendi evlerinde de yaşayan yarı göçebe bir hayat tarzına geçti.

Türkmenler Batı Türkçe'si sivesiyle konuşurlar. Türkmenlerin öz vatani olan Türkistan'ın güneyi bugünkü Afganistan'a dahildir ve çeşitli boylar halinde esas itibarıyla Andhuy, Murgab arasındaki bölgede bulunurlar. Ayrıca Meymene, Akçe Belh, Devlet Abad, Taskurgan, Herat ve Kunduz şehirlerinde de Türkmen nüfusu vardır.¹¹⁵

5.3. Kırgızlar : Daha çok Pamir veya Vakhan denilen, Doğu Türkistan'la Güney Türkistan arasındaki dağ eteklerinde yaşamaktadırlar. Buldukları yerler Küçük Pamir, Büyük Pamir vadileri, Sugnan ve Bozay Gumbed, dir. Kırgızlar konar-göçerdirler. Bununla beraber Pamir yaylasında konar-göçer hayat tarzını terk ederek yerleşmiş aileler de vardır. Kırgızların nüfusu 20 bini aşkın olup kısırlık ve keçi sütünün mahsullerine dayanarak yaşarlar.¹¹⁶

¹¹³ Merçil, a.g.m, s.12.

¹¹⁴ Andican, a.g.m, s. 15.

¹¹⁵ Merçil, a.g.e., s. 13.

¹¹⁶ Merçil, a.g.m, s. 16.

5.4. Kazaklar :Afganistan'daki diger bir Türk boyu Kazaklardir. Bunlarin çogu S. S. C. B.'nin zulmü yüzünden Kazakistan'dan Afganistan'a kaçmışlardır. Bilhassa Hanabad ve Baglan bölgelerinde yasarlar. Tüccarlık ve işçilik yapmakta olup yerlesim merkezlerinde yasarlar.¹¹⁷

5.5. Kara Kalpaklar :Afgan Türkistan'i denilen (Güney Türkistan) bölgesinin degisik bölgelerinde yasarlar. Bunlarin sayisi da 20 bindir. Kara Kalpaklar'in çoğunluğu Özbek kimligi tasimakta olup zaten Özbeklerden farklari yoktur.

Bunlarin disinda Kipçaklar ve Korluklar da Türkistan bölgesinin hemen hemen bütün sehirlerinde mevcut olup Özbek kimligiyle taninmaktadırlar.¹¹⁸

¹¹⁷ a.g.m, s. 17.

¹¹⁸ a.g.m, s. 17.

6. Afganistan'ın Dini Yapısı

Ülkenin etnik yapısındaki çeşitlilik, kendisini dil alanında da gösterir. Nüfusun yaklaşık yarısından fazlası (% 55-60) Pestuca'yi, beste biri (% 20) Dari dilini konuşur. Ülkenin resmi dilleri olarak kabul edilen bunlardan başka bes milli dil ve yirmiden fazla da mahalli dil konuşulmaktadır.1980 yılından sonra Türkçe'nin Özbekçe ve Türkmençe siveleri ile Belucice, Pasaice ve Nuristanice de milli diller olarak kabul edilmistir. Nüfusun % 99'u Müslüman olup halkın büyük bir kısmi sünnidir. Afganistan'ın orta kesimlerinde yaşayan Azaralar, Herat şehrinin İran tarafında ki halk ve kabildeki bir kısım halk Sia mezhebini benimsemistir. Kuzeyde yaşayan küçük bir grup ise İsmailidir.¹¹⁹ Sia'nın farklı kollarına mensup olanların oranı ise yaklaşık % 15 ile 20 arasındadır. Sii İslam inancına mensup olanlar Tacikler' in bir kısmi ile Hazarlar'ın tamamıdır. Tarih boyunca çeşitli devletler arasında tampon bir ülke konumunda olan Afganistan'ın İslamlaşmasında tasavvuf ve tarikatların rolü büyüktür. Birçok alim ve mutasavvifin yetistigi Horasan'ın bir kısmi ile Gazne, Herat ve Belh gibi en eski İslam şehirleri bugün Afganistan sınırları içinde yer almaktadır. İbrahim b. Ethem (ö.777), Bahaeddin Veled ve oğlu Mevlana Celaeddin Rumi (ö.1277) gibi meshur mutasavvıflar Belh' ten Konya'ya gelmişlerdir.¹²⁰ İslamiyet'in Afganistan'a ilk girişi, Muaviye döneminde Abdurrahman b.Semura'nın Sicistan bölgesini fethetmesiyle başlamistir. Onun komutasındaki İslam ordusunun Gazne sehrini geçerek Kabul vadisine kadar ilerlediği belirtilir. Abbasiler döneminde de bölgeye çeşitli fetih hareketleri düzenlenmiştir. Nitekim Halife Harun Resid de Kabil'e karşı sefer yapmış ve şehir zapt edilmesine rağmen uzun süre muhafaza edilememistir. Ancak bu dönemlerde İslamlaşma hareketinin az olduğu tahmin edilmektedir.

Afganistan, Safariler ve Tahiriler gibi birçok İran menseili mahalli

¹¹⁹ Minority Rights Group International Report 92/2, London 1992, s. 7.

¹²⁰ Göksoy, a.g.e., s.122.

hanedanliklarin yönetiminde kaldiktan sonra Gazneli Mahmut'un kurduğu Gazneliler Devleti'nin (962-1140) hakimiyeti altına girmiştir. Gazne şehrinde muhtesem bir saray inşa eden Sultan Mahmut, döneminin meşhur şair ve alimlerini burada toplamayı başarmıştır. Bunlar arasında büyük bir mutasavvif olan Havaca Abdullah Ensari de bulunmaktadır. Herat şehrinde bulunan türbesi ülkenin en büyük türbelerinden biridir. Gazneliler döneminde İslamiyet Afganistan'da kalıcı bir şekilde yerleşmiştir.¹²¹

Bir süre Gurlular idaresinde kalan ülke, Timur'un 1364 yılında bölgeyi ele geçirmesiyle ve Herat' i baskent yapmasıyla birlikte Timur imparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmiştir. Daha sonra da Hint-Mogol İmparatorluğu'nun kurucusu Babür' ün (1526'da) istilasına uğramıştır. Aynı dönemlerde Afganistan iki devlet arasında tampon bir bölge rolü oynamıştır. Kabil ve doğu Afganistan Hint-Mogol İmparatorluğu hakimiyeti altında kalırken, Herat ve Batı Afganistan'da İran'daki Safeviler' in idaresi altına girmiştir. Kandehar bölgesi de her iki devletin ilgi alanının sınırında yer almakta ve zaman zaman el değiştirmekteydi. 1709 yılında Kandehar bölgesinde yaşayan Gilzay asiret reisleri Mir Veyis liderliğinde Safeviler' e karşı ayaklandılar ve bağımsızlıklarını ilan ettiler. Kısa süre sonra da Abdaliler (daha sonra Dürraniler olarak adlandırılmıştır) asireti ayaklanarak Herat' ta Safevi egemenliğine son vermişlerdir. Hatta Mir Veyis' in oğlu Mir Mahmut İran içlerine kadar seferler düzenleyerek İsfahan' daki Safevi Şahi Hüseyin' in tahtını ele geçirmiştir. Ancak bu hakimiyet uzun sürmemiş ve Şah Hüseyin' in oğlu Tahmasp Mirza Gilzayları ülkeden atmayı başarak 1736' da Nadir Şah olarak tahta çıkmıştır.¹²²

Ülkede her yerleşim biriminin kendine ait bir mollası vardır. Bazen molla o yörenin yerli halkından olur, bazen de komşu bölgeden gelir. Bazen molla o yörenin yerli halkından olur, bazen de komşu bölgeden gelir.¹²³ Afganistan mollalarının sorumlulukları bütün İslam dünyasında kabul edilenlerle aynıdır. Molla, namaz kıldırma ve müezzinlik görevini ifa eder. Evlilikleri onaylar ve nikah kıyar. Bütün dini bayramlarda dua eder kurban bayramında kurbanı kesme vazifesini ifa eder. Bulunduğu yerde öğretici vasfıyla çocukları eğitir. Genellikle pek çok mollanın

¹²¹ a.g.e, s.123.

¹²² Göksoy, a.g.e., s. 123.

¹²³ Schormann, p. 249.

kendine ait mülkiyeti ve ismi vardır, evlenirler ve çocuk sahibi olurlar. Bir molla toplum içinde ki bu konumundan değil içinde bulunduğu halkın üzerindeki otoritesine göre saygı görür. Eğer yaşlı ise sadece saygı görmeye kalmaz halk üzerinde büyük bir etkiye sahip olur. Bununla beraber bir molla kutsanma, saygı ve güç pesinde değildir.¹²⁴

7. Afganistan Türkiye arasındaki ilişkiler

Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin tarihi oldukça eskiye dayanır.

1919 - 1945 Arası Dönem Sovyetler Birliği ve Afganistan birbirini ilk tanıyan ülkeler olmuştur. Sovyet-Afganistan anlaşmasının imzalanmasından üç gün sonra, yani 1 Mart 1921'de, Afganistan heyeti ile Türkiye elçilik heyeti arasında da ilk Türkiye-Afganistan ittifaki Moskova'da imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyordu. Ayrıca taraflardan birine yapılacak saldırıyı diğer taraf kendine yapılmış sayacaktı. Yine bu anlaşmaya göre, Türkiye kültürel yardım çerçevesinde Afganistan'a öğretmen ve subaylar gönderecekti. Böylece iki kardeş millet arasında mevcut olan manevi birlik, resmi bir anlaşma şekline dönüşmüş oluyordu. Bu anlaşmanın Ankara ve Kabil hükümetlerince onaylanmasından sonra, eski Medine muhafızı Fahreddin Pasa, Kabil'e ilk Türkiye sefiri olarak atandı. Diğer taraftan Sovyetler, anlaşma şartlarına göre Afganistanlılara yardım etmemiş ve ayrıca Buhara ve Hive'nin istiklallerini tanımayarak buradaki Müslümanları ezmeye başlamıştır. Bu durum Afganistanlıların Sovyetlere karşı daha dikkatli davranmalarını sağlamıştır. Böylece İngiliz aleyhtarı bir tutum yerine İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir denge politikası izlemişlerdir.¹²⁵

Türkiye ile Afganistan arasındaki dostluğun geliştirilmesinde Enver Pasa ve Cemal Pasa çok önemli rol oynamışlardır. I. Dünya Savaşı sonrası bu pasalar, önce Almanya ve arkasından da Rusya'ya gitmişlerdir. Cemal Pasa, Avrupa ülkelerinin (özellikle Almanya ve Fransa'nın) Afganistan'ı tanıması hususunda girişimlerde bulunmuş ve bunu sağlamıştır. Bu sırada Enver Pasa, Türkistan'da bulunan Türkleri organize ederek Sovyetlere karşı bağımsızlık savaşı yürütmelerine çalışmaktadır. Sovyetler, Almanya'da bulunan Cemal Pasa'nın Afganistan'a döndükten sonra Afganistan Türklerini de Enver Pasa gibi organize edeceğini ve Türkistan'ın

¹²⁴ Schormann, p. 250.

¹²⁵ www.turan.tc/kalem/bilimsel/afgan24.htm. 15.05.2004

bagimsizlik mücadelesini destekleyeceğini hesap etmiş ve Cemal Pasa'nın Afganistan'a dönüşünü engellemek istemişlerdir. Bunu basaramayan Sovyetler, Afganistan'a dönmekte olan Cemal Pasa'yi Tiflis'te 1922 yılında kiralık bir Ermeni katile öldürmüşlerdir.

Afganistan ve Türkiye, aynı yıllarda İngiliz emperyalizmine karşı bagimsizlik savası yürütmüşlerdir. Benzer duyguların paylaşılmasına vesile olan bu durum, iki ülke halklarını birbirine daha fazla yaklaştırmıştır. Bu kapsamda Türkiye dostluğunun Afganistan'da gelişmesine Mahmud Beg Tarzi önemli katkı sağlamıştır. Tarzi, eğitiminin bir bölümünü İstanbul'da tamamladıktan sonra Afganistan'a gittiğinde Habibullah Han'a, ülke kalkınmasında Türkiye ve Türk aydınlarından faydalanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu talebin olumlu bulunması üzerine de, Türkiye'den bir aydın grubu davet edilmiş ve bunlarla ortak çalışmalar yürütülmüştür.

Cemal Pasa'nın katkıları ile başlayan Afganistan ordusundaki yenilik çabaları, Pasa'nın şehit edilmesi üzerine bir süre kesintiye uğramıştır. Ancak 1 Mart 1921'de Türkiye ile Afganistan arasında imzalanan anlaşma ile, Türkiye, Afganistan'a sadece askeri değil aynı zamanda eğitim ve idari alanda da modernleşmesi hususunda destek sağlayacaktı. Böylece Türkiye'den gelen uzmanlar ile Afganistan'da modernleşme çabaları hızlanırken, diğer taraftan da Avrupa ve özellikle Türkiye'ye tahsil için yüzlerce Afganistanlı gencini gönderilmeye başlanmıştır.¹²⁶

Amanullah Han, Afganistan'ın eğitim ve modernleşme çalışmalarına katkı ve destek için diğer ülkelerdeki yenilikleri yerinde görmek ve yetmiş eleman temin amacıyla Aralık 1927'de bir dış geziye çıktı. Mısır, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere ve Rusya'yı ziyaret etti. Son olarak Mayıs 1928'de Türkiye'ye gelen Amanullah Han, çok içten ve sıcak karşılanmıştır. Mustafa Kemal, Amanullah Han ve onun sahsında Afganistan milletine ilgi ve dostluk göstermiştir. Mustafa Kemal, Amanullah Han ve esi onuruna verdiği yemekte Türk milletinin Afganistan milletine karşı sıcak duygularını belirten bir konuşma yapmış ve Amanullah Han'a, öncelikle güçlü bir ordu kurmayı tavsiye etmiştir. Bu ziyaret esnasında, 1 Mart 1921'de imzalanan Türkiye-Afganistan Anlaşmasına ek olarak, "Türkiye ve Afganistan arasında dostluk ve tesrik-i mesai muahede namesi" adıyla yeni bir

¹²⁶ www.turan.tc/kalem/bilimsel/afgan24.htm, 22.05.2004

anlasma imzalandı (1928) . Bu anlaşmada; iki devletin birbirleriyle dost oldukları, düşmanlarına karşı ortak tavir alınması ve ilerlemek için gerekenleri sağlamada imkanları iyi olan tarafın diğerine yardımcı olması gibi esaslar yer alıyordu. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti; ilmi, hukuki, askeri alanlardaki uzmanlarından bir kısmını Afganistan’da görevlendirecekti.¹²⁷

Amanullah Han, Afganistan’a döndüğünde önceki ihmallerden ötürü biriken sorunların iç huzursuzluk ve karışıklığa yol açtığını gördü. Ancak bütün bu olumsuzlukları ciddiye almadan Avrupa ve Türkiye’de gözlemlediği yenilikleri uygulamaya girişti. Acil çözüm gerektiren sorunların ertelenmesi, yeni bir hata idi. Her alanda yenilik yapmak isteyen Han, ülke gerçekleri doğrultusunda hareket etmiyordu. Para ve eleman eksikliği de karşılaştığı önemli engellerden biriydi. Ayrıca Mustafa Kemal’in “güçlü bir ordu kurma” önerisini yerine getiremediğinden ülkede otorite zayıflamış ve inkılaplarda başarılı olamamıştır. Amanullah Han, danışman seçimi konusunda da isabetsiz davranmıştır. Bütün bu hatalarından sonra geç de olsa acilen “güçlü bir orduya sahip olması” gerektiğini anlamış ve hemen çalışmalara başlamıştır. Türkiye’den Afganistan’a giden Kazım Orbay başkanlığındaki heyet çalışmalara başladığında ülkedeki iç isyanlarda kontrolden çıkmıştı. Amanullah Han, bu yenilik çabalarından sonuç alamadan yönetimden ayrılmak ve İtalya’ya gitmek zorunda kaldı. Yerine kardeşi İnyetullah Han geçti. Ülkedeki karışıklıkların önlenememesi üzerine ise yönetim, çeteci Habibullah Han’a geçmiştir.

Bu yönetim, Afganistan’da bulunan Türkiyeli askeri heyetini geri göndermiştir. Bu arada Fransa’da sürgünde bulunan Nadir Sah, ülkesine dönerek Habibullah’dan Kabil ve Afganistan’ı kurtarmıştır. Nadir Sah, Afganistan’da büyükelçi olarak bulunan Yusuf Hikmet Bayur’un da tasvibini alarak Afganistan hükümdarı oldu. Nadir Sah’in özellikle Türkiye büyükelçisinin tasvibini alması, Türk dostluğuna verdiği önem bakımından dikkat çekicidir. Nadir Sah, ülke gerçeklerine uygun ve halk tarafından benimsenen reformlar yapmıştır. Türkiye’nin çok önem verdiği Amanullah Han’ın başarısız olması, Nadir Sah’in da din kuralları ve din adamlarına öncelik vermesi, Türkiye tarafından hoş karşılanmamıştır. Ancak bir süre sonra Nadir Sah’in yerine geçen oğlu Zahir Sah’in reform hareketlerine devam etmesi

¹²⁷ www.turan.tc/kalem/bilimsel/afgan24.htm, 22.05.2004.

üzerine Türkiye, tekrar Afganistan'a yaklasmıştır. Nadir Sah, Afganistan dis politikasında İngiltere ve Rusya arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Bu siyaset, Afganistan'ın bu devletlerden birisinin hakimiyeti altına girmesini engellemiştir. Nadir Sah'dan sonra oğlu Muhammed Zahir Sah da, aynı dis politikayı izlemiştir. Ancak bu durum, Afganistan'ı uluslararası alanda yalnızlığa itmştir. İran'la olan sınır anlaşmazlığı da bu dönemde Afganistan'ın bir başka sıkıntısı olmuştur. Bu zor günlerinde Afganistan'ın yardımına hep Türkiye yetismştir.

Afganistan ile İran arasında 1903'den beri devam eden sınır sorununda Türkiye'nin 1934'de hakem olması istenmiştir. Türkiye, Kazım Orbay başkanlığında bir heyet göndererek sorunu halletmiştir. Ayrıca Türkiye, Afganistan'ı uluslararası alanda düştüğü yalnızlıktan kurtarmak için Milletler Cemiyetine girmesini sağlamıştır. Yine aynı yıllarda Türkiye, çeşitli ülkelerdeki büyükelçilikleri vasıtasıyla Afganistan çıkarlarını korumaya çalışmıştır.¹²⁸

1930'lu yıllarda Türkiye büyükelçisi olan Mahmut Sevket Esenal, Türkiye hükümeti ve Atatürk'ün direktiflerini Afganistan'da başarıyla uygulayarak Türk nüfuzunu artırmıştır. Ayrıca sempatik kişiliği ile de, Afganistan krali ve hükümetiyle yakın ilişkiler kurarak hükümetin basdanismani haline gelmiştir. Türkiye'den giden doktor ve uzmanlar da Afganistan'da üstün hizmetler vererek takdir kazanmışlardır. Afganistan'da bulunan Türk uzmanlar, olaganüstü çabalar göstermişlerdir. Bunlardan birisi de Prof. Dr. Mehmet Ali Dapınar'dır. Dapınar hukuk müsaviri olarak gittiği Kabil'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bina ve hoca yokluğuna rağmen, 9 Haziran 1938'de kurmuştur. 1957'de plan müsaviri olarak tekrar Afganistan'a giden Dapınar, kurduğu fakülte mezunlarıyla birlikte çalışmıştır. T. C. Basbakanlık devlet Arşivlerini incelediğimizde Türkiye ile Afganistan arasındaki dostluğun eskilere dayandığını görürüz.

Türkiye ile Afganistan muahedenamesi hakkında kanun tasarisi 03/07/1921 tarihinde yapılmaktadır.¹²⁹ 22/7/1928 tarihinde Türkiye, Afganistan Muhadenet ve Tesrik-i Mesai Muahedenamesi kanun tasarisi yapılmaktadır.¹³⁰ 1/12/1937 tarihinde

¹²⁸ www.turan.tc/kalem/bilimsel/afgan24.htm, 22.05.2004

¹²⁹ T. C. Basbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Katalogları. S.6926, Fon Kodu 30. 18. 1. 1, Yer no. 29. 46. 20.

¹³⁰ T. C. Basbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Katalogları. S.1040, Fon Kodu 30. 18. 1. 1, Yer no. 3. 29. 11.

Türkiye ile Afganistan, İran ve Irak arasında düzenlenen Ademi Tecavüz Anlaşmasının tasdiki yapılmaktadır.¹³¹ 21/3/1938 tarihinde Türkiye ile Afganistan arasında yapılan dostluk ve tesrik-i mesai anlaşmasının uzatılması hakkında kanun layihası yapılmıştır.¹³²

II. Dünya Savaşı öncesinde İtalya ve Almanya'nın uyguladıkları işgal ve istila hareketleri çerçevesinde Afganistan'da da faaliyet göstermeleri ve burayı ülkelerinin nüfuz alanı seçmeleri, Afganistan liderlerini huzursuz etmiştir. Türkiye, tüm zor günlerinde olduğu gibi Afganistan'a bu konuda da yardımcı olmuştur. Türkiye, 8 Temmuz 1937'de İran, Afganistan ve daha sonra Irak'ın katılımıyla Sadabat Pakti'ni kurarak Afganistan'ı Alman ve İtalyan nüfuzuna düşmekten kurtarmıştır. Böylece bu dört İslam ülkesi, II. Dünya Savaşı öncesi zor günlerde birlikte hareket edip birbirlerine destek olmuşlardır. Sadabat Pakti'nden en çok rahatsız olan ülke Sovyet Rusya olmuştur. Türkiye, Dış İşleri Bakanı Tefik Rüstü Aras'ı Moskova'ya göndererek bu Paktin Rusya aleyhinde bir cephe olmadığı ve dört İslam ülkesi arasında dostluk ve işbirliği amaçlı olduğunu izah gereği duymuştur. Atatürk'ün önderliğindeki Balkan Pakti ile İtalya ve Almanya'nın fasist tehdidi, Sadabat Pakti ile de, Sovyet Rusya'nın komünist tehdidi önlenmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Afganistan'ın tarafsız kalmasına rağmen bazı kabilelerin isyanı üzerine İngilizlerin asker göndermesi, ülkeye yine zor günler yaşatmıştır.¹³³

7.1. Atatürk'ün Cenaze Töreninde Afgan Kralı Amanullah Han

10 Kasım 1938'de ölen Atatürk'ün cenazesine katılan "ecnebi mümessiller" arasında Afganistan eski Kralı da vardı. Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünün ardından yapılan törene dünyanın dört bir yandan "ecnebi mümessiller" katılır. Katılanlar arasında eski Afgan Kralı Amanullah Han' da vardır. Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin tarihi oldukça eskiye dayanır. Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan devlet olan Afganistan ve 1928'e kadar iktidarda kalan Amanullah Han ile dostluk ilişkilerimiz unutulmayacak kadar önemlidir.

¹³¹ T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Kataloqları. S.2/7765, Fon Kodu 30. 18. 1. 2, Yer no. 80. 98. 13 .

¹³² T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Kataloqları. S.2/8405, Fon Kodu 30. 18. 1. 2, Yer no. 82. 23. 6 .

¹³³ www.turan.tc/kalem/bilimsel/afgan24.htm. 2004-05.22.

Gazeteci Nizamettin Nazif Modern Türkiye Mecmuasına yazdığı “Mustafa Kemal’in şerefli Kilicina Kasem (yemin) eden bir inklâbci : AMANULLAH HAN” başlıklı yazısında töreni ve Amanullah Han’i şöyle anlatıyor: “Bu ırk dünya kadar eski, dünya kadar engin: Geçmişden belli. Bu ırk, insanlık kadar gür. Aramızda ilâhi bayragimizin örtüğünü tabut sanan yoktur. Bütün tarihtir bu. Tarihin önünden insanlık geçiyor.

Bu düşüncelerle yorulmuş, saatlerce kimildamadan durduğum yerden, dinmeyen yaşların esyayı bulanık gösterdiği gözlerle altı mesaleye bakarken Amanullah’i görür gibi olunca birden irkildim: Acaba Mustafa Kemal günleri, o günlerin bu salonda geçmiş sahneleri tekrar maddelesmeye mi başlıyorlardı? Gözlerime inanmadım, sildim, bir daha baktım: O Üniformasız, nisansız, yaversiz, erkâni harbiyesiz, unvansız, bir devlet sefi gibi değil, fakat Kemalizm’e pek yakın ve Kemalizm’den çok nur almış bir ideali asla terk etmeyen bir insan gibi Amanullah. Arkasında on kişi vardı. Eski Afgan krallık hanedanının prensleri. Ve eski kralla hanedani, engin insanlık ümmeti içinde bir aile tevazuu ile yavaş yavaş yürüyerek en ufak tasannudan âri bir elem ve matemle, katafalkın önüne ulaştılar. Amanullah evvela basını sonra uzun boynunu eğdi. Belki bir şey söyledi, belki bir şeyler okudu. Belki de hiçbir şey söylemedi, ağlayan bir çocuğun dudakları gibi kimildandı bu dudaklar... Sonra, insanlık mihrakından yeni bir kuvvet almış gibi dik ve vakur adımlarla sokaga çıktı.

Kendisini takip ettim. Dolmabahçe’nin büyük salonlarından birindeki “defter mahsus”u imzalarken yanına yaklaştım. Eleri heyecandan titriyordu. Kalın parsömen üzerine evvela tugraya benzeyen imzasını attı. Akabinde kalemi, gayet islek bir hatla ve yeni Türk harfleri ile bu imzanın yanına bir Amanullah yazdı.¹³⁴

Onunla “sehamütlü Afgan hükümdarı Amanullah Han” diye tanıdığı ve Türkiye Cümhurreisi Gazi Mustafa Kemal Pasayı resmen ziyarete geldiği zaman konuşmustum. Otomobile binerken beni görebileceği derecede yanına yaklaştım. Tanımakta en ufak bir tereddüt göstermedi. Eskisinden bir parça daha islenmiş bir Türkçe ile: Çok muztaribim dedi. Bay Nizameddin Nazif, bu hal benim için pek büyük bir bedbahtlık oldu. Onu tanıdığı olmanın, onun büyük kudretini yakından

¹³⁴ “Atatürk’ün Cenaze Töreninde Afgan Kralı Amanullah Han”, *Hedef* (İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri, Aylık Dergisi), Ağustos 2002, s. 76.

bilmis olmanın felaketi içindeyim. İnsanlık en büyük muasirini ve mürsidini kaybetmiştir. Atatürk'le meslek ve ideal arkadaşı idik. Kendisine çok büyük hürmetim vardı. Sahsi dostu olmak şerefini kazanmıştım. Hastalandığını isittığım gündün beri dehşetli bir azap içinde yaşıyordum. Elim hâdiseyi öğrenince duramadım, dayanamadım ve karsısına bir daha çıkıp çok ulvileşen hatırasına bir defa daha saygılarımı sunmak istedim. İnsanlığın bu kadar müsterek matemi olmamıştır, diyebilirim. Asya'nın asil bir ailesine meziyetlerini, fevkalâdeliklerini öğretmeğe uzun zaman savastığım ve öğrettiğim milli kahramanın ölümünden duyduğum büyük matemi Türk milletine şahsan bildirmek, mutlaka, ifaya mecbur olduğum bir vazife idi. Şimdi onun yasını tutuyorum, fakat bir büyük insanî vazifeyi başarmış olmanın rahatlığı içindeyim. Onu ben, Anadolu'ya ilk ayak bastığı gün beğenmiştim. Sonra her hareketi hayranlığımı arttırdı.

Atesli ateşli devam etti: Yalnız bu kadar değil, Halka ben bunu daima bir nûmune olarak göstermişimdir. Ben, Afganistan'da mühim kararlar verildiği zaman daima söze söyle basardım: “Mustafa Kemal Paşa'nın şerefli kilinci üzerine kâsem ederim ki.” Bundan, sanırım ona ne derece inanmış ve bağlanmış olduğum anlaşılır. İnsan sevdiği bir adama son hürmeti göstermezse kalbinde edebi bir ukde olur değil mi? Cevap verdim. Yalnız sordum:

“Atatürk'ümüzün meslek ve ideal arkadaşı olduğunuzu söylüyorsunuz, bu meslek ve idealin Asya'da gittikçe yayılacağını ve Asya'nın kat'î surette Türkiye'nin mikyasında bir modernizasyona ulaşacağını sanıyor musunuz?

Buna inanıyorum.” Modern Türkiye Mecmuası, I. Tesrin (Kasım) 1938, No.40¹³⁵

Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin tarihinin oldukça eskiye dayandığını ve böyle devam ederek günümüze kadar süre gelmiştir. 1976 yılında Türkiye Diyanet Vakfı tarafından eğitim ve öğretim amacıyla getirilen Afganistanlı öğrenciler eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkeye Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yaptırılan “Mevlana Celaleddin” ismi taşıyan ilahiyat fakültesinde eğitim ve öğretimlerine devam etmek üzere her sene öğrenci getirilmektedir. Bu iki ülkenin birbirine yaklaştıran değerlerin bir bölümü olarak görülebilir.

¹³⁵ Hedef, a g m., s. 78.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNLÜK HAYATLA İLGİLİ İNANÇLAR VE UYGULAMALAR

Çesitli halkların dinlerinde, geleneklerinde, toplumsal ve manevi kurumlarında kesin ayrılıklar, zıtlıklar göze çarparken, batıl inanmalarının, gerek ana şekillerinde, gerekse temel düşüncelerinde küçümsenmeyecek bir benzerliğe rastlanmaktadır.¹³⁶ Kuzey Afganistan'da Olumsuz şartlara rağmen, doğru ve olumlu dini zihniyetin muhafazası, yaşanması ve geliştirilmesi zor da olsa mümkündür.¹³⁷

1. Kutsal Günlerle İlgili İnançlar

Toplumlarda bazı günler kutsal sayılmıtır. Bu inanış eskiden olduğu gibi günümüzde de çeşitli milletlerde halen yaşanmaktadır. Milletler arası inançlara baktığımızda bazı inançlar göçler esnasında karşılaştıkları milletlerden intikal etmiştir kimi inançlar toplumdan topluma aktarılarak devam etmiştir.

Kutsal gün sayılan 'Nevruz' Türklerde ve diğer Orta Asya halklarının de kutlaya geldiği bir Bahar Bayramıdır.

1.1. Nevruz Kutlamaları:

Türk halkının her yıl büyük coşku ile ihya ettikleri kutsal bayramlardan biri de nevruzdur. Onun izleri tarihin ulu çağlarına gitmektedir.¹³⁸ Yeni gün anlamına gelen Nevruz Hint, İran Mezopotamya'da kendi kültürel unsurlarını da katarak Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada kutlanmaktadır. Nevruz Hicrî-Semsi takvim yılının birinci ayı Ferverdî'de güneşin koç burcuna girdiği gündür; ve Afganistan takviminde ilk ay olan Hemel'in birinci gününe karşılık gelen 21 Marttir, bu gün Nevruz olarak kutlanır ve yılbaşı kabul edilir. Sarm toplumlarında kutlanan Nevruz, Türk toplumlarının hemen hemen tamamında bayram olarak kabul

¹³⁶ Sedat Veyis, ÖRNEK, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, D. T. C. F. Yay., Ankara 1966, s.15.

¹³⁷ M. Ali BÜYÜKKAYA " Bir İnanç ve İmaj Sorunu Olarak İslam'ın Taliban'cası", *Günümüz İnanç Problemleri*, İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu, c:I, Aktif Yay., Erzurum 2001, s: 284.

¹³⁸ Yavuz AHUNDLU " Azerbaycan'ın Ordubad Bölgesinde Nevruz Sölenleri ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri" V.Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek İnançlar Sektör Bildirileri. c.I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997, s.13.

edilmis buna uygun bir sekilde kutlana gelmektedir.

Türk dünyasında Nevruz Nevrûz-i Sultani, Sultan Nevruz, Nevruz, Mart Dokuzu,¹³⁹ Bahar Bayrami, Ergenekon'dan Çikis Bayrami, Yilbasi Bayrami, Bozkurt Bayrami ve Tabiat Bayrami, olarak adlandırilir kutlanan Nevruz'un kutlanma sebepleri farkli sekillerde açıklanir. Buna göre Türklerin Ergenekon'dan çikis günü; On İki Hayvanli Türk Takvimi ve Takvim-i Celali'ye göre yeni yilin baslangiç günü olması (Miladi 21 Mart/ Rûmi 9 Mart), Günesin Balık burcundan Koç burcuna girmesiyle baharin başlamasi; kislaklardan yaylalara dogru göçlerin başlamasi; Yeni bir bahar kavusulmasıdır. Zamanla o millî ve dinî karakterli bir senline gelmiştir.¹⁴⁰

Nevruz bayrami diger Türk topluluklarında olduğu gibi Afganistan'da her yıl 21 Martta geleneksel yilbasi günü olarak çeşitli etkinliklerle kutlanir. Her bölgenin kendine has Milli ve dini karakterli bir bayram özelligi tasir. Bundan Hz. Ali'nin mezarinin bulunduğu kabul edilen Belh vilayetinin merkezi Mezar-i Serif'te hazirliklar bir ay önceden resmi sekilde baslar. Yerli ve yabancı binlerce insan Nevruz kutlamaları için Mezar-i Serif'e akin ederler. Nevruz kutlamaları yilin ilk günü devlet baskani ve ülkenin üst düzey yetkililerinin Hz. Ali'nin türbesi basında yaptıkları konusmalarla baslar. Yeni yilin hayirlara vesile olması için uzun, uzun dualar yapilir. Ardından askeri törenle ve top atislari ile Sahadet kelimesi yazili olan büyük yesil bayrak Hz. Ali'nin türbesinin avlusunda açilir. Hz. Ali'nin asasını sembolize eden,"Jende" veya "Sah-i Jende" denen süslü diregi dikme töreniyle devam eder. 30-35 metre yüksekliginde olan ve çok sayıda-insanın katıldığı bu Jende diregi, birinci gün dikilir, kirkinci gün indirilir. Bayragi'nda çok düzgün ve itinali dikilmesi gerekir.

40 günlük Bayragin dikilmesi ile başlayan Nevruz döneminde dileklerde bulunan hastalar, Hz. Ali'nin türbesinin yanında bulunan Çilehaneye girerler ve bu süre zarfında zorunlu ihtiyaçlar haricinde disari çıkmazlar, ancak kirkinci gün icra edilen Nevruz günü, Jende Bala merasimi esnasında disari çıkarlar. İste bu anda bu tür hastaların iyilestigi kabul edilir iyilesen hastaların kiyafetleri, parçalanir ve sifa

¹³⁹ " Nevruz " Halk Kültürlerinin Arastirma ve Gelistirme Müdürlüğü: El Kitapları- Tarihçeler Dizisi: 9, K. B. Yay., 1997, s. 3 .

¹⁴⁰ Resat GENÇ, "Türk Tarihinde ve Kültüründe "Nevruz", *Atayurttan Anayurda Türk Dünyası*, S.8, Ankara 1997, s. 1-6.

niyetine paylasilir. Böylece Hz. Ali'nin hikmetinin geçtigine inanilir.¹⁴¹

Merasim esnasinda asagidaki siirler okunur.

Farsça,

Ruz-i nevrüz ast uknun jende bala misevet
Der civar-i Revze-i Hazret temasa misevet
Ger Huda hahat zfezyi ser-i dergah-i in zaman
Sel reva-u gor bina gunng güya misevet
Asker-u mamur-u seyh lesker alim-u amme sehir
Ez kema-u sevk in dem cümle yekca misevent¹⁴²

Türkçe

Bu gün nevrüz günüdür “Jende” kaldırilacak
Hz. Ali'nin türbesinin etrafına eglence ve mutluluk dolacak
Eger Allah isterse bu kutsal zatin hürmetine
Bugünde sakatlar yürümeye, körler görmeye, sagirlarduymayabaslayacak
Askerler, Memurlar, Seyhler, Alimler, bütün sehir
Iste bugünde mutluluk ve sevinçle birlikte olacak

Nevruz Bayrami resmi olarak 1 gün, halk arasında “Kirmizi Gül festivali” adi altında coskulu bir şekilde 40 gün kutlanir. 40 gün süren festival’de sirasiyla derecelerine göre Faryab, Cüzican, Ser-i Pul, Semengan, Baglan, Kunduz, Tahar ve Bedehsan Vilayetlerinde mezari bululan Milli ve Islâmi kimlige sahip olan yüzlerce sehit, gazi ve evliyaların mezarlarına yesil bayrak dikilir ve nevrüzün 40. gününe kadar ziyarete açık kalir.

Ülkede kutlamalar kirk gün kadar sürer. Bu türbe Müslümanlar için önemli ziyaretgahlardandır. Bundan dolayı çevre illerden birçok insan dilek ve sükranlarını belirtmek için buraya gelirler, dua ederler. Iste böyle bir mekanda baslayan Nevruz kutlamaları, gönüllerin gelecege yönelik nese, sevinç, ve ümitle doldugu bu özel günde her kesin rizk ve kaderinin tayin edildiğine, hastalıkların, kötülüklerin, kaza ve belaların yok olacagina inanilir. Nevruz günü yeni elbiseler giyilir, sofralar degisik yemekler ve meyvelerle süslenir. Ülkede nevrüz bayrami sevinç duygusunu ifade

¹⁴¹ Yasar KALAFAT, *Kuzey Afganistan Türkleri ve Karsilastirmali Halk Inançlari*, Türk Dünyasi Arastirmalari Vakfi Yay., Istanbul 1994, s. 53.

¹⁴² Sagül KERIMI, emekli öğretmen, dogum tarihi 1937 ,yayinlanmamis siir.

eden çeşitli siir, sarki, Nevruz nameler okunur. Gençler ilim öğrenmeye ahlakli ve faziletli olmaya çağirilir.¹⁴³

Özbekçe

Keldi Nevruz barça alem münevvardur yine
Barça güller açılır bag bostandur yine
Ey ata hizmet kiling ilim uçun ustatke
Ilim örgeten bendeler cannetke sadandur yine

Türkçe

Geldi Nevruz tüm alem aydinliktir yine
Tüm güller açılır, bag bostandır yine
Ey ata hizmet edin ilim için üstada
Ilim öğretene kullar cennette sadır yine

Kadınların nevrüzda yaptıkları işlerin basında kabir ziyareti ve pisirdikleri helva ve böreği mezarların civarında yaşayan fakir halka dağıtmak gelir. 40 gün süren nevrüz bayramında kadınların rahatça istedikleri gibi mezarlıkları ziyaret edebilmeleri için Çarsamba günleri kadınların ziyaretine tahsis edilir.

Evlerde Nevruz yemegi olarak Semenek, Özbek pilavi ve yanında yesilligi simgeleyen, baharın müjdecisi ispanak yemegi hazırlanır. Yedi çeşit kuru yemis ve seker suya katilip kaynatılarak Nevruz serbeti yapılır. Yapılan serbet basta komsular olmak üzere misafirlere ikram edilir. Maddi durumu iyi olanlar nevrüz kurbanı olarak bugday ve et karisimi delde yemegi pisirir halka ikram eder.¹⁴⁴

¹⁴³ Muhammed Asif YOLDAS, “Afganistan Türklerinde Nevruz ve Nevruz Kutlamalarıyla İlgili Adetler”, *Birlik Sosyo- Politik, Edebiyat ve Tarih Dergisi*, Yil 1, S.1, Isparta Haziran 2003, s. 35.

¹⁴⁴ Yoldas, a.g.m., s. 35.

Resim 1. Hz. Ali'nin Türbesi'nin iç avlusuna bakan Ravza-i Serif Külliyesi'ne ait Mezar-i Serif Mescidi'nin iç avlusuna Jende direği dikilirken

Nevruz'a hazırlık olarak, evler bastan aşağı temizlenir. Kutlama törenlerinde bölgelere göre çok farklı oyunlar ve eğlenceler düzenlenir. Bu eğlencelerden bazıları, yumurta tokusturma, horoz dövüştürme, köpek dövüştürme, deve güresi, folklor oyunları, güres ve bunların içinde en meşhuru "Büz Kesi" (Oglak Çekme) oyunudur. Bu oyun için keçi kesilir, iç organları çıkarılır, içine saman doldurulup karni dikilir ve iyice ağırlasın diye üç gün suyun içinde bekletilir. Özel kıyafetleriyle (çizme, salvar, deri kürk) Pehlivan adı verilen güçlü kuvvetli kişiler atlarına binerek oyunu oynarlar. Bu bir takım yarışdır. İki takımın oyuncuları atların üzerinde, "Helal Dairesi" denen daire şeklindeki çukurun içinde bulunan ağırlasın keçiye buradan alıp bayrak direğinin etrafında dolandırdıktan sonra tekrar helal dairesinin içine getirip, aynı yere koymaya çalışırlar. Hangi takım bu işi daha çok gerçekleştirirse, yarışmayı o takım kazanmış olur. Kazanan takıma çeşitli hediyeler verilir. Ülkede özellikle Nevruz'da oynanan bu yarışmaya büyük önem verilir. Bu yarışma için turnuvalar düzenlenir.

Resim 2. Afganlilarin Nevruz'da oynadiktan "Oglak Çekme" oyunu.

Nevrûz'da kadın, erkek, genç, yaşlı herkes belediye tarafından düzenlenen "Nihal Sani" (Ağaç Dikme) senliklerine katılır. Davul-zurna eşliğinde eğlenilen, şarkılar, türküler söylenen bu senlikler için yerel kıyafetler giyilir. Çiftçiler yetistirdikleri ürünleri sergilerler, kus ve hayvan sahipleri onların marifetlerini göstermeye çalışırlar. Çiftçiler ellerinde oraklarıyla toplu halde (Aten) dans edip oynarlar. Bu yeni yılın sevinç içinde, umutla karşılanması anlamına gelir. Nevruz bayramı yılbaşıyla aynı günde olduğundan dolayı insanlar diğer kutsal günlerde olduğu gibi "Nevruz'un ve yeni yılın mübarek olsun" sözleriyle birbirlerinin bayramını kutlarlar; uzakta bulunan yakınlarına mektup ya da kartlar göndererek tebriklesirler.¹⁴⁵

Sibirgan'da Nevruz sabahı halk erkenden mezarlıklara gider, şehrin en önemli ziyaretgahi olan Mirza Sah Pehlivan türbesini mutlaka ziyaret ve dua eder. Türbe ziyaretlerine daha çok kadınlar giderler, beraberlerinde yiyecek-içecek götürür, birlikte yerler. Türbe Nevruz günleri üç gün boyunca açık tutulur. Ser-i Pul şehrinde şeyhidlerin yattığına inanılan Kadide Imam (Büyük Imam) ve Küçük Imam türbeleri ziyaret edilir. İmkani olanlar Mezar-i Serifteki Hz. Ali'ye ait olduğuna inanılan türbeyi ziyarete giderler. Ziyaretçiler üzerindeki kıyafetlerden birer parça bez

¹⁴⁵ Kamaledin ZIYAYI, emekli öğretmen, doğum tarihi, 1941.

kopararak ağaçlara asarlar. Nevruz gecesinde (Sibirgan'da) Özbek pilavi yapılır. Bu pilavin yanında yesilligi ve bereketi temsil eden ispanak bulunur. Bugüne mahsus bir tatli türü Nevruz Meyvesi denen bir tatlidir. Kuru üzüm, badem, kuru kayisi, igde, incir, fistic ve kayisi çekirdegi gibi yedi kuru yemis bir kaptaki ilik suya islatilir. Sabaha kadar bekletilen yemislerin tadiyla serbet olan bu tatli su, sabah kahvaltisinde içilir ve yedi eve dagitilir. Piknik için kirlara gidilir. Burada durumu iyi olanlar koyun keserler. Adagi olanlar etlerini dagitirlar.

Afganistan'da yapılan Nevruz kutlamalarinda önemli bir etkinlik de, bu günlere mahsus bir helva olan Sümenektir. Sümenek bahar aylarinda yapılan bir tatli türüdür. Bahar aylari disinda yapilrsa tatli olmaz, inanci yaygindir.

1.2. Semenek/Sümelek Helvasi¹⁴⁶

Sümelek helvasi Kadın-kizlar için eglence vesilesi oldugundan çogu zaman birkaç aile birleserek yapilir. Önce bir miktar bugday yikanarak bir kalbur içerisinde islatilir). Semenegin özellikle abdestli-namazli ve yasli kadınlar tarafından yapilmasi tercih edilir. İki-üç gün boyunca sik sik sulanan bugdaylar filiz sürmeye baslar. Filizlerin yesil olması gerekir. Kahverengine yakin bir hal alirsa ugurlu olmadigina ve çok dikkatli olunmasi gerektiğine inanilir. Filizlerin 5 cm. den fazla uzamamasina özen gösterilir. Aksi halde acilasir. Bu boyutlarda filizlenen bugday, düz bir tahta üzerine alinir. Bir haftaya yakin bir süre de burada kalir, bu esnada biraz daha büyürse de uzayan kismilari makasla kesilir. Kesilen kismilardan fal bakilir. İkişer ikişer filiz taneleri ayrilir, sonunda tek filiz kalirsa istediginin olacagina inanilir.

Artık semenegin bozulma zamani gelmistir. Bozulacağı gün semenek yapılan aileden bir fert sabah erkenden komsulari davet etmek için ev ev dolasir. Yakin dostlar, özellikle genç kızlar toplanir, o gün aksama kadar yesillenen bugday dövülür, ezilir; ardından sikilarak suyu alinir. Bu sekilde bugday en az iki-üç defa ezilir ve sikilir.

Aksam yemekler yendikten sonra semenek, bir miktar cevizle birlikte kazana

¹⁴⁶ İsmet ÇETİN, "Alaca Han'da Nevruz Kutlamalari", *Milli Folklor*, c. IV, S. 29-30, Ankara 1996, s. 11-12.

konur. Kazanda daha önce konulan belli bir miktar unla gündüzden alınan bugday suyu karıştırılarak kaynatılmaya başlanır. İste bu sırada eğlence başlar. Ellerinde defleriyle gelen kızlar eğlenmeye başlar.

Sabaha kadar kaynatılan kazanın basında fal bakılır. Kazanın etrafında halka olmuş kızlar çini bir çaydanlığın içerisine yüzüklerini atarlar. Bu esnada yaslı kadınlardan biri mani söyler, bunlara sebz-i van (mani) denir ki, sebz-i vanlar Özbek edebiyatında önemli yer tutan bir nev'i ask siirleridir. Bu toplulukta bulunan 7-8 yaşlarındaki bir kız çocuğu da suya atılan bu yüzükleri bir bir çıkarmaya başlar. Çıkarılan yüzük hangi kıza aitse söylenen maninin o kızın halini açıkladığı kabul edilir.¹⁴⁷ Şimdi semenek helvası yapılırken toplanan kadınların ahenkli bir sesle okudukları sebz-i vanlardan/manilerden birkaç örnek verelim.

Özbekçe

“Deryanın neryagiga gordim seni,
Çader-i çembel bilen sevdim seni,
Sunca ki sevdim seni vurdun beni,
Namardin oğlu bolay koysam seni.”

Türkçe

“Deryanın karşı tarafında gördüm seni,
Pahali esarbinla beraber sevdim seni,
Bu kadar sevdim ki seni, kabullenmedin,
Namerdin oğlu olayım bırakırsam seni.

Özbekçe

Ag üzüm gizil üzümni özdiler,
Siresini tagaraya süzdiler,
Negilay gismatimda bu ayricalig banken,
Anacanim sizdi menden ayirdilar.

Türkçe

“Ak üzümü, kızıl üzümü kopardılar,
Sirasını tabaga koydular,
Neyleyim kismetimde bu ayrılık varmış,
Anneciğim beni sizden ayırdılar.”

¹⁴⁷ Enver UZUN, “Nevruz Falları”, *Milli Folklor*, c. 53, Bahar 2002, s. 25-26.

Özbekçe

“Gülni tering gülde bergi kalmasun,
Galsa ham ale yelani bulmasun,
Ale yelan derdige taptik dava,
Ayricalik derdige yogtur dava.”

Türkçe

“Çiçekleri toplayin çiçeklerde yapragi kalmasin,
Kalsa da ala yilani olmasin,
Ala yilan acisina buldum ilaç,
Ayrilik acisina yoktur ilaç.”¹⁴⁸

Semenek un helvasi seklini alincaya kadar maniler esliginde pisirilir,. Bu helvanin tatli olmasi bugdayin köklerinin iyi gelismesine baglidir; tadi yeterince tatli degilse biraz seker ilave edilir. Bugday kalbura ya da alti delikli bir kaba konur.

Sabaha kadar bu sekilde 12-13 saat kaynatilan semenek demlenmis demektir. Artık eglence de biter. Sabah kahvaltisiyla birlikte açılma vaktidir. Herkes kazan basina toplanir, demlenmis olan kazanin kapagi açilir. Semenegin üzerindeki sekillerden anlam çıkarilmaya çalışilir. Bu nedenle mukaddes bir yiyecek olarak kabul edilir.

Anlatılanlara bakilirse çimlenirken yesermis bugdaya temiz olmayan birisi bakarsa, o yesillik kendiliginden sararir. Semenek kazanina karsi saygisizlik yapilmaz; çocukların kazan civarında çis yapmaları günah olarak telakki edilir. Semenegin kendiliginden kirmizi renk almasi veya sadece bugdaydan pisirildigi halde tatli olmasi halkin inancina göre olaganüstü bir seydir. Semenegi her ev yapamaz, daha çok zengin aileler yapar. Bu tatli yilda iki defa yapilmaz; baskalarına verilmez. Semenek pistikten sonra ayni ölçütteki kaselere dökülüp tepsilere dizilir. Ardından yakin akraba ve komsulara dagitilir. Bunlar Semenegi yedikten sonra, kaselerin içine para, yumurta, un, seker gibi seyler koyarak geri gönderirler. Bu

¹⁴⁸ Necibe ZİYAYI, *Afganistan Hakkında Genel Bilgiler ve Afganistan Türkleri Edebiyatı*, SDÜ. İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi, Isparta 2002. s.15-16.

“kazanina bereket” anlamına gelir. Semenekten uzaktaki akrabalara da gönderilmelidir. Yoksa gücenirler. Semenegin bir de türküsü vardır:

Farsça

“Semenek der cus ma kepçe zenim,
Digeran der hab ma defçe zenim
In hûsi sal-i yekbar ast
Sâl-i diger ya nasip ya nasip.”¹⁴⁹

Türkçe

“Semenek kaynarken biz ona kepçe vuruyoruz
Her kes uykudayken biz deflerimizi çalıyoruz
Bu sevinç yilda bir kez yasanir
Gelecek seneye ya nasip ya nasip.”

1.3. Hizirelyas:

Anadolu’da kutlanan Hızir-Ilyas (6 mayis) bayrami bahar bayramidir. Efsanevi şahsiyete sahip olan bu iki kişinin bu gün (6 mayis) bulusarak, bitkileri kutsadıklarına inanilir.¹⁵⁰ İslam Türk inançlarında Hızir yahut Hızir- Ilyas konusu İslam tarihi boyunca bütün Müslümanları ilgilendiren ve yüz yıllarca değişik kültür ve inançların katkisiyle renklenmiş böyle bir konunun kaynaklarını tanımak, sağlam ve sihatli bilgi edinmek ve doğru sonuçlara varmak için şarttır.¹⁵¹ Anadolu’da kutlanan Hızir-Ilyas (6 mayis) bayrami bahar bayramidir. Efsanevi şahsiyete sahip olan bu iki kişinin bu gün bulusarak, bitkileri kutsadıklarına inanilir.¹⁵² Kuzey Afganistan’da özellikle İslami devirde tesekkür eden bazı orta Asya Türk masallarında Hızir motifine veya ak sakli, beyaz elbiseli ihtiyar tipine rastlanmaktadır. Halk arasında Hızir-Ilyas’la ilgili efsanelere baktığımızda onu bir kurtarıcı yardımcı ve değişik kılıklarla görünen bir şahsiyat olarak biliriz.¹⁵³ Hızir-Ilyas bir dilenci şeklinde hangi

¹⁴⁹ Sekila NAZER-I, doğum tarihi 1983.

¹⁵⁰ Ekrem SARIKÇIOĞLU. *Din Fenomenolojisi* Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi, Isparta 2002, s. 77.

¹⁵¹ A. Yasar OCAK, *İslam Türk inançlarının da Hızir Yahut Hızir- Ilyas Kültü*, Türk Kültürü Araştırma Yay., Ankara 1990, 21.

¹⁵² Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 77.

¹⁵³ Salim SAKAOĞLU, Türk Kültürü. S. 211-214 Mayıs, Ağustos 1987, YI XVIII s. 237- 238.

kapiya gelirse o evde huzur ve bereket dogacaktır. Hızır (as) oldugunu fark edenler, bas parmeginin kemiksiz oldugundan anlamaktalar. Hızır-Ilyas kültü ile ilgili inanç ve uygulamaların tek bir mensei değil zaman ve mekan içerisinde pek çok mensei ve kaynakların, kültürlerin katkısını kabul etmek gerekir. Hızır'la ilgili törenler söz konusu değil fakat bir folklorik bir yapı kazandığını görmekteyiz.

2. Sosyal Hayatta Görülen İnançlar

Adet ve inançların, toplumun maddi ve manevi hayatındaki olumlu yada olumsuz etkilerini , görmezlikten gelmek doğru olmaz. Halki doğru yöneltendir ilk sarti, halki doğru olarak tanımdır. Halki siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bulunduğu çizgiden daha ileriye götürmek, onun eğilimlerini, tutum ve, davranışlarının temelinde yatan şeyleri bilmekle mümkündür. Halki köstekleyen yada destekleyen âdet ve inançların, düşüncelerin köklerini bilmeden alınacak her tedbir, kısa süreli, kısır ve yanlış olur.¹⁵⁴

2.1. Evlenme:

Hayatin ikinci önemli dönemi olan evlenme, gerek kız, gerekse erkek yönünden bir geçit olduğu gibi, taraflar arasında yeni bir bağ kurması, aileler arasındaki düzeni ve ekonomiyi etkilemesi bakımından da, her zaman için üzerinde titizlikle durulanan, her safhası ayrı tören ve ayrı âdetlerle süslenen bir olay olarak önem kazanmıştır.¹⁵⁵ Kuzey Afganistan Türkleri arasında da evlilik yaşı köylerde 16 - 18 dir. Ortalama çocuk sayısı 7 - 9 olur. Şehir merkezlerinde evlilik yaşı 25 - 30 a kadar uzanır. Başlık parası uygulanmaktadır. Kızın annesine oğlan ailesi “ anne hakkı veya süt hakkı ” deyerekten bir miktar para verir. Başlığın biçildiği miktarın hepsi verildiğinde kızı olan değer de artar, hatta halk arasında “ kalınli gizim gadirli gizim ”¹⁵⁶ Evlenecek gençlere sunulan maniler dan bir örnek:

¹⁵⁴ Örnek, a.g.e., s. 9.

¹⁵⁵ a.g.e, s. 77.

¹⁵⁶ Fatma hanım, okur yazar, 1954.

Özbekçe

Her kisi toyuna yetissin
 Herkes arzu sefer görsün
 Maasin toyun yetsin
 Balalarinin bahtlari açilsin
 Basin toydan çikmasin,¹⁵⁷

Türkçe

Her kes düğününe katilsin
 Her kes imrensin düğününü
 Servetin bol düğünün eksik olmasin
 Yavrularinin sansi bol olsun
 Gecen her günün sevinçle dolsun

2.1. 1. Kiz Isteme ve Nisan Merasimi:

Evlenmede dogum gibi yeni bir yasama durumuna geçisi ifade etmektedir. Bu sebepten iki taraf da olumsuzluklardan korunmak için bir takım tedbirler almaktadirlar.

Kiz istemeye gidecek kayinvalide adayi, yakin akrabalaridan üç kisi daha yanina alarak kizin evine gider. Her sey yoluna girsin bir sorun çikmasin niyetiyle, Kiz istemeye götürülen seker ve kurabiyeler genelde hocaya okutur, at karincasi getirir kizin evine birakilir, karincalari kiz ailesi görmemeli.¹⁵⁸

Geleneksel kesimde, evlenme isine girisme ilk akrabalaridan baslanir. Kiz isteme Çarsamba ve Cuma günleri daha uygun olacagi inanci vardir. Evlilikler genelde görücü usulüyledir.¹⁵⁹ Kiz istemeye giden kisiler kizi begendiyse, kiz için elde edilen degerlendirmeler olumluysa (namuslu, terbiyeli, becerikli, evine ve törelerine bagli), oylan için kötü aliskanliklari bulunmayip, isine meslegine baglilik olmasi güzel özelliklerdir. Kiz ve oylan evlerinin karsilikli olarak bir degerlendirme sonucunda, “ Allah’in emri peygamberin kavliyle ” kiz istenir. Kiz tarafi da kabul ederse “ takdir kismet bilir, Allah yazdiysa bize de hayirli olsun demek düser ” cevabi verilir Nisan tarihi belirlenir. Bütün bu kararlar alinirken kiz ortalikta görünmez.

¹⁵⁷ Muratoglu-Kalafat-Türkeroglu a g e., s. 39.

¹⁵⁸ Sebnem hanim, okur yazar. dogum tarihi 35/ 1968.

¹⁵⁹ Nergis hanim , ilk okul mezunu okur yazar, dogum tarihi 1965.

Nisan merasimi kız evinde yapılır, nisan yüzüklerini gelin damat birbirine takar, nisan yüzükleri çok zaruret olmadıkça çıkarılmamasına özen gösterilir. Sebepsiz yere nisan yüzükleri çıkarıldığında nisan bozulur yada aralarında sogukluk girmesine sebep olur inanci vardır.¹⁶⁰ Nisanlı olan kız oğlan ailesine gitmez, oğlan ailesi geldiğinde saklanır. Nisanlisiyla düğüne kadar görüşmez, eger nisandan sonra icabet (dini nikah) yapılmıssa aile büyüklerinden sakli kısa görüşmelerin olmaları mümkündür. Görüşme yasagina dikkat etmeyenlere “evlenmeye dünden hazirmis ” derler ve ayıplarlar. Nisanlı kisiler birbirlerine sevgi ve hislerini ifade eden siirler de sunarlar:¹⁶¹

Özbekçe

GUL LÂLE

Ena gul lâle mene gul lâle
Kand-i sirin devrimiz gul lâle
Ah bodena bolip uçsam gul lâle
Bugday payinge düşemm gul lâle
Talihimden aynalay gul lâle
Ne güzel yarge düstümm gul lâle¹⁶²

Türkçe:

GÜL LALE

Iste gül lale, yine gül lale
Nasil sirin devrimiz gül lale
Ah bildircin olup uçsam gül lale
Bugday tarlana düşsem gül lale
Talihime kurban olayım gül lale
Ne güzel yare düstüm gül lale¹⁶³

Buna benzer siirlerle birbirlerini tanımaya çalışırlar.

¹⁶⁰ Sehla ZIYAYI okur yazar, dogum tarihi 1977 (Ser-i pul yöresine ait.

¹⁶¹ Sultan hanim okur yazar, 1940.

¹⁶² M. Sabri KARGER *Türkistan Halk Müziği* Baskı II, hazırlayan Türk ocakları Ankara subesi, İstanbul 1987 s.65.

¹⁶³ Kargar, a g e, s. 66.

2.1.2 Nikah Merasimi:

Evlenecek olan kadın ve erkek arasında şahitler huzurunda yapılan evlenme sözleşmesi, olan nikah ile aile kurulmuş ve eşler arasında karşılıklı hak ve sorumluluklar başlamış olur.¹⁶⁴ Milletler arası inançlara baktığımızda kimi inançlar göçler esnasında karşılaştıkları milletlerden, kimi inançlar toplumdaki topluma aktararak devam etmiştir.¹⁶⁵ Afganistan'ın genelinde medeni nikah'tan daha ziyade dini nikah kiyilir. Devletin medeni nikah zorlaması yoktur. Dini nikahın kiyilmesi için özel bir odaya imam basta olmak üzere oğlan ve kızın nikah şahitleri, yakın akrabalar(amca dayı) toplanırlar.Odada bulunan herkes diz çökerek oturur. Sağdış üzeri örtülü bir tas sekerli su getirip imamın önüne koyar, sekerli suyun bulunması her şey tatlıya bağlansın, başlık parasının tamamı verilmediyse kız tarafı bir sorun çıkarmasın dileğiyle.¹⁶⁶

Kız, dayısı veya amcasını peder vekil (vekilen baba) olarak seçer. Sebebi ona “evliliğe razı mısın?” şeklinde soru sorulduğunda kız babasına evet cevabını veremediği için peder vekil seçilir. Peder vekilin görevi bu kadariyle tamamlanmaz. O yeni evli çiftlerin sorunlarıyla ilgilenir. Özel günlerde yeni evli çiftler, önce peder vekillerinin evine ziyarete giderler.¹⁶⁷

İmamda iki tarafın şahitlerinden birer kişi peder vekil ile birlikte kızın bulunduğu odanın kapısına giderler, şahitler üç kez kız'a “ Murat kızı Hatice bu evliliğe razı mısın? ” derler gelin kız ilk sorulduğunda cevap vermez, ikinci kez sorulur, gelin adayi da alçak bir sesle “ Evet”cevabını verir. Şahitler üç kez gelinin dilinden evet cevabını duyuncaya kadar sormaya devam ederler.¹⁶⁸ Nikah kiyilirken gelin kızın eline makas ve kâğıt verilir, gelin elindeki kâğıdı küçük parçalara keser, sebebi geline sihir veya kötü nazar ihtimalinin önüne geçmektir. Bu önemlidir

¹⁶⁴ Ramazan BUYRUKCU, Din Görevlisinin Mesleğini Tesili Gücü, TDV.Yayınları., Ankara 1995, s. 197.

¹⁶⁵ Geniş bilgi için bakınız. Hatice KALPETEN, “Günümüz Türkiye’inde İnanç Problemlerinin Tarih Perspektifi Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, Günümüz İnanç Problemleri, İlahiyat Fakülteleri Kelam Ana Bilim Dalı Sempozyumu, Erzurum 2001.

¹⁶⁶ Hümayun NAZAR-I okur yazar doğum tarihi, 1971. (Ser-i pul yöresi)

¹⁶⁷ Rahile ELDAR. Okur yazar.1978.

¹⁶⁸ Hümayun NAZAR-I a g k.

mutlaka gelinler tarafından icra edilen tedbirlerden biridir.¹⁶⁹ Imam nikahi kıyar ve üzeri örtülü serbetin örtüsü alınır ve misafirlere dağıtılır, böylece nikah kıyma merasimi sona ermiş olur, isteyen resmi nikah kıyar, istemeyen kıymaz zorunlu değildir.¹⁷⁰

2.1. 3. Hes hur-i merasimi:

Hes hur-i, evlenme dedigimiz geçit döneminin en belirgin özelliğidir. Düğünden iki gün önce gelin ve damadın yakınları gelinin evine toplanır, düğün tarihi belirler, geleneksel değerlere ve kurallara uygun bir biçimde kutlanmasına çaba sarf ederler. Düğüne elden geldigince çok kimse çağırılmak istenir. Kimsenin unutulmamasına ve küstürülmemesine özen gösterilir. Ve düğün işleri (misafir ağırlamak, yemek servisi, vs.)planlanır. Bu toplantıya Hes hur-i adı verilir.Maddi durumu iyi olan akrabalar gelin ve damada yardıma bulunacaklarsa bu toplantıda bulunur, yardım sunarlar.¹⁷¹

2.1 4. Kına Gecesi:

Evlenme töreninde önemli merasimlerden birisi de “ kına gecesi ” dir. Kına merasimi kız evinde yapılır. Gelen misafirlere “ kına yemeği ” ikram edilir. Kına yakma merasimi için mumlarla süslü kına tepsi getirilir, damat kınadan biraz alır, gelinin avucuna yakar. Evlenme çağına gelen kız ve oğlanlar gelin ve damadın etrafına toplanır, dilek tutarlar 7 kız gelinin, 7 erkek de damadın avcına kına yakarlar, bu 7 gencin de en yakın zamanda evleneceklerine inanılır.¹⁷² 7 genç olmasına özen gösterilmesinin sebebi 7 sayısının uğurlu olduğu kabul edildiğindendir.¹⁷³ Nitekim çok eskilerden beri 7 sayısı insanları kendine hayran bırakmıştır. Bazı sistemlerin temelini oluşturmıştır.¹⁷⁴

Kına yakmak bir adaklanma ve sahiplilik nisanesidir. Eski Türklerden günümüze kadar gelebilen inanç bağlı adetlerimizden birisidir. Eğlence başladıktan

¹⁶⁹ Sugufe ZİYAYI. Yüksek okul mezunu, 1976.

¹⁷⁰ Hümayun NAZAR-I

¹⁷¹ Alisehir okur yazar doğum tarihi 28/ 1975.

¹⁷² Sehla ZİYAYI okur yazar, Mezar-i Serif yöresi, 1977.

¹⁷³ Sehla,

¹⁷⁴ Sarıkçıoğlu a g e. s. 88.

sonra gelin damat olgun bir kadin tarafından“ gollog bulsin oturing ” (düğününüz hayirli olsun birlikte oturun) duasi yapilir. Gelin damat ikisi de ayni anda birlikte otururlarsa evlilik dönemindeki kararlarda birlikte verecekleri inanci tasinir. Olgun biri tarafından oturtulmasi, gelinin de olgun ve becerikli olacagina inanilir.¹⁷⁵ Kina gecesi türküsü gelinin arkadaslari tarafından hep beraber okunur. Bu türküye “ yar, yar türküsü ” ismi verilir.

Özbekçe

YAR, YAR

Tagda tay kisnaydi at boldum diyip yar
 Oyda kelin yiglayd-i yat boldum diyip yar
 Yiglama giz yiglama toy seninki yar
 Astanas-i tiladan oy seninki yar
 Uzun, uzun argamciya alguncak'ga yar
 Daka goylay yarasad-i gelin-caka yar
 Daka goylay yeng-i ge tut gagaylik yar
 Yigitlaring bagriga od yagaylik yar¹⁷⁶

Türkçe

YAR, YAR

Dagda taylar kisniyor at oldum diye
 Evde gelin agliyor yad kaldim diye
 Aglama kiz aglama düğün senin ki yar
 Penceresi atindan ev senin ki yar
 Uzun, uzun urganlar salincak için
 Satan gömlek yenlerine dut dolduralim
 Yigitlerin bagrina ot dolduralim¹⁷⁷

Ve buna benzer türküler söylenir böylelikle kina merasimi sona ermis oluyor.

¹⁷⁵ Sugufe ZIYAYI,

¹⁷⁶ Kargar, a g e, s.65.

¹⁷⁷ Kargar, a g e, s. 66.

2.1 5. Gelin Alma Merasimi:

Oglan ailesi gelini almaya gelmeden önce gelinin çeyizi evine yerleştirilir, gelin baba evinden ayrılırken beline yeşil kusakla birlikte bir çift ekmek bağlanılır kusagi babası veya dayısı bağlar, kusagin yeşil renkli olması bahtli olması, ekmekse baba evinden rizkiyle çıksın diye. Baba kizina dua eder “ gittigin evde rahat ol hakkı helal ediyorum Allah yardımcın olsun vs.” gibi hayirli dualarda bulunur, gelin irayla basta babası ve annesi olmak üzere yakınlarıyla vedalası helal diler ve ayrılır.¹⁷⁸ Damat ailesi gelini yeni evine götürürken “ gelin ağı” (gelin akli) annesinin evinde kalmasın diye, kızın ailesinden habersiz ev esyasından küçük bir parça alınır, gelinin yeni evine bırakılır. Gelin yeni evine girmeden önce kurban kesilir ve kesilen hayvanın kanından gelin damadın ayakkabılarına sürülür. Ser-i pul yöresinde gelin yeni evine götürülmeden, önce kayınvalidenin odasına götürülür, sonra sırayla mutfaga götürülür, geline un, buğday, pirinç çuvalları açtırılır ki yeni evine geldiği günden itibaren yabancılık çekmesin ve rizki bol olsun. Kayınvalide gelinin diline seker sürer, kucagina erkek çocuğu verir ki aile fertleriyle arasında bir tatsizlik olmasın ilk çocuğu erkek olsun temennisi dir. En son gelin odasına götürülür, gelinin odasının esiginde yere yeni kumastan sergi serilir; gelin sergiye basarak yeni bir hayata başladığı, umut dolu bir gelecek istekleriyle odasına ilk adımı atar; sarılan sergi gençler tarafından alınır ve saklanılır. Gelin yeni odasına girer girmez üzerine buğday serpilir ki, bereket getirsin diye.¹⁷⁹

2.1. 6. Ayna Sarap Merasimi:

Gelinle damatın nikahtan sonra ilk kez aynaya bakarak göz göze gelmeleridir. Buna ayna-serbet merasimi de denir. Damadın evinde uygulanır . Gelinle damadın üzerleri yeşil bir salla örtülü. İkisi de ellerine kayınvalidenin verdiği Kur’an-i Kerim den bir az okuyarak aynı anda aynaya bakarak göz göze gelirler. Örtülen sal üzerlerinden alınır önceden hazırlanmış olan serbetten damat geline, gelin de damada içirir. Serbet içmelerinin sebebi hayat boyunca aralarına tatsizlik girmemesini arzulamak aynada temizlik ve saflığı temsil için dir. Kur’an-i Kerim okumanın nazar

¹⁷⁸ Hümayun NAZAR-I Tahmine okur yazar doğum tarihi 1973 . Sibirgan ve Mezar-i Serif Türklerine ait.

¹⁷⁹ Hümayun NAZAR-I,

ve kötülüklerden koruduguna inanilir. Bu uygulama yalnız kuzey Afganistan Türkleri arasında değil Pestular ve Tacikler arasında da yaygındır.¹⁸⁰

Sibirgan yöresinde Ayna sarap uygulanması mutlaka icra edilmeli, uygulanmazsa nazar, güvensizlik, tatsizlik gibi huzursuzlukları çiftler arasında ortaya gelme riski çok çıkarıcıdır inandır, Mezar-i Serif ve Ser-i Pul yörelerinde ayna sarap uygulanması bir gelenek olarak kabul edilir.¹⁸¹

2.1. 7. Selam Verme Merasimi:

Düğünün ertesi günü, selam verme merasimi uygulanır. Gelin, damadın ailesi basta olmak üzere düğüne katılan katılmayan bütün akrabalara selam gönderir, bir nevi damat ailesiyle tanışma merasimidir. Türkmenler ise düğünün ertesi günü gelini bütün akrabaların evlere götürerek, icra ederler. Özbekler ise selam verme merasimini düğünün ertesi günü damadın evinde selam verme merasimi icra ederler. Gelin odada oturur, molla apa (hoca hanım) Selam Name ismi verilen kitap tan parçalar okur, topluluk sessizce dinler, molla apa su söze baslar.¹⁸²

Özbekçe

BISMILLAHIRRAHMÂNIRRAHİM

Esse- lam aleykum evvel ul Hudayimge selam
Halik-i yekta öz-i dur pad-i sah imge selam
Asman-i be sütun halk eylegen perverdigar
Rizk-i ruz-i bergec-i kadir Hudayimge selam
Hazret-i Adam-din miras bizge toy-u gusuk
Toyge gelgenlarga hamma devletli kullarga selam¹⁸³

Türkçe

BISMILLAHIRRAHMÂNIRRAHİM

(Rahim ve Rahman olan Allah'ın adıyla basliyorum)
İlk selam selat Allah'ın olsun
Yaratıcı, Yaratan,tek olan alemlerin padisahia selam
Gök kubbesi sütunsuz durduran Allah'a selam olsun
Adem (as) den bizlere miras kalan bu düğün de eglenelim
Düğüne katılan katılmayan bütün kullara selam olsun

¹⁸⁰ Arasta ELDAR ilk okul mezunu, doğum tarihi 1968 ser-i pul ve Sibirgan yöresine ait.

¹⁸¹ a. g k.

¹⁸² Gözlemlerim, Sibirgan yöresinde. Türkü.

¹⁸³ Sahcihan AHMAD-I ilk okul mezunu Ser-i pul yöresine ait.1948.

Mola apa selam Nameden bu parçayı okuduktan sonra sıra geline gelir, damadin aile fertlerinin isimleri tek, tek molla apa tarafından yüksek sesle söylenir. Gelin her ismin ardından eğilerek “ selam olsun ” der. Böylece selam verme merasimi sona ermiş olur.

2.1.8. Hos Geldin Merasimi:

Hos geldin merasimi kayınvalide tarafından geline sunulan bir uygulamadır. Selam verme merasiminin ardından baslar. Kayınvalide gelinine aramıza hos geldin sözlerini sunarken gelin ayakta dinler. Söyle ki:

Özbekçe

Serv-i boyluk hos gadem rana kelin hos keldingiz
 Yorus-i tavus gabi Berna kelin hos keldingiz
 Lebler-i laf-i semen dek tisler-i dur dâne dek
 Ag oying tayar yakan bay baçça gz hos keldingiz
 Hag taal-i ey lasun mahbubingizni-i sizge yar
 On ogul-u bes giz bersun Huda, hos keldingiz¹⁸⁴

Türkçe

Servi boylum hos geldin yuvamıza aydinlik getirdin
 Yürüyüşü tavus misali nazli gelin hos geldin
 Dudaklari gül renkli d isleri inci misali
 Ak evin hazir evimizin nuru gelin hos geldin
 Allah taala ikinize her daim yar olsun
 Allah size on erkek, bes kiz versin, ey gelin hos geldin

Kayınvalide gelinine “ hos geldin ” sözlerini sunduktan sonra merasim biter.

2.1.9. Kutlama Merasimi:

Düğünün ertesi gün veya bir kaç gün sonra uygulanan kutlama merasimi gelin ve dama da yakınlarının sunduklari tebriklerdir. Misafirlere toplu halde tebrik nama okunur.

¹⁸⁴ Sahcihan AHMAD-I.

Özbekçe

Eyyâ dost-u azizim sizge toyungiz mübarek bat
 Eyyâ sahip temizim sizge toyungiz mübarek bat
 Taravet birle gelgen cistucuyingiz mübarek bat
 Hudayim gilsun sizge toyungiz mübarek bat
 Hudayim sad gilsun sizge toyungiz mübarek bat
 Huda her bendega bersun ogul gizdin eyya dostlar
 Kelipdur sizge yaringiz kiyav tura mübarek bat¹⁸⁵

Türkçe

Ey aziz dostum hepinize düğününüz mübarek olsun
 Ey temizlik dürüstlük sahipleri düğününüz mübarek olsun
 Mutluluk içinde çabaladığınız düğününüz mübarek olsun
 Allah ‘im mutlu etsin sizleri, düğününüz mübarek olsun
 Allah bütün kullarına oğlanlar ve kızlar nasip etsin
 Bu düğün geline ve damada mübarek olsun

2.2. Dogum:

Dogum insan hayatının baslangıç anıdır. Her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmistir. Yeni dogan çocuk sadece anne ve babasini degil ayni anda soyu ve kabileyi de sevindirir. Çünkü her dogum soyun ve kabilenin sayisinin, kuvvetinin artmasi demektir.

2.2. 1. Hamilelik:

Kuzey Afganistan Türklerinde hamileliğin ilk üç-dört aylık süresine aserme devresi (Bas karanga) denilmektedir. Degimin aslı “ as yerme”, bu biçimiyle “ yiyecek seylerden tiksime” anlamındadır. Bas karanga kelimesinin tam Türkçe karşiligini vermektedir. Çok yaygın bir inanca göre, Hamile kadın canı çektiğini yemediği takdirde zararını sonradan çocuğa çektirir.¹⁸⁶ Baska bir inanisa göre, hamile kadın balık eti yerse çocuğun agzi büyük olur; deve eti yerse, dokuz ayda dogacak çocuk onbir ayda dünyaya gelir. Deve eti yedigini sonradan fark ederse, bu durumda hamile kadın deve üzerinden üç kez geçirilir; böylece yükünü deveye atarak

¹⁸⁵ Sahcihan AHMED-I,

¹⁸⁶ Serife Hanim ev hanimi, dogum tarihi, 1951.

dogumun kolay geçeneğine, dogumun normal olacağına inanılır.¹⁸⁷ Hamile kadınlar saçlarını kestirirse çocuğun ömrünün kısılacığı inancı Sibirgan ve Mezar-i Serif yöresi de yaygınken, Ser-i Pul yöresinde rastlanmaz. Hamile kadın mecbur kalmadıkça cenaze evine ve merasimlerine gitmez, kişi hastalıktan vefat etmiş ise hastalığının çocuğa geçeceğine inanılır.¹⁸⁸

Hamile kadın kelle, paça yerse doğacak olan çocuğun kivircik saçlı olacağı, kime dikkatlice bakarsa doğacak olan çocuk baktığı kişiye benzeyeceğine özellikle Sibirgan yöresine inanılır.¹⁸⁹ Hamile kadının yatak odasında mutlaka K.K. bulundurulmalı ve gittiği her yere özellikle geceleyin yalnız gitmemeli, hamileye zarar vermesi muhtemel (cin çarpmasından) gibi şeylerden korunmalıdır.¹⁹⁰ Hamile hanımlar karınlarında ki bebeklerin sağlıklı ve gülbüz olmaları, kötü ruhlardan ve cinlerden korunmaları için bazı adetleri de yerine getirmelidirler:

2.2.2. Bibi Müskil:

Hamile kadın 7 kez Çarsamba günleri Bibi Müskil denen bir uygulamada bulunur. Söyle ki. Bir miktar kuru üzüm ve leblebi karışımına Yasin suresi, 7 İhlas, 7 Fatıha Süresi okunur, sofraya dökülür ,7 komsuya dağıtılır. Komsular hamile kadına hayırlı dualarda bulunur. Mezar-i Serif, yöresinde bu uygulama Sâr-i Pul ve Sibirgan yöresinde ki Türklerde yaygındır.¹⁹¹

2.2. 3. Bibi Perde Bos:

Hamile kadınlar için icra edilen mevlittir. Molla apalar (hoca hanımlar) tarafından hamile kadınlar için yapılır. Katlama ismi verilen hamur tatlısı hoca hanımlar tarafından hamile kadının evinde 3 kez yapılır, ocak başında tatlılar pistikten sonra 3 mum yakılır Kur'an-ı Kerimden süreler okunur (Tebareke, Ayet-el kürsi) birer kez okunur hamile kadına dualar edilir. Peygamberimiz Hz.Muhammed'e (s.v.s.) salavat getirilir ve mevlit sona ermiş oluyor. Bibi perde

¹⁸⁷ Mariye hanım, okur yazar, doğum tarihi 1976 .

¹⁸⁸ Dilcan RASİH Lise öğretmeni, doğum tarihi 1965.

¹⁸⁹ a g k.

¹⁹⁰ Zübeyde HANIM okur yazar, doğum tarihi 1956.

¹⁹¹ Gözlemlerim.

bos ta geçen Bibi kelimesinden kasit Hz.Fatma validemizdir, Bibi perde bos yapildiginda o eve mutlaka Hz.Fatma validemizin geleceğine ve dogum esnasında yardımcı olacağına inanılır.¹⁹²

2.2. 4. Bibi Sesenbe:

Hamile kadınlar 2 aylık hamilelik döneminden itibaren 7 kez Sali günleri mevlit okuturlar. Davetli misafirlere Omaç ismi verilen bir çeşit sulu yemek yapılır. Hamile kadına kız mı, erkek mi, istediği sorulur ve dualar hamile kadının istegi üzere yapılır, mevlit sona erer.¹⁹³

2.2.5. Çilten:

Çilten kirklama anlamına gelir. Özbek ve Türkmen Türklerine Kuzey Afganistan da yasayan Tacikler den geçmiştir. Hamile kadınların doğumunun kolaylaşması ve özellikle çocuğu yasamayan hanımların çocuğunun yasaması için uygulanır. İsminden de belli olduğu gibi, hamile kadın kirk evden kirk tas un, seker, yağ, toplar un helvası ve tandir ekmeği pisirir, yağlı pamuklardan hazırlanan kirk tane çubuk yakılır, hamile kadın sofraya basına geçer hayırlı dualara amin der, çubuklar sönünceye kadar dua edilir, un helvasını tandir ekmeğiyle birlikte kirk eve dağıtılır.¹⁹⁴ Malzemelerin 40 ayrı evden toplanması doğacak olan çocuğun rizkinin bol olması ve sağlıklı doğacağı inancını da tasınımaktadır.

2.2.6. Is çıkarmak:

Nazar halk arasında yaygın olan bir inançdır. Kötü ruhların hamile hanımlardan uzaklaşması için pisi pisirilir, atesine tütsü yapılır, tütsüden çıkan dumanın kötü ruhları uzaklaştıracağına inanılır.¹⁹⁵ Çocuğu olacak annenin içerisinde bulunduğu durum kendisine güzel sözlerle anlatılır; “ hamile oldu, ağır ayak oldu; boyunu budu, iki kat oldu ” gibi ifadeler kullanılır.¹⁹⁶

¹⁹² Sarıkçıoğlu s. 87-88.

¹⁹³ Süheyda KUREYSİ, Lise mezunu, doğum tarihi 1976.

¹⁹⁴ Sahgöl Hanim, emekli öğretmen, doğum tarihi 1937.

¹⁹⁵ Gözlemlerim. 16. Ağustos 2003.

¹⁹⁶ Muratoglu, Kalafat, a g e, s. 11.

2.2.7. Dogum Ani:

Kadının dogum sirasındaki güçlüklerini gidermek, onların kolay dogum yapmalarını sağlamak için bir dizi çarenin, uygulamanın da dogum olayı çevresinde kümелendiğini görüyoruz.¹⁹⁷ Dogum anında güçlükleri gidermek, kolay ve tez dogum yapmak için, yaslı ebe dogum sirasında “ Eller benim elim değil Fatma anamızın elleri, kolay kil ya-Mevla ” diyerek ise baslar. Fatma adı ile ilgili âdet; inanç ve etkiler, çok çeşitlidir. Fatma annemizin eli inancı hemen, hemen bütün Müslüman kültürlerde görünmektedir. Fatma annemizle ilgili inançlar, basta gebelik, dogum ve hastalıkların tedavisi, uğur ve bereket temini, onun adından güç, kuvvet almak gibi inançlardır.¹⁹⁸ Bilindiği gibi Hz. Fatma, Hz. Muhammed’in kızıdır. Müslüman Türklerin arasında o, ev işlerinde yardımcı, uğur bereket getirici becerikli, komsularıyla iyi geçinen birisiydi.¹⁹⁹

Dogumun gecikmesi halinde bir tavuk veya serçe kusu, üç defa gebenin basına gezdirilerek kesilir, kesilen tavuk veya kusun kani gebenin karnına sürülür, Hz. Hasan ve Hz.Hüseyin otu (Türkiye Türklerinde Fatma ana otu olarak tanınmaktadır), Hicaz yöresinden hacılarla getirilir, abdestsiz dokunulmaz. Dogum sancısı çekenlere suya konularak, suyu içiliyor, böylece dogum fazla gecikmeden gerçekleşeceğine inanılır.²⁰⁰ Dogumdan sonra kadınlar 40 gün yataktan çıkmazlar, yatakta kalma süresi kadının fizyolojik durumuna, dogumun güç ya da kolay oluşuna, iklime, çevre koşullarına, ailenin varlıklı veya yoksul oluşuna, gelinin sevilip ya da horlanmasına ve kimi âdetlere bağlıdır. Dogum, kadının bünyesinde önemli bir sarsıntı meydana getirdiği için, kadının belirli bir süre dinlenmesi gerektir. Gelenegin sınırları, önkosulu süreyse genel olarak kırk gündür.²⁰¹

Dogum olan eve 3 güne kadar çille tutulur (dogum yapan kişi bütün günahlardan uzak manevi yönden tertemiz olacağı inancı tasınıldığı için 3 güne kadar evden çıkmaz ve eve misafir alınmaz, bunlar gerçekleştirildiğinde dışarıda karşılaştığı ve

¹⁹⁷ Sedat Veyis ÖRNEK, *Türk halkbilimi*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1995, s. 139

¹⁹⁸ Hikmet TANYU “ *Fatma anamız Fadime Anamız ve el ile ilgili inançlar üzerine kısa bir araştırma* ” II. Milletler arası Türk Folklor Kongresi Bilgileri, c. IV. 1982/ Ankara s. 479.

¹⁹⁹ Nasuh GÜNAY, “ *Isparta’daki Halk İnanışlarında Eski Kültürlerin İzleri* ” Isparta’nın dünü bu günü yarını sempozyumu II. Bildiriler c. III, Isparta 1998 s. 283.

²⁰⁰ Zehra Hanım, okur yazar değil, dogum tarihi 1920.

²⁰¹ Örneğ, a g , s. 144.

eve gelenlerin günahlarının ona geçtiğine inanılmaktadır)²⁰²

2.2.8. Isim Takma Merasimi:

Kisiligi meydana getiren özelliklerden birisi süphesiz ki, Ad'dir. Ad, sadece sosyal bir kisiligi temsil etmez; majik anlamda bir kudreti de ifade eder. Onun için yeni dogan bir çocuga gelisi güzel bir ad verilmeyip, çogu kez majik olarak degerlendirilen nesnelere birinin adi konur. Verilen adin, o kimsenin karakterini, geleceğini, toplum içindeki yerini ve basarisini damgalayacak, sekillendirecek sembolik bir “ öz ” tasimasina dikkat edilir. Ad bir bakima insanin varligini ifade etmektedir.²⁰³

Kuzey Afganistan da yasayan Özbek Türklerinde isim takma merasimi dogumdan üç gün sonra evin büyüğü tarafından bir dua ile icra olunur. Türkmen Türklerinde ise mahalle imami tarafından kulagina üç kez ezan okutulur, seçilen isim ezandan sonra çocugun kulagina üç kez imam tarafından seslendirilerek icra olunuyor.²⁰⁴ Ismi konulduktan sonra ebe sogani, mayali hamurla karistirir bebegin alnina, annenin gögsüne sürer ve bıçakla pırpılar, bebegi nazardan korumasi ve annenin sütü kesilmemesi için üç çift (siyah beyaz renkli) nazar boncugu sag omuza takar. Bebegin genzine süt kaçınca sirtina vurulur ve “ pir olsun ” denilir, yani yasli dede veya nine olsun niyetiyle söylenen sözdür. Bebegin ilk saçinin pis olup o eve ugunsuzluk getirecegi inanci tasidigi için bebek bir yasina girmeden önce saçi mutlaka Kesilmelidir.²⁰⁵

2.2.9. Seb-i ses:

Çocukta, tipki gebe kadin gibi bir takim “ geçis”leri izlemek zorundadır.²⁰⁶ Seb-i ses dogumun altinci gecesi aile dostlarına verilen ziyafettir, bebegi ziyarete gelmek isteyen dostların hepsi Seb-i ses gecesi toplanirlar, teker, teker kucaklarına alir bebege hitaben “ Allah seni ailene hayirli evlat olmani nasip etsin, ömrün uzun, bahtin güleç, rizkin bol, bagin mahkem olsun.” v.b. hayirli sözlerle hediyelelerini takdim ederler, Seb-i ses'te bebege getirilen hediye yi kim ilk giydirirse onun da

²⁰² Gülcan Hanim okur yazar, dogum tarihi 1963.

²⁰³ Örnek, a g , s. 52.

²⁰⁴ Kemaleddin ZIYAYI, emekli öğretmen, dogum tarihi 1943 .

²⁰⁵ Ruhsane Hanim okur yazar, dogum tarihi 1967.

²⁰⁶ Tanyu, a g e, s. 66.

yakin zamanda çocuğu olacagina inanilir ve, genelde çocuğu olmayan hanimler tarafından giydirilir. Seb-i ses'te bebege ilk giydirilen takım saklanır, bebek 1 yasina bastiginda çocuğu olmayan bayanlara parçalar halinde dagitilir ve tez zamanda onlarında çocuk sahibi olacagina inanilir. Seb-i ses merasimi Ser-i pul ve Mezar-i Serif Türkleri arasında sevinç ve eglence amaciyla yapilirken Sibirgan'da yasayan Özbek ve Türkmen Türkleri arasında yukarida bahsi gecen amaçla uygulanmaktadır.²⁰⁷

2.2.10. Besik Toyu:

Dogumdan sonra , çocuğun gelismisini izleyen;onun anneyle babayla, ailenin öteki üyeleriyle ve toplumsal çevresiyle iliskilerini düzenleyen bir dizi kural, âdet, tören, islem ve pratik vardir. Çocuğun korunmasi, büyütülmesi, giderek bagli bulundugu grubun ya da kültürel ortamın benimsedigi, bir örneklestirdigi kaliplara, yargilarina, kisaca modele uydurulmasi için bir çok asamadan, erginleme isleminden geçmesi gerekmektedir. Bu islem ve pratikler, töre ve törenler önem ve siralarina göre kimi zaman kati, kimi zaman da esnek bir biçimde uygulanirlar.²⁰⁸ Çocuğu sicak ve soguktan, tehlikeler den korunmak; çocuğun fizikî gelismesini saglamak için çocuğu besige korlar. Besigin ikinci önemi, içine dari doldurulan özel bölmesidir. Dari çok az yük ile seklini degistirir. Yani çocuk dari bölmesinin üstüne yatarsa, o anda çocuğun vücudu o bölmeye batip, bölmenin içinde çocuğun kalibi meydana gelir. Yani henüz kemikleri yumusak ve vücudu degisken olan çocuğun narin yapısına zarar gelmeyip kemiklerde sikisma ve bozulma olmaz ve hatta dari yavas büyüme de hassasiyet gösterip yanini açar.²⁰⁹ Bu yüzden kuzey Afganistan Türkleri besige çok önem vermektedirler. Besik toyu'da önemli olup hanimler arasında icra olunur.²¹⁰

2.3. Cenaze:

Dünya hayatini terk eden veya ruhunu teslim etmis dedigimiz insan için

²⁰⁷ Sabire ZIYAYI Lise öğretmeni, dogum tarihi. 1962.

²⁰⁸ Örnek, a g e, s. 147.

²⁰⁹ Orhan SÖYLEMEZ “ *Erges Uçkun ve Yurt Kosuglari* ” Yedigün Mücellithanesi, Istanbul 1997 s. 16.

²¹⁰ a g e, s. 16.

kullanılan bir tabirdir.²¹¹ İslam'ın zaman tasavvuru bir noktada başlayıp, diğer noktada son bulan bir doğrultu şeklindedir. Bu sebeple, zaman ve tarih geri alınmaz, tekrar edilmez. İnsanın da bu geri dönüşü olmayan zaman akisi içinde dünyaya gelir, yaşar, ölür.²¹² Hayatın son duragi olan ölüm, insana acı ve keder veren bir bitis olmaktan çok, insani korkutan, çaresiz kilan ve sirrına erismesi güç olan bir olaydır. Ölüm eninde sonunda gelecek, bir gün kurbanini alıp götürecektir. Zaman, zaman bu korkunun baskisi altında tedirgin olan halk düşüncesi, çoğu kez çevresinde olup biten olayları, esyanın su ya da bu şekilde duruşunu, düşündeki bir görüntüyü ölüm için birer önbelirti saymıştır.²¹³

Yalnız yaşayanlar değil, ölümler de kutsal kuvvetle dolu olarak görülürler. İnsanın ruhen yaşamaya devam ettiği inancı ve hayalet olarak geri dönebileceği, salgın hastalıklara sebep olabileceği korkusu, onlarda korunma, dostluklarını kazanma eğilimlerini ortaya çıkarmıştır. Bunun için tehlikeli, düşmanca tesirlerinden korunmak için önlemler alınır.²¹⁴ Kuzey Afganistan'da cenaze anlayışı, fani vücudun ve bu dünyaya misafir gelen her insanın, son düğünü, şerefli bir cenaze merasimidir.

2.3.1. Cenazenin yıkanması:

Cenazenin yıkanması için kullanılan esyaların (kova, tas, kese, sabun, vs.) yeni kullanılmamış olması gerekir, ölüye kullanıldıktan sonra da eve uğursuzluk getireceği inancı ile bu malzemeler cenazeyi yıkayan kişilere verilir. Ceset yıkanırken biri tarafından Kur'an okunur. Ölü kefen lendikten sonra kahve renkli bir seccadeye sarılır, seccadenin kahve renkli olması, üzümlü ve kedere işaretidir. Ölünün yıkandığı yerde üç gece mum yakılır. Türkmenler arasında ölen kişinin ruhunun gece o ortama geldiği inancı vardır.²¹⁵ Özbekler ise, mumların mezarda ölüye aydınlık edeceği inancını tasir.²¹⁶

²¹¹ BUYRUKCU, a g e, s. 189.

²¹² Sarıkçıoğlu, a g e, s. 225.

²¹³ Örnek, a g e, s. 90.

²¹⁴ Sarıkçıoğlu, a g e, s. 180-181.

²¹⁵ Sahsenem KERİM-I, okur-yazar değil, doğum tarihi 1973 .

²¹⁶ Rezegül Hanım, okur-yazar değil, doğum tarihi 1967.

2.3.2. Iskat Isleri:

Cenazeye gelenlere “ iskat ” denilen bir miktar para, küçük büyük ayırtmadan verilir.²¹⁷ Ölen kisinin ailesi basta olmak üzere yakınları ezâ giysisinden giyerler. Vefat eden kişiye saygıdan dolayı genç ise üç ay, yaşlıysa (yas - matem) yedi aya kadar ezâ giysisi çıkarılmaz; toplum tarafından yakınlarını kayıp eden aileler ezâ giysileriyle daha kolay seçilirler.²¹⁸

2.3.3. Cenaze ardından yapılan işlemler:

Ölü çıkan evde en az üç gün üç gece kazan kaynamaz. Her türlü ihtiyaç komsu ve yakın akrabalarından gelir. Cenaze olan evde yedi gün yedi gece insan eksik olmaz. Ne kadar insan gelirse gelsin yemek pisirilmez, çünkü acili ailenin baskalarına yemek pisirmesi adetten değildir.²¹⁹

2.3.4. Üçüncü Gün

Ölü evinde Kur'an-i kerim okutulur ve dua edilir. Vefat eden kisinin giysileri fakirlere ve ölüyü yıkayan kişilere dağıtılır.²²⁰ Elbise yalnız bir örtünme ihtiyacı değil, aynı zamanda gizemli bir nesnedir.²²¹ Bu yüzden vefat eden kişi eğer toplum tarafından sevilen, molla veya uzun ömür yaşayan birisiyse, giysileri kutsal sayılarak yakınları tarafından saklanır ve yeni doğan bebeklere vefat eden kişiye benzesin inancıyla kullanılır.²²² Kirkinci gün mevlit okunur.

Büyük bas hayvan kesilir ve “ as ” tabir edilen hamur yemegi ile Özbek pilavi pisirilir, mahalle ve akrabalara dağıtılır.²²³ Birinci yıldan başlayıp her kesin kudretine göre her yıl mevlit yapılır ve mahalleye ziyafet verilir. Matem sona erime giysiler çıkarılır ve vefat eden kişi için dua edilir. Kuzey Afganistan Türkleri arasında ölümü düşündüren inançlar mevcuttur Çağırışim yoluyla ölümü hatırlatan, daha doğrusu ölüm için ön belirtili sayılan olayların dışında, ölümü çabuklastıran ya da ölümü

²¹⁷ Söylemez, a.g.e, s.19.

²¹⁸ Fatima Nine, okur-yazar değil, doğum tarihi 1920.

²¹⁹ Ferhunde Hanim, lise mezunu, doğum tarihi 1983.

²²⁰ Ferhunde Hanim.

²²¹ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s.61.

²²² Kemaleddin Ziyayi.

²²³ Kemaleddin Ziyayi.

getiren bir takım eylemler vardır ki, bunlardan kaçınmak gerekmektedir.²²⁴

Rüyada vefat eden birini görüp onunla konuşursa ölü onu yerine çağırırsa o evden ölü çıkacağına inanılır.²²⁵ Rüyada ermiş meyveyi ağaçtan döküldüğü görülürse birinin öleceği inancı tasinir.²²⁶

Evin damında baykus öterse ölü çıkacağına isaret sayılır.²²⁷ Sevimsiz bir hayvan olan baykusun, sevimsiz bir olay olan ölümü akla getirmesine dek bir takım çağırışlar hep ölümü düşündürmekte, hep ölümü hatırlamaktadır.

Ölünün yıkanmasında kullanılan lif ve sabun içeriye alınmaz.²²⁸ Ölüyle ilişkisi olan her şey, hem ölüyü hatırlaması bakımından, hem de onlarla su ya da bu şekilde temas etmek sonucu insanın ölebileceği korkusunu hissettirmektedir.

Ölen kimsenin tabu olması, ölenin sağlığında kullandığı esyalarının, ölüm anında onunla temas etmiş öteberinin de tabu olacağını kaçınmaları gerekmektedir. Ölü mezara götürüldükten sonra yatağın yerine tas konur.²²⁹

²²⁴ Örnek, a.g.e., s.90.

²²⁵ Fatma Nine.

²²⁶ Zühre FERHAT, İlkokul öğretmeni, doğum tarihi 1976.

²²⁷ Selime Nine, okur- yazar değil, doğum tarihi 192.

²²⁸ Dilcan Hanim, lise öğretmeni, doğum tarihi 1959.

²²⁹ Mehbube Hanim, Lise öğretmeni, doğum tarihi 56/ 1947.

ÜÇÜNCÜBÖLÜM

ÇESİTLİ HALK İNANÇLARI

1. Tabiat Olaylarıyla İlgili

Özellikle İslam ülkelerde yağmur yagdırmak için bir takım kültürel işlemlere başvurulmaktadır. Bu işlemler, uygulandıkları yerlerdeki yöresel, dinsel ve etnik renklerin, motifleri dışında, mekanizmaları ve genel çizgileriyle aşağı yukarı aynıdırlar. Yağmurla su yada bu şekilde ilgi olduğu kabul edilen objeleri, metafizik güçten de yararlanarak bir takım işlemler ve törenler içinde kullanıp, yağmur yagdıracak doğa üstü kudretleri olumlu yönde etkilemek.²³⁰

1.1. Yağmur duası:

Bütün dinlerde bir takım dualar vardır.²³¹ Hemen hemen bütün ülkelerde olduğu gibi Afganistan'da da ister şehirde ister köylerde olsun hocalar ve halktan bir grup meydanlıkta toplanır yağmurun yağması için dua ederken mahalle büyükleri gençlere yağmur duası betlerini öğretirler. Gençler bir araya toplanır yağmur yağması için de su dua beyitlerini okurlar:

Farsça

Ya Rab, sebep-i hayat-i hayvan bifirist
Ez havan-i kerim nimet-i elvan bifirist²³²

Türkçe

Rabbim, canlıların hayat sebebi olan nimetini gönder
Kerim sofrandan rengarenk nimetlerini gönder

Bu arada yağmurun yağması için bazı uygulamalar yapılır. Mesela:

Sogan kabuğu, yılan kabuğu yakılır, semaya su serpilir, Ates yakılıp üzerine su dökülür, Yere üç kez bıçak saplanır,

Yağmur yağmaya başladığında da çocuklar su manileri söylerler:

²³⁰ S. Veyis, ÖRNEK, *Sivas ve Çevresinde Hayatin Çesitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, DTCF Yay., Ankara 1966, s.96.

²³¹ Osman CILACI, *Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi*, mimoza Yay., Konya 1994, s. 223.

²³² Salim, SAKAOĞLU, "Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler", *Türk Kültürü Dergisi*, S.211-214, Ankara 1980, s.239.

Yagmur yagdi alemge
 Yugurup bardim halemge
 Hale hale has kaldim
 Has kalsen çömcey tergin
 Çömcey terdim bir koçak
 Nan pisirdim kirk koçak
 Halka iyince berim
 Menge yelekçe bedri
 Yelekti giydım çıktım
 Katta boldım zamanla

Yagmur yagdi dünyaya
 Kostum gittim teyzeme
 Teyze teyze acıktım
 Acıksan kiymik topla
 Kiymik topladım bir kucak
 Yekmek pisirdim kirk kucak
 Halka yiyince verdim
 Bana cepken verdi
 Cepkeni giydım çıktım
 Büyüdüm geldim zamanla

Gerek yagmur yagdirma, gerekse yagmur dindirme için yapılan islemler ve savunma törenler, büyüünün temas ve taklit ilkelerine dayanan, arzu bu uygulamalar, ak büyü alanına girmektedir.²³³

²³³ Örnek, a.g.e., s. 104.

1.2. Günes Tutulmasi ile Ilgili Inançlar

Insanlık tarih boyunca gök yüzüyle ilgilenmiştir. Günes tutulmasıyla ilgili inançlar Afganistan'da da değerli İslam ülkelerinde olduğu gibi iyiye işaret etmediğine inanılır ve su sebeplere bağlanmaktadır.

1. Tanrı tarafından kullarına verilen bir cezadır.

2. Günes tutulduğunda devlete zarar verecek bir olay olacaktır.

3. Günesle Ay birbirine asikti ama onları ayırdılar senelerdir asik masukunu görmek için cabalar. Günes Ayi görmek için erkenden doğar, ay da Günesi görmek için sabaha kadar uyumaz bekler belki görürüm diye. Günes Ayi gördüğü ana Günes tutulması denilmektedir ki bu olay iyiye işaret değildir.

4. Şehitlerin yer yüzüne geldiği an Günes tutulur.

Günes tutulduğunda kötülüğü uzaklaştırmak için bazı önlemler alınmaktadır.

Günes tutulduğunda Kur'an-ı Kerim'den Vessem's süresi okunur, İsteyen hafızlar hatim indirirler. Günes tutulduğu esnada orta yaşlı bir kişi bakır tencereyi güneşe doğru tutar ve üç kez çalar. Bu sesi duyan her kes hayırlı dualar etmeye başlar.

Hamile kadınlar güneş tutulduğu esnada hiçbir yerini kasımamalı, kasındığı zaman çocuk doğduktan sonra kasındığı deri üzeri kırmızı renk olur. Bu bölgeye "Nar" ismi verilmektedir. Bundan dolayı doğan bebeğe kızsa ismi Nar hal, oğlansa ismi Nar Muhammet, konur. Eğer sürekli ismiyle hitap edilirse "Nar" olan bölge kendiliğinden iyileşir inancı vardır.

1.3. Ay Tutulmasi ile Ilgili Inançlar:

Nasıl ki Günes tutulması yer yüzündeki bir takım olaylara on birliği sayılıyorsa, ay tutulmasıyla ilgilide inançlar mevcuttur.

Afganistan'da iyiye işaret ettiğine ve yılın hayra vesile olacağına inanılıyor. Ay tutulduğunda Kur'an-ı Kerimden Vessem's suresi okunur ve dua edilir. Halk arasında ay tutulmasıyla ilgili bazı inanışlar asırlardır devam ede gelmiştir, örnekler şöyledir.

1. Ay tutulduğunda kötülükler bitecek.

2. Ayın Güneşi gördüğü ana Ay tutulması denilmektedir.

3. Ay tutulduğunda Aya doğru ayna tutulur özellikle genç kızlar dileklerde bulunurlar. Böylece dileklerinin gerçekleşeceğine inanılır.

1.4. Yıldızlar ile İlgili İnançlar:

Yıldızlarla ilgili inançlar, diğer ülkelerde olduğu gibi Afganistan'da da mevcuttur. Yer yüzündeki bir takım olaylara önbelirti sayılan halk deyişiyle gökte yıldız kayınca birisinin ölümüne işaret olduğuna inanılmaktadır. Yer yüzündeki insanların gök yüzünde birer yıldızı olduğu inancına dayanarak, parlayan yıldızlara bakılır ve “ beninde yıldızım parlasın ” şeklinde dileklerde bulunan halk kuyruklu yıldız görüldüğünde ülkede bolluk ve bereket olacağına inanmışlardır. Buhar-i ve Tirmizi, Hz. Peygamberimizin gökte kayan yıldızı görünce bunun cinlerin taslandığına hamletmeyeceğidir.²³⁴

²³⁴ Buhari, s.34/1, Tirmizi, 34/2

2. Büyü İle İlgili İnançlar Ve Uygulamalar

2.1. Büyü:

Büyü tabiat üstü güçler yardımıyla tabiati etkileyerek olagan üstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler için kullanılır.²³⁵

Din dışı dua ve hareketler ile ruh üzerinde tesir etmelidir. Buna sihir de denilir.²³⁶ Dini örfte sihir, sebebi gizli olmakla, gerçeğin ziddına tahayyül olunan, gözbacılık, yaldızcilik, sarlatanlık tarzında cereyan eden herhangi bir şey demektir.²³⁷

Eric J. Sharpe büyü'yü (Magic) bir kişi veya grup tarafından, tabiatüstü güçleri kontrol etme veya onları kullanma yoluyla olayların akısına belirli bir yönde etki etme tesebbüsü olarak tanımlar. Ancak, büyü, tüm güçlerin nihai kaynağı olan, tanrı ile bir ilişkiye girmenin yollarını araştırarak dinden ayrılır. Bu sebeple din ve büyü arasındaki fark bir zihin faaliyeti olmaktan öteye geçmez: İkisi arasındaki sınır, özel örneklerde çok belirsiz olabilir. Aynı davranış hem “ dini ” hem de “ büyüsel ” olarak yorumlanabilir.²³⁸ Büyü,afsun, nirenk, füsün gibi tabirlerle anılır. Kur'an'da değişik münasebetlerle istikaklar la birlikte 80'den fazla yerde geçer. Bununla birlikte asırlar öncesinden günümüze kadar, ilkel insandan, ileri toplumlara kadar her yerde varlığını sürdürmeye devam etmiş, “ (folklor) ” halk bilim²³⁹ içerisinde yer almıştır.

Eski Türk dilinde büyü bügi,.büğü,.sekinde yazılmakta ve “ sihirbaz, din adamı ” anlamına gelmekte idi. Daha sonra “ akıllı ” anlamını kazanan kelime, bilge ile anlamda olmuş gözükmektedir.²⁴⁰ Uygur Türkçesinde, hakim, tabiat üstü, büğü, bilgili, hikmetli, bilgeli olarak kullanılmıştır.²⁴¹

Büyünün, Almanca ve Fransızca karşılığı magie ve İngilizce magi , magic kelimelerinin aslinin Yunanca mago' dan geldiği bilinmektedir. Pehlevi dilinde büyü

²³⁵ Hikmet TANYU, “ Büyü ”, *D.I.A.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. VI, Ankara 1992, s.501

²³⁶ Anadolu, a.g.e., s.11.

²³⁷, Ali Osman ATES, *Kur'an ve Hadislere Göre Cinler Büyü*,Ogul Matbaacılık, İstanbul 1995, s.11.

²³⁸ Eric J. Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, (çev. Ahmet Güç), Arasta Yay., Bursa 2000, s.7.

²³⁹ Cemal ANADOL, *Büyü, Sihir, Tilsim, Cin Çarpması*, Kamer Yay., İstanbul 1997, s.9.

²⁴⁰ Tanyu , a.g.md., s.501.

²⁴¹ Anadolu, a.g e., s.105.

magu kelimesiyle karsilanmakta, eski Iran'da tabiat üstü güçleri kullanabildigine inanilan (Mecusi) rahiblerine magus denilmektedir.²⁴² Islam kaynaklarinda mecüs, mecusi seklinde geçen kelimelerin, tabiattaki bazi varlik ve olaylari yönettiği, gairten haber verdigi,büyücülükle bazi isleri gerçeklestirdigi kabul edilen bu sinif için kullanildigi söylenebilir. Büyünün asil amaci insana ve olaylara etki ederek bol ve çok avlama, balik tutma, hayvan yetistirme, düşmani yenme, zarara ugratma veya öldürme, çocuk, ürün ve mal çoğaltma, kadin elde etme, hastaliktan kurtulma, kisacasi bitkileri, hayvanlari, insanlari, tabiat olaylarini ve güçlerini kontrol ederek su veya bu kisi yahut kisilere iyilik ya da kötülük etmek suretiyle bir menfaat saglamadir.²⁴³

Afganistan'in Sibirgan ve Derzap yöresinde yasayan Türklerin arasinda da büyü uygulamalari görülür. Çesitli hastaliklar ve iyi dilekler için, molla tarafından muska yazilir ve kisi iyilesinceye kadar yaninda tasir. Dilekleri ve hastaligi iyilestikten sonra yaninda tasidigi muskayi akar suya atar. Suyu atma sebebi ise geçmiste yasadigi olaylari bir daha yasamamak için, sikintilari akar suyun götüreceğine inanilir.²⁴⁴

2.2. Muska:

Arapça hirz ya da hicab olarak adlandirilir. Afganistan'da Taveyz ismi verilmektedir. Bir deri, metal kutu ya da bir sargi içerisinde genellikle kare veya üçgen seklinde sarılarak saklanir, cinler, kötü ruhlar, talihsizlikler, hastaliklar ve belalara karsi bir kalkan olarak tasinan koruyucu söz ve sifre içerikli yazili metinlerdir. Bunlar el ile yazilir ve bazen çesitli sekillerle özel büyük formüllerini içerir.²⁴⁵

Halk arasinda nazardan korunmanin bir diger yolu da muska kullanmaktır. Hastaliklari saglatma, ya da, düşmandan gelebilecek kötülükler, görünmez kazalar, vb. gibi herhangi bir zarari önleme amaci ile üstte tasinan yazili kagida denir.²⁴⁶

Sibirgan ve Mezar-i Serif'te muskaya bas vuran kisiler uzaklastirici sistem

²⁴² Tanyu , a.g.md., s.501.

²⁴³ Tanyu , a.g.md., s.501.

²⁴⁴ Turd-i Murat, lise mezunu, dogum tarihi 1979.

²⁴⁵ Gündüz SINASI, *Din ve Inanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara 1998, s.271.

²⁴⁶ M. Sakir ÜLKÜTASIR; "Muska", *Halk Bilgisi Haberleri*, c. IV, Ankara 1934, s. 142.

olarak, hastalıklarda, ölümden ve diğer felaketlerden korunma ve hastalıklardan kurtulma, iyileşme, malin- mülkün, evin- barkin kötülüklerden korunması için kullanılırlar.

Saldırı metodu olarak, insan hayatına, sağlığına ve mutluluğuna zarar verme, mala mülke, eve- barka zarar vermek amacıyla kullanılır. Ülkenin hemen hemen her tarafında halk arasında yaygındır.

Arzuya dayanan uygulamalar için, uygun doğa olaylarını insanların lehine kullanmak, olaylardan ve benzer şeylerden bir şeyin olup olmayacağına dair kehanette bulunmak, doğa üstü kudretleri elde etmek, maddi servete kavusmak. İstekleri için kullanılır. Ülkede büyüyle uğrasan kişiler İran ve Pakistan'da özel kurslar görerek yetişirler. Muskaya su değdiğinde veya iğne sokulduğunda özelliğini kayıplar eder, inancı tasandığından büyü yaptıran kişi titiz davranır 40 gün sağ omzuna takılı tasir, dileği yerine geldiğinde akar suya atar. Köylerde daha çok rastlanan büyü, Molla ismi verilen kişilere tarafından para karşılığı yaptırılır. Mollalar gelirlerini bu yoldan kazanırlar ve ülkenin zenginlerinden sayılırlar. İki kişinin arasını yapmak için yazılan muskallardan bir örnek.²⁴⁷

??s ???????
Hupbul-el - el hupbul- el hupbu- hupbul-el
Kisilerin ismi

Bir taraftan halka ait büyüler, yüzyıllar boyu ağızdan ağza yayılarak “ gelenek ” haline gelirken, bazı alimler “ gizli ilimler ”e vakif olarak, birtakim büyü sistemleri geliştirmişlerdir. Bu yazılı sistemlerin başında; bedüh, cetvel ve vefk'ler gelmektedir.²⁴⁸

²⁴⁷ Azim MOLLA, doğum tarihi 1955.

²⁴⁸ Anadol, a.g.e., s.71.

Bedüh: Bir tilsim kelimesidir. Soldan saga ve yukaridan asagi üç irali, sihirli bir karenin ifade ettigi tilsimdir. Arapların sihire ait en eski kitaplarında, bu sihire fazla önem verilmemekle beraber, Gazali; güç meselelerin halında izahi mümkün olmayan bir yardımcı olarak gösterilir. Bazı sihir kitapları, “ Bedüh ” kelimesinin bir şahıs adı olduğunu yazar. Halk arasındaysa “ Bedüh ” bir cin’dir, harfler ve rakamların yazılması suretiyle yardımı sağlanır.²⁴⁹ Afganistan’da halk arasında sıkça rastladığımız sihir ve tilsim uygulamaları hemen hemen bütün ülkede yaygındır. Halk çaresiz kalınca kurtuluş kapılarını bu işleri meslek haline getiren kişilere giderek bulurlar. Molla Kerim, bu yollarla kişilerin isteklerinin yerine geldiğini, senelerdir iyilemeyen hastaların şifa bulduğuna şahit olduğunu ve bir inanç meselesi olduğunu açıklıyor.

Cetvel: Bir sihir deyimidir. Eskiden “ dere, akar su ” demek idi. Bundan başka cedvel ve plan anlamına gelmektedir.²⁵⁰ Böylece, hatim müradifi olarak, bir sihir tabiri olur; bu takdirde dört köseli, yahut çok köseli, bazen da devreden bir takım şekillere bırakılır ki, içerisine, muhtelif tarzlarda, sihir hassasını haiz isimler yahut işaretler yazılır. Bunlar ekseriye bir takım anlaşılmaz yazılar ve hatta Arapça harfler ve rakamlar, sihirli kelimeler, Allah’ın, meleklerin, şeytanların ve yıldızların, hafta günlerinin ve unsurlarının adları ile nihayet Fatiha, Yasin süresi, ayet el-kürsi gibi Kur’an ‘dan bazı ibareler vs’dir.²⁵¹ Bunlar ekseriye bir takım anlaşılmaz yazılar ve hatta Arapça harfler ve rakamlar, sihirli kelimeler, Allah’ın meleklerin, şeytanlarının adları ile nihayet Fatiha, Yasin Süresi, Ayt’el- kursi gibi Kur-an’i kerim den bazı ibareler v.s. dir. Cetvellerin hususi bir nev’i Vefk denilen murabbalardan teskil olunur; bunların gerek şekli gerek ufki ve gerekse kutri hanelerine yekdigeri daima bir- birine denk olacak rakamlar sıralanır.²⁵² Akçe ve Derzap de yaygın olarak halk tarafından benimsenmiş olan bu sihir en çok zengin olmak, evlenmek, niyetiyle mollalar tarafından para karşılığı yapılır. Aşağıdaki Cetvel örneği şöyledir.²⁵³

²⁴⁹ a.g.e., s.72.

²⁵⁰ E.GRAEFE, “Cetvel”, *M.E.B. İslam Ansiklopedisi (I.A.)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., c. III, İstanbul 1993, s.43.

²⁵¹ Anadol, a.g.e., s.77-78.

²⁵² Graefe,a.g.md., s.43.

²⁵³ Halide Hanım, okur-yazar, doğum tarihi 1961.

?? 13	???? 36	??? labah
??? 121	???? 1114	????? 61111
?? lailla	???? 6111	??? labah ??

Zengin olmak amacıyla yazılan bu büyü çesidi atese yakilir ²⁵⁴

?? ?? Dü 13	????? 61618
????? la 1241	????? 61211

Evlenmek amacıyla yazılan bu büyü çesidi ise suya ezilerek içilir. ²⁵⁵

İslamiyet'te yazılı büyüünün tipik örneği cetvel ve vefk denilen büyüsel geometrik şekillerdir. ²⁵⁶

Vefk: Tilsimli kare demektir. ²⁵⁷ Üzerinde belli kaidelere göre sayıların, harflerin veya kelimelerin yazıldığı hanelere ayrılmış satranç tahtası, gibi bir kare olup, hastalıklara karşı ve diğer bütün sakatlar için müsha (muska) olarak takilir, yahut her çesit sihir (büyü) için kullanılabilir. Vefk'le ilk uğrasan Gazali olmuştur.

²⁵⁴ Sah-i Merdan Gul, okur-yazar değil, doğum tarihi 1942.

²⁵⁵ Sah-i Merdan Gul.

²⁵⁶ Örnek, a.g.e., s.41.

²⁵⁷ Anadol.,a.g.e.,73.

vefk'in güç dogum için kullanılması gerektiğini söylemektedir.²⁵⁸ Afganistan'da da Vefk en çok yeni dogan bebekler için nazara karsi Mollalar tarafından yazilir ve 40 gün kadar bebegın sag omzunda takili durur. Al- Büni'nin eserlerinde rastlanan yeniklerin basında hanelerin doldurulma sartlarinin, hanelerdeki, her rakamin aynı miktar ile yükseltilmesi veya rakamlarin aritmetik seri teskil etmeleri açıkça görülür.²⁵⁹ Büyüsel gayeler için kullanılan cetvellerin en yaygın şekillerinden olan vefk, genellikle bir karenin bölünmüş karelerine rakamlar koymaktan ibarettir. Bu rakamlar kareler öyle yerlestirilir ki, yukarıdan asagi, sağdan sola ya da köselemesine toplandığı zaman aynı toplam sonucunu verir.²⁶⁰ Yukarıda kaydedilen konularla ilgili herhangi bir problemi olan kimselerin çaresizlik içinde bu yollara bas vurduklari, bunlardan medet bekledikleri toplumlarda gözlenen bir gerçektir.

2.3. Cincilik:

Cin kelimesi örtmek, gizlemek, anlamına gelen (??) kökünden türemiş ve görülmeyen varlıklara verilen isimdir. İslami kaynaklara baktığımızda cinler hakkında su bilgiler verilmektedir. Kur'an-i Kerim'de cinlerin dumansız atesten yaratılmış olduğundan bahis edilir.²⁶¹ Müslim'in Hadis rivayetlerinde meleklerin nurdan, cinlerin de aevli bir atesten yaratıldığını haber vermiştir.²⁶²

Cinler ve şeytanlar hakkında garip akidelere sahip olan Afganistan halki iblis, şeytan ve cin kavramlari, onların zihninde daha çok, kötülük, düşmenlik, korku ve felaket çağrıştırıran kelimelerdir. Bu tür varlıkların zararından korunmak için cahiliye Araplarında olduğu gibi çeşitli sebeplere basvurmaya sevk edilmiştir.²⁶³ Ülkede cinlerin buldukları yerler, özellikle mezarlıklar, küllükler, ırmak kenarlari, daha çok pis yerler olarak bilinir. Saydığımız yerlerden geçilirken dikkat edilmesi gerek, cinlerin üzerlerine basın kişilere zarar verirler. Cinlerin

²⁵⁸ GAZALI, Ebu'l Hamid Muhammed b. Muhammed b.Ahmed et-Tusi, , *el- Munkizu Min ed-Dalal* , İstanbul 1948, s.72.

²⁵⁹ J. RUSKA, "Vefk" *I.A.*, c.XIII, s.257-258.

²⁶⁰ Örnek, a.g.e., s.42.

²⁶¹ A'raf, 7/ 11-12; Hicr, 15/ 27; Sad, 38/ 75-76; Rahman, 55/15.

²⁶² MÜSLİM, Ebu' l- Hüseyin Müslim b. Haccac el- Kuseyri, , (ö. 261/874), *Sahihu Müslim*, I- III, (thk. Muhamed Fuad Abdalbaki), Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, s. 60.

²⁶³ Ali ÇELİK, *İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançlari*, Beyan Yay., İstanbul 1995, s. 85.

yeryüzüne geceleyin geleceğine inanılır hatta halk arasında gece yola çıkanlara mutlaka Kur'an-ı Kerim' den bildikleri ayetleri okumaları hatırlatılır. ²⁶⁴

Halk arasında Cin, Peri, Dev gibi zararlı varlıkların inancı ile beslenen bu korku, ilkel inanç hayatının her safhasında kendisini ve yakınlarını korumak için bir takım tedbirler almaya zorlamıştır. Ormanda, çayırda, ekin tarlasında, sularda, güpegündüz, ama çoğu kez geceleyin pusuya yatıp bekleyen, ağacın gövdesi ile kabuğu arasında, mezbelelik yerlerde saklanıp duran, her çeşit kültür unsurunda, bulunan kısaca bütün doğayı dolduran bu kötülük getirici kuvvetlerle cebelesmek, onları uzaklaştırmak ve yenmek için girilen savaş; batıl inanmanın ruhunda yerleşmesine ve nesiller boyu sürüp gitmesine yaramıştır. ²⁶⁵

Ülkenin her tarafında cin çarpmasına inanılır ve cincilik olaylarına daha çok rastlanmaktadır. Felç olan kişilerin bir grup cin tarafından çarpıldığına inanılır. Bu hastaların iyileşmesi ise, ancak cinler tarafından çarpıldığı yerde Bahsi (cinlerle ilgilenen kişi) denilen kişinin yapacağı işlemlere bağlıdır. Yapılacak işlemler pek kolay değildir. ²⁶⁶ Göz hastası olan kişilerin küllükten geçerken cin yavruları tarafından çarpıldığına inanılıyor ve buna “ gözün uçmuş ” tabiri kullanılır. Hasta mezarlığa götürülüyor, her hangi bir çocuk mezarının yanında Bahsi hastaya doğru yağlanmış kumasi yakar ve şu sözleri söyler:

Özbekçe

Gayde san çiggin

Yer yüzige gelgin

Algin bu kasalligi

Yahsi gilgin kozimdi

Bad-i ziyan, Haki ziyan, Dev- u peri²⁶⁷

²⁶⁴ Areste Hanim, okur-yazar, doğum tarihi, 1971.

²⁶⁵ Örnek a.g.e., s. 18.

²⁶⁶ Ayhan Hanim emekli öğretmen, doğum tarihi 1959.

²⁶⁷ Selma Hanim okur-yazar değil, doğum tarihi 1940.

Türkçe

Neredeysen çıkagel
 Yer yüzüne inegel
 Al git bu hastalığı
 İyileştir gözümü
 Bad-i ziyan, Hakki ziyan
 Devi peri, (cin isimleri)

Yapılan işlemlerden sonra Bahsi yakılan kumasın külünden göz kapaklarına sürer ve böylece iyileşeceğine inanılıyor.

4. Göçürme:

Cin çarpıldığına inanılan hastalara ve çocuk sahibi olmak için uygulanan kötülükleri uzaklaştırma işlemlerine verilen isimdir. Mevlit şeklinde kadın topluluğu tarafından keçi veya kuyun kesilerek yapılır. Hayvanın yüreginin kani çömlek tabaga ayırılır. Eti misafirlere ikram edilir. Beyaz ve mavi renkli iplikler birbirine geçirilir ve hastanın boynuna sarılır. Ayrılan kan hastanın alınına, avucuna, vücuduna halkalar (OOOOOO) şeklinde sürülür. Beyaz renkli keten kumas kisi üzerine örtülür. Molla işleme başlamadan önce Müslüman cinlerin bütün türbelerde yerleştiği hakkında bilgi verdikten sonra bildiği bütün ülkelerdeki türbelerin ismini sırayla sayar ve su sözleri söyle.

Özbekçe

Ser-i Pul'ga Katta imam, küçük imam
 Sizden lesker isteymen
 Sibirgan'dan hoca mirzap sah pehlevan
 Sizden lesker isteymen
 Mezar-i Serif'ten Revze-i Serif
 Sizden lesker isteymen
 Özbekistan'dan Buhara evliyalari
 Sizden lesker isteymen
 Türkmenistan Askabat ziyaretleri
 Sizden lesker isteymen
 Türkiye Istanbul velileri

Sizden lesker isteymen
 Pakistan evliyalari
 Sizden lesker isteymen
 Hidüstan ziyaretleri
 Sizden lesker isteymen²⁶⁸

Türkçe

Sar-i Pul'de bulunan türbeler
 Sizden cin ordu istiyorum
 Sibirgan'da bulunan türbeler
 Sizden cin ordu istiyorum
 Mezar-i Serif'te bulunan türbeler
 Sizden cin ordu istiyorum
 Özbekistan'da bulunan evliyalari
 Sizden cin ordu istiyorum
 Türkmenistan'da bulunan ziyaret yerleri
 Sizden cin ordu istiyorum
 Türkiye Istanbul'da bulunan veliler
 Sizden cin ordu istiyorum
 Pakistan'da bulunan evliyalari
 Sizden cin ordu istiyorum
 Hindistan'da bulunan ziyaretler
 Sizden cin ordu istiyorum

Molla apa Saydigi bütün ziyaret yerlerinin görür ve yatırda yatan kisinin özelliklerini söylemeye baslar. Hasta kisi bu özellikleri duyunca etkilenmeye baslar ve topluluk halinde her kes 7 kez :

²⁶⁸ Safiye Hanım okur-yazar değil, doğum tarihi 1974.

“ Allahuuu, eyya huuu eyya huuu ”
 Leysel hadu ilah-uu
 Ism-i Rabbim cellila
 Nur-i Muhammet sallillah
 Lailaha illallah'i okurlar.

Hasta kendini yavas yavas iyi hissetmeye baslar. Molla apa Kur'an-i Kerim'den “ Allahumme megfirli ”ayetini okur dua eder. Müslüman olmayan cinlerin hastadan uzaklasmasi için herkes alçak sesle; “ uzaklasirken kimseye zarar vermeden gidin. Hz. Süleyman'in yüzük tasina yemin olsun ki, kimseye zara vermeden gidin ” denilir. Iki üç dakika sessizlikten sonra, Molla apa hastayla birlikte su sözleri söyler.

La Feta Ilah Ali
 La Seyf-i Ilah Zülfikar
 Her belah-i her kazah-i
 Pes ayet def-i kun Perverd-i gara

 “ Bütün belalar ve kazalardan
 Korumani isteriz Bizi kuruyan Rabbim”

Hastaliktan kurtulan kisi üç gün cille yapar söyle ki; kötülüklerin bir daha yaklasmamasi için cinleri kızdiracak, hosuna gitmeyen seylerden uzak dururlar. Üç gün yagli yemek yemez, banyo yapmaz, gezmeye gitmez, namazlarini kaçirmaz. Sonra yine normal hayatina devam eder.²⁶⁹

²⁶⁹ Rabia Hanim, ilk okul mezunu, dogum tarihi 1965.

2.5. Çalig:

Kan dökerek cinleri uzaklastirma. Çalig yeni dogan bebekler yalnız bırakılmamalı, yalnız kaldıklarında cinler tarafından çarpılırlar. Bebegin iyileşmesi doktor işi değil ancak Çalig yapılmak zorunda. Çalig her kes tarafında yapılmaz, bu işle uğraşan özel kişiler vardır. İşlem şu şekilde devam eder:

Sivi yaga batırılmış beyaz renkli kumaş hazırlanır civciv kesilir, civcivin kanı çocuğun bütün vücuduna sürülür. Yağlanmış kumaş yakılır ve çocuğun üzerine gedilirken dua edilerek şu sözler söylenir.²⁷⁰

Özbekçe

Be hürmet-i Huda

Be hürmet-i pir-u üstat

Enbiya- u afluia

Hürmet-i çar yar- u ba sefa

Türkçe

Allah'ın hürmetine

Evliyalar hürmetine

Enbiyalar hürmetine

Dört halife hürmetine

Allah'a dua edilir. Yağlı kumaş yanıp bitinceye kadar dua edilir. Bu işlemden sonra hasta bir veya iki gün içerisinde iyileşir.

2.6. Kazan Uçuğu:

Cin çarpıldığına inanılan çocuklara uygulanır. Kazan uçuğu iki çeşittir, çocuğun hastalığı çok ağır değilse sarımsak ve sogan kokusuyla iyileştirilir. Hastalık ağırsa yapılan işlem daha zahmetlidir. Bahsi (cinci) tarafından bazı uygulamalar yapılarak icra olunur, şöyledir:

Bahsi sarımsak ve sogani ezerek bakır kabin içerisinde suya islatır. Hazırladığı sogan ve sarımsak karışımı suyu tencere siyasiyla karıştırır. İki sandalye üst üste üzerine tencere ters konulur. Bahsi üç kez hastayı tenceden alt üst geçirir.

²⁷⁰ Sahcihan

Hazirladigi karisim suyu hastanin bütün vücuduna sürer. Bahsi dua etmeye baslar, herkes amin der. dua edildikten sonra hasta orta yerde yatirilir, Bahsi hastanin etrafından dolasarak cin isimlerini sayar.

Özbekçe

Türkçe

Bad-i ziyan	Rüzgar cini
Hak-i ziyan	Toprak cini
Ates-i ziyan	Ates cini
Elbest-i can	Seytan cini
Div-i peri	Dev ve peri cini
Kara han	Kara han cini (en büyük cinin ismi)
Ak gine	Ak gine (en küçük cinin ismi)

Saydigi cin isimleri söylerken hangisi çarpmissa hasta onun ismini duyduğunda kendinden geçer ve titremeye baslar, Bahsi bu ismi tekrarlar ve cinlerin en büyüğü sayılan kara han'a teslim almasını su sözlerle söyler. “ Bütün cinleri teslim al, götür buralardan, bizden size zarar yok” der ve her kes dua eder. Bu işlemlerden sonra hasta ayaga kalkar ve iyilesir.²⁷¹

3. Vücut Organlari

3.1. Saç: Saç sali ve Persembe günleri kesilmez. Saç kesildikten sonra topraga gömülmeli yere atıldığında bas agrısına sebep olur.

3.2. Göz: Göz segirmesiyle ilgili inançlar. Sağ göz segirmesiyle iyi haber alacağına ve sol göz segirmesiyle üzücü haber alacağına inanir. Küçük çöp parçası göz kapagina konulur ve Fatiha süresi okunur göze sürülür. Mutlu haberler gelsin denilir.²⁷²

²⁷¹ Gözlemlerim.

²⁷² Akila Hanim, ilk okul mezunu, dogum tarihi 1977.

3.3. Kulak: Kulaklar çinarsa birisi tarafından hatırladığına inanılır. “ hayırlarla hatırlanım sözü söylenir ”. Kötü haber duyulduğunda kulaklar çekilir ve “ Rabbim göstermesin ” cümlesi söylenir. ²⁷³

3.4. Eller: Sağ elin avucu kasınırsa para kazanacağına, sol elin avucu kasındığında para harcayacağına inanılmaktadır.

3.5. Tırnak: Tırnaklar gece kesildiğinde uğursuzluk getirir. El ve ayak tırnakları aynı gün kesilmemeli üzüntü ve mutluluk aynı anda gelir. Kesilen tırnaklar bedenden bir parça olduğundan ayaklar altına atılmaz akar suya veya toprağa gömülmesi lazımdır. ²⁷⁴

3.6. Ayak: Ayakların avucu kasındığında yolculuğa çıkılacağına inanılır ve “ hayırlı yolculuklara gidilsin ” cümlesi söylenilir.

4. Nazar ve Nazarla ilgili İnanışlar

Nazar inancına, hemen hemen dünyanın her tarafında rastlanmaktadır. Çok eskiden beri bununla zararlı kuvvete karşı konulmaya, onun çarpıcı ve öldürücü gücünden korunmaya çalışılmıştır. Psikolojik temlinde kıskançlık ve haset duygularının yatığı bu vurucu kuvveti durdurmanın yahut zararından kurtulmanın tek çaresi “ göze gözle ” karşı koymaktır. Afganistan’da insanlara, tarladaki mahsule, hayvanlara, dükkanlara, arabalara, evlere nazar değmemesi için bir takım araçlar kullanılmaktadır. Bunların başında Afganistan’ın genelinde rastlanan nazar boncuğu ve nazar muskasi gelmektedir.

4.1. Nazar (Kimlerin nazari değeri) Gözünde siyah benliler, mavi gözleri olan kişilerden oldukça uzak durulur bu kişilerin nazarının degeceğine inanılır. Nazardan en çok zarar gören çocuklardır. Nazardan korunmak için bir takım pratiklere başvurmaktadır: Bir miktar suya kül ve un karıştırılarak altı adet yuvarlak şekil yapılır ve kor atesinin üstüne nazar taşıyan insanın ismi söylenerek atılır. Her taneyi atarken nazar ettiklerinden şüphe edilen şahısların isimleri söylenerek atese atılır. Hangisi isim söylendiğinde patlırsa onun nazar ettigine inanılır. İsin ilginç tarafı taneler ne kadar çok olsa dahi bir tanesi patlar. Aynı işlem Mezar-i Serif yöresinde değişik

²⁷³ Sahitse Hanım, emekli öğretmen.

²⁷⁴ Nadire Hanım, lise öğretmeni. doğum tarihi,1977.

şekilde uygulanmaktadır. Unla yumurta karıştırılarak evin duvarına atılır, kim nazar ettiyse gözü çıksın denilir ve böylece nazir olan kiseden nazar uzaklaşır inancı tasınımaktadır.

4.2. Nazardan Korunmanın Yolları: Nazar boncucu çocukların giysilerine ,yeni yapılan evlere, hayvan arabalarına ,meyveli ağaçlara ve dükkanlara takılır. Gezmeye götürülen çocuğu nazardan korumak için evden çıkarken “ nazar una gitsin sana bulasmasın denilerek. ” altına, göbегin un sürülür. Bakıldığında nazari çekmek , kötü niyetle bakan kisinin bakışlarını bu siyah , beyaz , kırmızı ,mavi boncuk üzerine çevirmek içindir. Bu boncuklar nazardaki öldürücü veya hasta edici gücü üzerine çekerek , onu taşıyan insani bundan korumaktır.

Afganistan'ın her yerinde yaygın olan tütsü, yeni çocuk doğduğunda, gelin damat yeni evine girerken, yeni eşya satın alındığında, vs. nazardan korunmak için yakılır ve evlerde mutlaka Masallah, ve Kur'an-ı Kerim'den ayetler asılı olur. Nazardan korunmanın yollarından bir değeri ise kor halindeki atesin içine zerlik atılır ve nazar degen kişi başını yanan üzerlik otunun dumanına tutar etrafından 3 kez döner böylece nazarin geçeceğine inanılıyor. Tütsüyü getiren kişiye para verilir, para mutlaka verilmeli yoksa nazar geçmez. Nazardan korunmak için nazar muskasi alınır. Bu muskalar Mollalar tarafından para karşılığı yazılır. Kırmızı kumaşla üç kat kaplanır ve sağ omuzda tasınır.²⁷⁵

Açık tas ezmesi: (aci tas, Sap) Nazar degen çocuklara yapılan işlem, demir kasık üzerinde atese tutulur. Böylece sap erir. Eritilen sap çocuğun sırtına, kafasına, göbегine, el ve ayak avuçlarına sürülür ve nazarin çocuktan uzaklaştığına inanılır.²⁷⁶

²⁷⁵ Ruhsane Hanim, lise mezunu, doğum tarihi 1975.

²⁷⁶ Banu Hanim, lise mezunu, doğum tarihi 1970.

5. Halk Hekimligi

Halkın hastalık sebepleri hakkındaki görüs ve düsüncelerin, hastalıkları tedavi etmek için kullandığı ilaç ve metotların hepsine birden “ halk hekimligi ” denmektedir.²⁷⁷ Halkın adet, inanma, düsünce ve ampirik bilgileriyle beslenen bu zengin folklor müessesesi, gerek hastalık sebeplerini, gerekse tedavi metotlarını genellikle irrasyonel düsünce ve görüslerde temellendirmektedir. Gerçi, halk hekimligi, hastalık teshisi, teshis kullandığı ve bazı metotlarında rasyonel bir düsünüsle hareket etmekte, hatta tibbin bunlardan yararlandığı bilinmektedir. Ancak, bu çeşit uygulamalar azınlıkta olup, çoğunu, temelini ve majik düsüncenin ilkellerine dayayan işlemler teşkil etmektedir.²⁷⁸

Halktan bazıları hastalıkların tedavisinde tıbbi metotlarla beraber hastalıklarının tedavisinde hastalığı tedavi ettiğine inanılan kişilere başvururlar. Ancak burada söz konusu ettiğimiz bütün hastalıkların tedavisi eden kişiler de mevcuttur. Ele aldığımız husus hiçbir ilaç ve benzeri şey kullanmadan bazı hastalıkların tedavi edilmesidir. Tedaviyi yapan kişiler daha önceden hastalığı tedavi edebilenler tarafından el verilmiş kişilerdir. Sah-i Merdangul Çıban, Yılan, Zehirli Sinek isirdiğinde tedavi yapmaktadır. Tedaviyi su şekilde yapar kur'an-ı kerim'den süreler okuyarak hasta bölgeye tükürüğünü sürer.²⁷⁹

5.1. Bezeme:

Kasintıyla birlikte bazen kabarcıklar veya ince kabarcıklar sekline de ortaya çıkan deri hastalığına halk arasında “ bezeme ” denilir. Bu yaralar ehil bir kimseye tükürttürülür ve yaralara incir ağacından yaprak kopartılır bir gece okunmuş suda bekletilir ve hasta bölge birkaç kez bekletilmiş suyla yıkanılır böylece hastalığın geçeneğine inanılır.²⁸⁰

5.2. Kızamik:

Bir bebek kızamik çıkartınca yağlı yemek yedirilmez çocuk hasta, nazar değer diye baskalarının eve girmelerine izin verilmez. Hastalığın geçmesi için komşu

²⁷⁷ Nasuh GÜNAY, “ Egirdir'de Yasayan Halk İnançları”, Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri ile Egirdir, Isparta 2001. s. 211.

²⁷⁸ Örnek, a.g.e, s.105.

²⁷⁹ Sah-i Merdangul, ilk okul mezunu, doğum tarihi 1940.

²⁸⁰ Seyla Atay-i, okur-yazar değil, doğum tarihi 1982.

mahelleden tavuk çalınır kesilir ve kanını kızamık çıkaran bebegın vücuduna sürerken su sözler söylenir.

Özbekçe:

Ogrila getipti tagga
 Oglım ucıptu bagga
 Kimdi tavugu bilmiyım
 Alsin götürsin dardını
 Getsin daga tasa
 Tag tasiydi bu dardı
 Oglım tasiyamaydı bu dagi
 Tas topragga berebiz
 Alsin gelmesin biza yine
 Yene gelsan tavug yog
 Ogullaykan adam yog
 Adamla tagga getti
 Oglım bazarga getti

Türkçe

Hırsızlar gitmiş daga
 Oğlum gitmiş бага
 Tavuk kimin bilmiyorum
 Alsin götürsün derdini
 Gitsin daga tasa
 Dag tasir anca bu derdi
 Oğlum tasiyamaz bu dagi
 Toraga tasa veririz
 Sizin olsun vermeyin geri bize
 Yine gelirsen tavuk yok
 Tavuk çalacak adem yok
 Ademler daga gitmiş

Oglum pazara gitti

Hasta kisi iyilestikten sonra tavugun sahibi bulunur helallasilir ve karsiligi verilir. Herkes tarafından bilindigi için olan kisiler tarafından kötü karsılanmaz.

5.3. Kabakulak:

Bir kimse kabakulak çıkardigi zaman yasli nine tarafından iyilestirilir. Hekim ninenin ekiz olması şarttır. Hasta kisiyi oda esik'ine yatirtir sag ayagiyla üç kez hasta bölgeye hafiften basar, bu işlem üç gün devam eder, böylece hastaligin iyilesecegine inanilir.

5.4. Suçiçegi:

Suçiçegi bulasici bir hastalik oldugundan hastanin yanina baskalarinin girmesine izin verilmez, yagli yiyecekler yedirilmez. Hastaligin uzun sürmesinin kisinin zengin olacagina isaret olduguna inanilir ve hasta iyilesir iyilesmez Hz.Ali'nin türbesine ziyarete götürülür. Türbede hasta cocuga dilek kazanina atması için para verilir. Para atilirken dileklerde bulunur ve dileginin yerine gelecegine inanilir.²⁸¹

5.5. Arpacik:

“ Arpacik ” ismi verilen halk arasında tirsek denilen bu göz hastaliginin tedavisi olarak gözdeki hasta bölgeye yakincaya kadar sarımsak sürülür. Böylece Arpacik iyilesir ve bir daha çıkmaz. Bir baska uygulama ise evin kapisinda kibleye dogru kepek, ezilmis seker, külü karistirip beyaz kagidin üzerine dökülür hasta kisiye dogru kalem süresinden bir ayet okuyarak üflenir.üç gün üst üste yapılan bu işlem sonunda hasta iyilesir.²⁸²

5.6. Yürüyemeyen Çocuklar İçin Uygulamalar:

Bir çocuk yeni yürümeye basladigi siralarda çok düşüyorsa, farklı tedavi şekilleri uygulanir. At'in kuyrugundan üç tel koparilir“ attay bugün çercegenini bilmegin ” (at gibi ol yorulduğunun farkina dahi olma) denilerek cocugun iki ayagina baglanir.²⁸³

²⁸¹ Serife Yoldas, emekli öğretmen, doğum tarihi, 1944.

²⁸² Neslihan Hanim, lise mezunu, doğum tarihi, 1973.

²⁸³ Hatice Hanim, okur yazar değil, doğum tarihi, 1944.

5.7. Akrep ve Yılan Zehirlemesinin Tedavisi:

Hekim Kur'an-i Kerimden sûreler okuyarak akrebin soktuğu bölgeye tükürüğünü bas parmağıyla iki dikey bir yatay çizgi şeklinde sürer. Bu şekilde hastanın iyileşeceğine inanılır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY AFGANISTAN'DA MESHUR TÜRBELER

Aslında, mekan asla insan tarafından kutsal seçilmez, yalnızca onun tarafından keşfedilir. Kutsal mekanın kendini göstermesi ile de doğrudan doğadaki bu mekan, bu kaynak, bu ağaç gerçekleşmez; kutsal mekan kozmolojik bir sisteme dayalı ve onun üzerine kurulu geleneksel bir teknik aracılığıyla da kendini gösterir.²⁸⁴

Kuzey Afganistan'da ki önemli manevi halk inançlardan birisi yatırlara olan inanıştır. Yatır; belli bir yerde mezari olan, hayatta iken şehit, alim olan kimselerdir. Doga üstü güçleri olduğuna inanılır. Ne tekim Kur'an-i Kerim'de şehitlerin ölmediklerine dair “ Allah yolunda ölenlere ölümler demeyiniz. Onlar diridirler, lakin sizler suhurunda degilsiniz ”²⁸⁵ ayetler vardır. Ülkedeki yatırlarda yatanlar genellikle savaşlarda rol alan kahraman kisilerdir. Yatırların etrafında çoğu kez bir ağaç veya ağaç korusu bulunur.²⁸⁶ Yatır ve türbelerin hürmetine dilek ve isteklerin yerine geleceğine inanılır. Ülkede ki türbelerden bir kaçı sunlardır. Dini inanç ve bilinç bütün Afganistan toplumunu üzerinde açıkça kendini göstermektedir. Halkın çoğu zorda kaldığında türbe ziyaretleri yapar ve onlardan medet umarlar. En büyük camilerden biri olarak bilinen Mezar-i Serif 'te Hz. Ali'nin nasinin gömülü olduğuna inanılır. Bununla beraber ülkenin pek çok yerinde ziyaretler mekanlar olduğundan Hac ziyaretiyle esit görürler.²⁸⁷

1. Mezar-i Serif Türbesi

Türkiye'nin hemen hemen her yerinde olduğu gibi Afganistan'da da halk tarafından kutsal kabul edilen türbe ve yatır gibi yerler vardır. Dileklerin özellikle çeşitli hastalıklardan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, isteklerin yerine gelmesi için halk tarafından ziyaret ediliyor. Kuzey Afganistan'da meshur türbelerden biri islamin dördüncü Halifesi olan Hz. Ali'nin yatiri olduğuna inanılan “ Mezar-i Serif Türbesi ” bütün ülke için önemli bir yatırdır. Hz. Ali'nin Kufe camisinde Abdul Rahman isimli kisinin oğlu tarafından şehit edilmeden önce oğullarına, “ ben

²⁸⁴ Mircea ELIADE, *Dinler Tarihi Giriş* (çev.Lale Arslan ,yayına hazırlayan, Ergun Kocabiyik) Kabalci Yay.Istanbul 2003, s. 357.

²⁸⁵ Bakara, 154.

²⁸⁶ A. Yasar OCAK, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, Ankara. 1984, s. 1 .

²⁸⁷ H. F. Schormann, *The Mongols of Afganistan an Ethnography of the Mongols and Related Peoples of Afghanistan*. Central Asiatic Studies, Karl Jahn and Jahn R. Krueger. c. IV, p. 248. published by University of California.

kimsenin bilmediği yere defin edin ” tesviyesi yere getirilir. Yıllarca mezarın nerede olduğu bilinmez.

Abasilar halifesi Harun-ul Resit bir gün Necef çöllerinde olgun bir şahsiyetle karşılasır ve Hz. Ali'nin türbesinin orada olduğunu öğrenir. 170- 193'e kadar halife dışında başka kimse bilmezdi. Halife bölgeyi araştırır kazar ve bazı özelliklere sahip olunca türbe yaptırır ve zamanla türbe büyütülür.²⁸⁸

Mezar-i Serif türbesinin dış duvarın üst kısmında lacivert bir zemin üzerine Nasta'lik hattıyla Hz. Ali'nin mezarının yeri konusundaki tartışmalara cevap olarak Afganistan'ın önemli şairlerinden Mevlana Cam-i'nin yazdığı dörtlük şöyledir.

Farsça

Güyent ki Murteza Ali der Necef ast
Der Balh biya bibin çi beytil seref ast
Cam-i ne aden güy u ne beynil cebeleyin
Hursit yeki u nuri o her taraf ast

Türkçe

Derler Mürtaza Ali Necef'tedir
Belh'e gel gör ne kadar serifli bir ev var
Ey Cam-i ! sen ne ' Aden de nede iki dağ arası'
Günes bir tanedir, ancak onun nuru her taraftadır.

Mezar-i Serif, Amu Derya ırmagının güneyinde Afganistan'ın bir şehridir. Orta çağda Belh şehrinin doğusunda Hayr köyü bulunuyordu ve buraya daha sonra Hvaca Hayran denildi. Biri VI (XII) arasında 1135/ 1136 senesinden sonra, Sultan Sencer devrinde, diğeri 885 (1480/ 1481) tarihinde, Timur hanedanından Sultan Hüseyin Baykara zamanında, burada Hz. Ali'nin türbesi bulunduğu keşfedilir ve doğru olduğu ilan edilerek türbe haline getirilir. Çok geçmeden, türbenin yanında bir ziyaret yeri meydana gelir ve ticaret de gelişir. Gittikçe genişletilmiş olan

²⁸⁸ “Mezar-i Serif , Hz. Ali Kerim Allah-u Vecih Merkad- i” *Mücella-i Ayna- i Ser- i Pul*, Sumare-i 9, 01- 03- 1372, s. 3.

türbenin bulunduğu sehre son bir asırda Mezar-i Serif ismi verilir.²⁸⁹ Mezar-i Serif'ta yaşanan sosyal hayat hakkında geniş bilgi için Sheila Paine'nin *Teh Afghan Amulet* (Afgan tilsimi) isimli kitabının 187- 191. sayfalarına bakılabilir.²⁹⁰

Halk arasında söylenen efsanelerde ise Sultan Hüseyin Baykara rüyasında, suanda türbenin bulunduğu yerde bir mağara görür ve kayıptan bir ses Hz. Ali'nin yatirinin bu mağarada olduğunu söyler, ve aynı rüyayı 7 kişi da aynı anda görür. Sultan derhal o dönemin önlü sairlerinden olan Alisir-i Nevayi' ya mağarayı araştırması için haber yollar, ne olduğunu öğrenmek için bir kişi mağaranın içerisine gönderilir, kişi mağaradan çıktığında dili tutulur ve konuşamaz. Sultan'ın rüyasında ikinci kez “ mağarada ne olduğunu merak etmemesi türbe yaptırması ” söylenir. Bu rüya neticesinde mağara türbeye çevirilir.

Nevruz döneminde dileklerde bulunan hastalar, Nevruz bayramından 40 gün önce, Hz. Ali'nin türbesine gider dualarda bulunur. Kirkinci gün icra edilen Nevruz günü, Jende Bala merasimi esnasında Hz. Ali'nin hikmetinin geçtiğine inanılır ve bu anda hastaların iyileştiği kabul edilir. Halk tarafından büyük ilgi ve saygıyla karşılanan türbe ülke halkına ve yabancılara ziyaret yeri olarak aciktir.

2. Kata Imam Türbesi

Folklorik unsurlarla süslenerek, dini inançlarla ilgili bir öge haline gelmiş yatırlarda yatan velilerin bulunduğu yerlerdeki ağaç ve çalılara bezler, esarplar bağlanıp dileklerde bulunurlar. Dileklerin kabul edilmesi, çocuk sahibi olmak, hastalıktan kurtulmak, sıkıntıyı gidermek için yapılan bu yatır ve türbe ziyaretlerinin; yanında, orada yatanlardan bir şeyler bekleme düşüncesi ve burada yapılan uygulamalarda saygı duyulur, sözlerine kulak verilir.²⁹¹ Afganistan'ın kuzeyinde yar alan Ser-i Pul velayetinin batısında bulunan türbelerden birisi olan Kata Imam Türbesi halk tarafından her türlü hastalıkların iyileseceği ve dileklerin gerçekleşeceğine inanılarak ziyarete gidilen yatırlardan biridir.

²⁸⁹ Türk İslam Dünyası Afganistan, *Türkiye Diyanet Vakfı Haber Bülteni*, S. 46. Ankara 1997. s. 10.

²⁹⁰ Sheila Paine, *Teh Afghan Amulet*. Penguin Books,England 1994, p. 187-191.

²⁹¹ Nasuh GÜNAY, *Yalvaç' taki Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. I. Uluslar arası Pisidia Antiocheia Sempozyumu*, Yalvaç 1997, s.7.

Katta imam türbesinde kimligi belli olmayan Allah dostlarından birinin olduğu yatmaktadır. Özellikle çarsamba günleri ülkenin her tarafından Türbeye akin eden halk dileklerde bulunur ve isteklerinin yerine geldiğine inanılır. Türbe 7 türbeci tarafından sırayla beklenilir. Dilekleri gerçekleştiğinde adakları türbedarlara verilir. Gelirlerini türbeden elde eden türbedarlar ziyaretçilere hayırlı dualara bulunmakla birlikte getirdikleri kurbanları keser ve fakirlara dağıtma işlemlerini yerine getirirler. Türbenin sağ havlusunda bulunan havuzun suyu sifali sayıldığından ziyarete gelenler tarafından mutlaka içilir.

Türbenin girişinde yer alan dilek lambası özellikle gençlerin isteklerinin gerçekleşmesi, çocuk sahibi olmak, için yakılır. Dileklerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği lambanın yakılmasından anlaşılmaktadır. Kisilerin isteklerinin gerçekleşmesi lambanın kolay yakılmasına bağlıyken, dileklerin yerine gelmeyeceği lambayı yakmak için uğrasıldığından anlaşılar. İste bu durumda dualarda bulunan kisiler türbeye getirdikleri büyük bas hayvani (koyun, keçi) keser ve sadaka olarak para dağıtır.²⁹²

3. KİÇİK İMAM TÜRBESİ

Diğer türbelerde olduğu gibi dileklerin kabul edilmesi, çocuk sahibi olmak, hastalıktan kurtulmak, sıkıntıyı gidermek için gidilen türbelerden biridir. İslam döneminde ata mezarlarını ziyaret inancı da halen devam etmektedir. Orada yapılanlar ata ruhlarından yardım istemeye yönelik davranışlardır. Türbenin etrafındaki ağaca bağlanan çaput veya yere serpilmiş bugday, dari, orada yakılan mumlar ve çiviler birer adak yerine geçmektedir.

Kiçik İmam lakabıyla tanınan Hz. Yahya'nın otobiyografisini eski yazılardan Farsçiyeye çeviren Özbek yazar ve sairlerinde olan Azim-i Serpul-i, Hz. Ali'nin soyundan geldiğini, Hz. Yahya bin-i Zeyit'in Cuma günü Saban ayında Hicri Kameri 125 yılında Salim bin-i Hur tarafından Argabi ²⁹³köyünde şehit edildiğini yazmaktadır.²⁹⁴

²⁹² Seyit Nur İsan , Katta İmam türbedarlarından biri, doğum tarihi, 1940.

²⁹³ Argabi, Afganistan'ın, Kuzeyinde olan Cüzican velayetinde olan köylerden bir.

²⁹⁴ Kar-i Azim AZİM-I Serpul-i, *Kiçik İmam'ın otobiyografisi*, Akrep 1343, Türbede yer alan duvar yazısı. s. 1.

Ülkenin her tarafından türbe ziyaretine gelinir. Yatirin etrafında defin edilen kisiler özellikle türbeye hizmette bulunan, keramet sahibi sayılanların mezarlarıdır. Türbede adak olarak getirilenler para, civciv bas hayvan, kesilerek eti türbedara verilir. Böylece dileklerinin kabul olacagina inanir. Türbe örtüsü, Kur'an-i Kerim'den ayetler, siir ve ibretli sözlerle süsleyen genelde yesil renkli kumaslar seçilmektedir. Türbenin sagında yer alan siyah renkli tas üzerinde yazılan yazı üzerinden yıllar geçmiş okunusu epey güç isteyen bu duayi kolayca okuyan kisilerin dualarının kabul olacagina inanılmakla birlikte duasi kabul olmayanların yaziyi okumakta zorluk çektikleri söylenmektedir. Türbe örtüsü üzerinde yazılan dua örnekleri şöyledir.

Farsça

Kadre-i zi ab-i rahmet-i tu bas ast
Susten-i name-i siyah-i hama

Türkçe

Bizim günahların yikanması için,
Rahmetinden bir damla göndersen bile yeter

Farsça

Tu ey hak-i tire azizes bidar
Fakirane huftu ast Rusen zamir
Bina ber mezares eger bigzer-i
Nisares bikun musk, nap ve anber

Türkçe

Ey siya toprak sen onu aziz kilansan eger
Seni aydinlatanda bagrında yatan bu masum
Yolunuz düserde geçerseniz buralardan
Yakin bir misk, amber, duada bulun

Kiçik Imam Kazan-i: Türbede bulunan kazan halk tarafından dilek kazani olarak bilinir. Dilekte bulunan kisiler kazana para atarlar, dileklerin gerçekleşmesi için kazanın çevresinde kilitler takilir, isteklerin gerçekleşmesi neticesinde kisi tarafından taktigi kilit açilir. Verilen adaklar ve kazana atılan paralar devlete ait vakiflara verilir.

Bent Ipi: Halk arasında, Çocuk sahibi olmak isteyen kişiler türbeye gelir bent ipi alırlarsa çocuk sahibi olacaktır. Sebep olarak da, Kîçık İmam lakabını taşıyan zatın çocuklara olan sevgisinden dolayı ziyarete gelenlerin isteklerinin gerçekleşeceğini söylenmektedir. Ziyarete gelen kişilerin çocuk sahibi olmaları için türbedar tarafından Kur'an-ı Kerim'den okuduğu ayetlerle birlikte hazırlanan ipliklerin hazırlanışı şu şekildedir; türbe çevresinde üç kez ip dolandırılır, her defasında Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur, iplikler birbirine geçirilir çocuğu olmayan kişi bu iplikleri yanında taşıyarak, istediği yere geldikten sonra iplikler akar suya atar. Türbenin çıkışı kapısında asılı olan zincirler öksürük tedavisi için kullanılmaktadır. Zincir suya üç kez batırılır ve bu su hastaya içirilir şifa olduğuna inanılır.

4. Mizrap Sah Pehlivan Türbesi

Ülkenin dört bir yanı Evliyalar, veliler ve ermislerle doludur. Bunlara her zaman saygı ile anmak, hayırla ve rahmetle yad etmek ve bunlara hizmet etmek öteden beri süre gelen geleneklerimizden birisidir. Bütün dertlerin Allah'tan sonra onların hürmetine şifa kaynağı buradadır. Hasta olanlar, çocuk ve mutluluk bekleyenler, hep bu ulu erenlere kosar, adaklar adayarak arzularının yerine gelmesini isterler.

Mizrap Sah Pehlivan Türbesi Kuzey Afganistan'ın Sibirgan velayetindedir. Türbe de her hangi bir yatırıma uğramadığı her kes tarafından bilinse de halk tarafından saygı duyulan türbelerden birisi sayılmaktadır. Tarihi hiçbir kaynağa rastlanmayan türbe 1978 yılında Sovyet birliği tarafından yıkmaya çalışılmış fakat başarılı olunmamıştır. Son 10 yıl içerisinde her hangi bir kerametine rastlanmayan türbenin toprağı yaralara şifa niyetiyle sürünür.²⁹⁵

²⁹⁵ Sait SALIH, okur-yazar değil, doğum tarihi, 1942.

5. Molla Aka-i Sibirgan-i Türbesi

Diger türbelerde olduğu gibi dileklerin kabul edilmesi, sikintiyi gidermek, çocuk sahibi olmak, hastaliktan kurtulmak, için yapılan bu yatir ve türbe ziyaretlerinin; yaninda, orada yatanlardan bir seyler bekleme düşüncesi ve burada yapılan uygulamalarda saygi duyulur. Ülkenin kuzeyinde yer alan bu türbe isteklerini gerçekleşmesi için özellikle felç hastalari tarafından ziyaret edilmektedir.

Halk arasında molla akay-i sibirgan-i lakabıyla tanılan Semseddin evliya ibn-i Yemin, hicri onuncu yüz yilin sair ve yazarlarından birisidir. Siir divanlari ve halka yönelik ibret alici kitaplari halen okullarda ders kitabi olarak okutulmaktadır. Ibn-i Yemin 1005 hicri kameri yilinda Sibirgan,da vefat ettikten ²⁹⁶ seneler sonra yatir türbe halina getirilmis ve halka ziyarete açilmistir.

6. Seyit Miskin Aga Türbesi

Seyit miskin aga ser-i Pul halki tarafından sevilen sahsiyet gelecege dair bilgi verdiği söylenmektedir. 1254 hicri yilinda Ser-i Pul velayetinde vefatin²⁹⁷ dan sonra yatiri türbeye dönüsür. Uyusturucu hastaligindan kurtulmak isteyenler 40 gün türbeyi ziyaret eder adakta bulunurlar. Kirkinci gece Seyit Miskin Aga rüyada gören hasta onu söylediklerini yerine getirirse iyilesir. ²⁹⁸

²⁹⁶ Türbenin duvarında çerçeveletilmis otobiyografisinden alınmistir.

²⁹⁷ Türbe tasinda yazilan notlardan alintilar.

²⁹⁸ Seyit Zafer Aga, ilk okul mezunu, dogum tarihi 1940.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AFGANISTAN MESAIL ÇENK VE SULH, (çev. Aziz Arya Nefir), Meyvent. Yayinlari, Kabul1989.

AHMETBEYOGLU, Ali, **Afganistan Üze rine Arastirmalar**, Tarih ve Tabiat Yayinlari, Istanbul 1997.

ANADOL, Cemal, **Büyü (Sihir, Tilsim, Cin Çarpmasi)**, Kamer Yayinlari Istanbul 1997.

ATES, Ali Osman, **Kur'an ve Hadislere Göre Cinler, Büyü**, (2. baski), Ogul Matbaacilik, Istanbul 1995.

BAYUR, Hikmet, **Hindistan Tarihi**, c.III, Türk Tarih Kurumu Basim Evi, Ankara 1950.

BUHARI, Ebu Abdillan Muhamed b. Ismail e- Buhari (ö. 256/ 869), **Sahihu'l-Buhari (el- Cami'us-Sahih)**, c.VI, Çağrı Yayinlari, (2. baski), Istanbul 1413/1992.

BURGET, Fazul Ahmed, **Afganistan Türk Soylularinin Edebiyati**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Izmir 1999.

ÇELIK, Ali, **Islam'in Kabul veya Reddettiği Halk Inançlari**, Beyan Yayinlari, Istanbul 1995.

FERHENG, Mir Muhammed Siddik, **Afganistan der Peñç Karn-i Ahir**, Irfan Yayinlari, c. II, Iran 1994.

GAZALI, Ebu'l Hamid Muhammed b. Muhammed b.Ahmed et-Tusi, **el- Munkizu Min ed-Dalal** (çev.Hilmi Güngör), Istanbul 1948.

GÖKSOY, Ismail Hakki, **Çagdas Islam Ülkeleri Tarihi**, Fakülte Kitapevi, Isparta 2003.

GUBAR, Mir Gulam Muhammed, **Afganistan der Mesir-i Tarih**, c. I-II, Meyvent Yayinlari, Kabul 2003.

GREGORIAN, Vartan, **The Emergence of Modern Afghanistan (Politics of Reform and Modernization, 1880- 1946)**, Stanford University Press, California 1969.

KALAFAT, Yasar, **Kuzey Afganistan Türkleri ve Karsilastirmali Halk Inançlari**, Türk Dünyasi Arastirmalari Vakfi Yayinlari, Istanbul 1996.

KAMALLUDDIN, Sahailla, **Afganistan'da İlk Öğretim Kurumlarinda Egitim ve Din Egitimi**, SDÜSBE, Seminer Çalışmasi, Isparta 2003.

KARGER, M. Sabri, **Türkistan Halk Müziği II**, (Hazırlayan Türk Ocakları Ankara Subesi), İstanbul 1987.

KUR'AN-I KERİM VE AÇIKLAMALI MEALİ, Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

MALEY, William, **Fundamentalism Reborn? Afghanistan And The Taliban**, published by Hurst Company, India 1999.

MALEY, William, **Fundamentalism Reborn? Afghanistan And The Taliban**, W. William Maley And The Contributors, India 1999.

MAWLAVY Hafizullah Haggani “ **Form the dreams of Mullah to the Leadership of the Faithful** ” Translated by Rahimullah Safi, Hakikat yayınları. hicri1377

MUBARIZ, Abdul Mecit, **Tahlil Vakiyat-i Siyasi Afganistan**, Meyvent Yayınları, İran Hicri 1377.

MURATOGLU, Malik-Yasar KALAFAT-Cevdet TÜRKEROGLU, **Özbekistan-Anadolu Karsilastirmali Türk Halk İnançları**, Milli Yayınları, İstanbul 1996.

MÜSLİM, Ebu' l Hüseyin Müslim b. Haccac el- Kuseyri (ö. 261/874), Sahihu Müslim (el- Cami'us-Sahih), I- III, (thk. Muhamed Fuad Abdulbaki), Çağrı Yayınları, (2. baskı), İstanbul 1413/1992.

NEVRUZ, (Komisyon) **Halk Kültürlerinin Arastırma ve Gelistirme Müdürlüğü: El Kitapları- Tarihçeler Dizisi: 9**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

OCAK, A. Yasar, **Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri**, Ankara 1984.

OSMANOGLU, Mahmut, **Afganistan Cihadın On Yılı**, Rehber Yayınları, Ankara 1990.

ÖRNEK, S. Veyis, **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çesitli Safhalariyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.

....., **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

....., **Türk Halkbilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

POLAD-I Hasan, **Hazaras**, (çev. Ali Alemi Kermani), Yekta Yayınları, Tahran 1381.

- RAJA, Anwar, **The Tragedy of Afghanistan**, Verso Published, London 1989.
- SARAY, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, Bayrak Matbaacilik, Istanbul 1997.
- SARIKCIOGLU, Ekrem, **Din Fenomenolojisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Basimevi, Isparta 2002.
- SHARPE, J. Eric, **Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram**, (çev. Ahmet Güç), Arasta Yayinlari, Bursa 2000.
- SHEILA, Paine, **Teh Afghan Amulet**, Penguin Books, London 1994.
- SÖYLEMEZ, Orhan, **Erges Uçkun ve Yurt Kosuglari**, Yedigün Yayinlari, Istanbul 1997.
- SINASI, Gündüz, **Din ve Inanç Sözlüğü**, Vadi Yayinlari, Ankara 1998.
- TIRMIZI, Ebu Isa Muhammed b. Isa (ö.279/ 892), Sunenu't-Tirmizi (el- Camiu's-Sahih), c.IV, (thk. Muhamed Fuad Abdalbaki), Çağrı Yayinlari (2. baski), Istanbul 1413/1992.
- YEZDANI, **Defai Hazaraha Az Istiklal ve Tamamiyeti Arzi-yi Afganistan**, (1. baski), Ahmet Ihsani Yayinlari, Kum 1368.
- ZIYAYI Necibe, **Afganistan Hakkında Genel Bilgiler ve Afganistan Türkleri Edebiyatı**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi, Isparta 2002.

Makaleler:

“AFGANISTAN”, Yeni Rehber Ansiklopedisi, c.I, Türkiye Gazetesi Yayinlari, Istanbul 1993.

“ATATÜRK’ÜN CENAZE TÖRENİNDE AFGAN KIRALI AMANULLAH HAN”, **Hedef**, Istanbul Tekstil ve konfeksiyon ihracatçı Birlikleri Aylık Dergisi, Agustos 2002.

ABDÜLHAMİTOĞLU, Necip, “**Tarihte Afganistan Türkleri ve Afganistan**,” Türk Kültür Dergisi, S. 229, Istanbul 1982.

AHUNDLU, Yavuz, “Azerbaycan’ın Ordubad Bölgesinde Nevruz Sölenleri ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri”, **V.Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gelenek Görenek İnançlar Sektör Bildirileri**, c. I, Kültür Bakanlığı Yayinlari, Ankara 1997.

ANDICAN, Ahat, “Afganistan ve Türkler”, **Türk Kültür Dünyası Araştırmaları**, S. 60, Istanbul 1989.

BARLAS, Kiyamuddin, “**Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü**” Türk Kültürü Yayinlari, S. 290, Istanbul Haziran 1987.

BARLAS, Kiyamuddin, “Afganistan Özbeklerinin Sözlü Edebiyat Örnekleri” **Türkistan Dergisi**, S. 2: Istanbul 1988.

BÜYÜKKAYA M, Ali, “Bir İnanç ve İmaj Sorunu Olarak İslam’ın Talibancası” **Günümüz İnanç Problemleri**, İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu, c.I, S.1, Erzurum 2001.

EFE, Adem, hocamin makalasi eklenecek nevrüz.

ÇAPRAZ, Kemal, “Azad Beg ve Afganistan Türklüğü”, **Afgan Türkistan’i**, Turan Kültür Vakfı Yayinlari, Istanbul 2001.

ÇETİN, İsmet, “Alaca Han’da Nevruz Kutlamaları”, **Milli Folklor**, c.IV, S.29-30, Ankara 1996.

ÇETİN, İsmet, “Alaca han’da Nevruz Kutlamaları”, **Milli Folklor**, c.IV, S.29-30, Ankara 1996.

GENÇ, Resat, “Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz”, **Ata Yurttan Anayurda Türk Dünyası**, S.12, Ankara 1997.

GÜLFEM, Dursun “ Afganistan’ın Etnik Kimliği ” **Avrasya Dosyası** (Afganistan ve Pakistan Özel), c.IV, S.3-4, Ankara 1998/99.

GÜLTEPE, N., “Afganistan Mazlum Türklerin Ülkesi”, **Afganistan Türkistani**, Turan Kültür Vakfı Yayinlari, Istanbul 2001.

GÜNAY, Nasuh, “ İsparta’daki Halk İnanışlarında Eski kültürlerin İzleri ”

Isparta'nin Dünü Bugünü, Yarini Sempozyumu II, Bildiriler, c.III, Isparta 1998.

.....,“Egridir’de Yasayan Halk İnançları”, **Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri İle Egirdir**, Isparta 2001.

.....,“Yalvaçtaki Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, **I. Uluslar arası Pisidia Antiocheia Sempozyumu**, Yalvaç 1997.

İSLAM ANSIKLOPEDİSİ, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.III, İstanbul 1993.

KELPETEN, Hatice, “Günümüz Türkiye’inde İnanç Problemlerinin Tarih Perspektifi Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, **Günümüz İnanç Problemleri**, İlahiyat Fakülteleri Kalam Ana Bilim Dalı Sempozyumu, Erzurum 2001.

MECIDI, Abdulgaffar, “Nigahi be Güzeste”, **Peyami Belh**, S.2, Tehran 1990.

“MEZAR-I SERİF, HZ. ALI KERİM ALLAH-U VECİH MERKAD-I”, (Komisyon) Mücella-i Ayna– i Ser- i Pul, Sumare-i 9, Sar- i Pul 1372.

MERÇİL, E., “Afganistan, Türkleri”, **Türk Kültürü**, S.205, İstanbul Kasım 1979.

RIGHTS, Minority, **Group International Report 92/2 Poblised Sebruary**, London 1992.

SAKAOĞLU, Salim, “Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler”, **Türk Kültürü Dergisi**, S.211-214, Ankara 1980, s.239.

SCHORMANN, H. F., “The Mongols of Afganistan an Ethnography of the Mongols and Related Peoples of Afghanistan”, **Central Aslatic Studies**, Karl Jahn and Jahn R. Krueger, c.IV, California 1969.

TABAKOĞLU, Ahmet, “Afganistan Tarihi”, **Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Arastirmalari**, Sayı: 19, Marmara Üniversitesi Arastirma Merkezi Yayinlari, İstanbul 1998.

TANYU, Hikmet, “Büyü”, **D.I.A.**, c.VI, Türkiye Diyanet Vakfi Yayinlari, İstanbul 1992.

....., “Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Arastirma”, **II. Milletler arası Türk Folklor Kongresi Bilgileri**, c. IV, Ankara 1982.

TASKIN, A.M., **Türklüğün Besigi Olan Afganistan ve Oradaki Türkler**, Kültür Vakfi Yayinlari, İstanbul 1999.

Türkiye Diyanet Vakfı Haber Bülteni , **Türk-Islam Dünyası- Afganistan**, S.46, Ankara 1997.

UÇKUN, Erges, **Elli Bin Yasındaki Turan Afganistan Olur mu? (Mazlum Türklerin Ülkesi Afgan Türkistan’i)**, Turan Kültür Vakfı Yayını, İstanbul 2001

UZUN, Enver, “Nevruz Falları” **Milli Folklor**, c.53, Bahar, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2002.

ÜLKÜTASIR, M. Sakir; “ Muska ”, **Halk Bilgisi Haberleri**, c. IV, Ankara 1934.

YOLDAS, Muhammed Asif, “Afganistan Türklerinde Nevruz ve Nevruz Kutlamalarıyla İlgili Adetler”, **Birlik Sosyo- Politik, Edebiyat ve Tarih Dergisi** , Yıl:1 S.1, Isparta 2003.

Diger:

AZIM-I SERPUL-I, Kar-i Azim, **Kiçik Imam'in Otobiyografi**, Sar-i Pul 1343.

GENELGELER, Türkiye Cumhuriyeti Kâbil Büyükelçiligi Yayinlari, Tarihsiz.

KRIPTO GENELGELERI, **Kâbil Büyükelçiliginin** A. 27 Temmuz 68'li ve 542 Sayili 16.08.1968.

T. C. Basbakanlik Devlet Arsivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arsivi Kataloglari. S.2/7765, Fon Kodu 30. 18. 1. 2, Yer no. 80. 98. 13.

T. C. Basbakanlik Devlet Arsivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arsivi Kataloglari. S.6926, Fon Kodu 30. 18. 1. 1, Yer no. 29. 46. 20.

T. C. Basbakanlik Devlet Arsivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arsivi Kataloglari. S.1040, Fon Kodu 30. 18. 1. 1, Yer no. 3. 29. 11.

T. C. Basbakanlik Devlet Arsivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arsivi Kataloglari. S.2/8405, Fon Kodu 30. 18. 1. 2, Yer no. 82. 23. 6.

www.aso.org.tr/afganbrifing1.html (2004- 05- 22)

www.elele.gen.tr/dis_iliskiler/afganistan/1919_1945.html (2004- 05- 09)

www.junbesh.com,tarihi_junbesh (2004- 05- 22)

www.tika.com / Afganistan'in Yeniden Imari (2004- 06- 05)

www.turan.tc/kalem/bilimsel/afgan24.htm (2004- 05- 22)

www.turan.tc/orkun/turkbirligi.htm (2004- 05- 19)

Kaynak Kisiler:

- Akila Hanim, ilk okul mezunu, dogum tarihi 1977, Sibirgan yöresinde.
- Alisir, okur yazar, dogum tarihi 1975, Sar-i Pul yöresinde.
- ATAY-I Seyla, okur yazar degil, dogum tarihi 1982, Akça yöresinde.
- Ayhan Hanim, emekli öğretmen, dogum tarihi 1959, Sar-i Pul yöresinde.
- Azim Molla, dogum tarihi 1955, Sibirgan yöresinde. Andhuy yöresinde.
- Banu Hanim, lise mezunu, dogum tarihi 1970, Sibirgan yöresinde.
- ELDAR Arasta, ilk okul mezunu, dogum tarihi 1968, Mezari Serif Yöresinde.
- ELDAR Rahile, okur yazar, dogum tarihi 1978, Mezari Serif Yöresinde.
- Fatma Hanim, okur yazar, dogum tarihi 1954, Sibirgan yöresinde.
- Fatma Nine, okur yazar degil, dogum tarihi 1920, Sibirgan yöresinde.
- FERHAT Zühre, ilk okul öğretmeni, dogum tarihi 1976, Mezari Serif Yöresinde.
- Ferhunde Hanim, lise mezunu, dogum tarihi 1983, Sar-i Pul yöresinde.
- Gülcan Hanim, okur yazar, dogum tarihi 1963, Sar-i Pul yöresinde.
- Güldane Hanim, okur yazar degil, dogum tarihi 1959, Mezari Serif Yöresinde.
- HAMID-I Sahcihan, ilk okul mezunu, dogum tarihi 1948, Sar-i Pul yöresinde.
- Hatice Hanim, okur yazar degil, dogum tarihi 1944, Sibirgan yöresinde.
- ISAN Sayit Nur, dogum tarihi 1940, Sibirgan yöresinde.
- KERIM-I Sahsenem, okur 7yazar degil, dogum tarihi 1973, Sibirgan yöresinde.
- KERIMI, Sagül, emekli öğretmen, dogum tarihi 1937, Sar-i Pul yöresinde.
- KUREYSI Süheyda, lise mezunu, dogum tarihi 1976, Sar-i Pul yöresinde.
- Mariye Hanim, okuryazar, dogum tarihi 1976, Sibirgan yöresinde.
- Mehbube Hanim, lise öğretmeni, dogum tarihi 1947, Sar-i Pul yöresinde.
- Nadire Hanim, lise öğretmeni, dogum tarihi 1977, Mezari Serif Yöresinde.
- NAZAR-I Hümayun, okur yazar, dogum tarihi 1971, Sar-i Pul yöresinde.
- NAZAR-I, Sekila, dogum tarihi 1983, Sar-i Pul yöresinde.
- Nergis Hanim, ilk okul mezunu okur yazar, dogum tarihi 1977, Sibirgan yöresinde.
- Neslihan Hanim, lise mezunu, dogum tarihi 1973, Sar-i Pul yöresinde.
- Rabia Hanim, ilk okul mezunu, dogum tarihi 1965, Mezari Serif Yöresinde.
- RASIH Dilcan, lise öğretmeni, dogum tarihi 1965, Mezari Serif Yöresinde.

Rezegül Hanim, okur yazar, dogum tarihi 1967, Sar-i Pul yöresinde.
Ruhsane Hanim, okur yazar, dogum tarihi 1967, Sibirgan yöresinde.
Safiye Hanim, okur yazar degil, dogum tarihi 1974, Meymene yöresinde.
SALIH Sayit, okur yazar degil, dogum tarihi 1942, Sibirgan yöresinde.
Selime Nine, okur yazar degil, dogum tarihi 1922, Sibirgan yöresinde.
Selma Hanim, okur yazar degil, dogum tarihi 1940, Meymene yöresinde.
Sah-i Merdangul, okur yazar degil, dogum tarihi 19142, Meymene yöresinde.
Sahiste Hanim, emekli öğretmen, dogum tarihi 1956, Sibirgan yöresinde.
Sebnem Hanim, okuryazar, dogum tarihi 1968, Mezari Serif Yöresinde.
Serife Hanim, ev hanimi, dogum tarihi 1951, Mezari Serif Yöresinde.
Tahmine Hanim, okur yazar, dogum tarihi 1973, Mezari Serif Yöresinde.
Turd-i Murat, lise mezunu, dogum tarihi 1979, Sibirgan yöresinde.
YOLDAS Serife, emekli öğretmen, dogum tarihi 1965, Sar-i Pul yöresinde.
Zehra Hanim, okur yazar degil, dogum tarihi 1920, Sar-i Pul yöresinde.
ZIYAYI Sabire, lise öğretmeni, dogum tarihi 1962, Sar-i Pul yöresinde.
ZIYAYI Sehla, lise öğretmeni, dogum tarihi 1977, Sar-i Pul yöresinde.
ZIYAYI Sügüfe, yüksek okul mezunu, dogum tarihi 1976, Sar-i Pul yöresinde.
ZIYAYI, Kemaleddin, emekli öğretmen, dogum tarihi 1941, Sar-i Pul yöresinde.
Zübeyde Hanim, okur yazar, dogum tarihi 1956, Sibirgan yöresinde.